

Žmogaus teisių
stebėjimo institutas

Žmogaus teisės Lietuvoje 2016–2017

Žmogaus teisės Lietuvoje 2016–2017

Apžvalga

© Žmogaus teisių stebėjimo institutas
2018

| TURINJ |

Redakcinė grupė:

Karolis Liutkevičius, Erika Leonaitė, Kristina Normantaitė,
Mėta Aduvavičiūtė, Ugnė Grigaitė

Pagrindinis leidinio rėmėjas – Telia Lietuva, AB

Apžvalgoje pateikiama jos autorių ir nepriklausomų ekspertų nuomonė.
Apžvalgos rėmėjas neatsako už joje pateikiamą informaciją ar pažiūras.

ISSN 2538-8592

Brūkšninis kodas 9772538859009

© Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2018 m.

TURINYS

APIE MUS	5
PRATARMĖ	6
SANTRAUKA	9
I. SAVIRAIŠKOS, SUSIRINKIMŲ IR RELIGIJOS LAISVĖS	17
Saviraiškos laisvė	18
Susirinkimų laisvė	23
Religijos laisvė	26
II. ASMENS DUOMENŲ APSAUGA	29
III. TEISĖ Į PRIVATŲ IR ŠEIMOS GYVENIMĄ	34
Partnerystė	35
Reprodukcinės teisės ir lytinis švietimas	40
Teisė į lytinės tapatybės pripažinimą	42
IV. DISKRIMINACIJOS DRAUDIMAS	49
Diskriminacija dėl amžiaus	50
Diskriminacija dėl lytinės orientacijos	54
Diskriminacija dėl lyties	59
Diskriminacija dėl negalios	62
Diskriminacija dėl religijos	67
Diskriminacija dėl tautybės ir etninės kilmės	70
Lygių galimybių užtikrinimas instituciniu aspektu	74
Neapykantos nusikaltimai	76

V. TEISĖ Į TEISINGĄ TEISMĄ	81
Įtariamųjų teisės	82
Nukentėjusiųjų teisės	86
VI. TEISĖ Į LAISVĘ	90
Suėmimas	91
Lygtinis paleidimas ir probacija	93
Priverstinė hospitalizacija psichiatrijoje	95
VII. LAISVĖS ATĖMIMAS	100
Vaikų socializacijos centrai	101
Įkalinimo įstaigos	104
Laisvės atėmimas iki gyvos galvos	109
VIII. SMURTO DRAUDIMAS	111
Smurtas artimoje aplinkoje	112
Smurtas prieš moteris ir seksualinis priekabiavimas	116
Smurtas prieš vaikus	120
IX. PREKYBA ŽMONĖMIS IR KITOS IŠNAUDOJIMAS FORMOS	125
X. MIGRANTŲ IR PABĖGĖLIŲ TEISĖS	131
Migrantų teisės	132
Pabėgėlių ir prieglobsčio prašytojų teisės	135

APIE MUS

Žmogaus teisių stebėjimo institutas – nepriklausoma, nevyriausybinių, pelno nesiekianti organizacija, kurią sudaro žmogaus teisių profesionalai – teisininkai, socialinių ir politikos mokslų ekspertai. Mūsų misija – prisidėti prie atviros ir demokratinės visuomenės kūrimo užtikrinant žmogaus teises ir laisves.

Siekdami įgyvendinti savo misiją vykdomė žmogaus teisių padėties Lietuvoje stebėseną, atliekame tyrimus, teikiame pasiūlymus teisės aktams, rengiame ataskaitas tarptautinėms žmogaus teisių priežiūros institucijoms, imamės bylų teismuose strateginiais žmogaus teisių klausimais bei organizuojame mokymus.

Pagrindinės Žmogaus teisių stebėjimo instituto veiklos sritys yra diskriminacijos draudimas, nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų teisės, įtariamųjų, kaltinamųjų bei nuteistųjų teisės, privatumo ir duomenų apsauga, saviraiškos laisvė.

hrmi.lt

PRATARMĖ

Dainius Pūras,
Žmogaus teisių stebėjimo
instituto dalininkas

Skaitant šią, jau ne pirmą ŽTSI parengtą Žmogaus teisių apžvalgą, kilo minčių, kuriomis norėčiau su skaitytojais pasidalinti.

Apžvalga atspindi nelengvą, vingiuotą ir kupiną kliūčių Lietuvos Respublikos kelią įgyvendinant pamatinių žmogaus teisių ir laisvių svarbiausius principus.

Kai 1990 metais Lietuva atkūrė demokratiniais pagrindais tvarkomą nepriklausomą valstybę, gavome istorinę progą perimti geriausią laisvojo pasaulio partitį. O geriausia, ką turi pažangusis pasaulis ir ypač Europa – tai valstybių kasdieniame gyvenime įtvirtinta pagarba kiekvieno žmogaus teisėms ir laisvėms.

Visos teisės ir laisvės yra vienodai svarbios. Mums Lietuvoje ypatingai svarbu buvo po sovietinės okupacijos, primetusios mums totalitarinės sistemos išbandymus ir grimasas, įtvirtinti pilietines laisves ir užkirsti kelią diskriminacijai – koku pagrindu ta diskriminacija bevyktų.

Šio kelio pradžia buvo labai sėkminga, nes Sąjūdžio ir Atgimimo dvasia buvo įkvėpusi Lietuvos piliečius ir valdžios struktūras perimti geriausias liberalios demokratijos praktikas. Bet vėliau paaiškėjo, kad Lietuvoje nėra tvirto apsisprendimo lygiuotis į visuotinius žmogaus teisių principus. Šiandien jau aišku, ir tai gerai matome Apžvalgoje, kad Lietuvoje, tiek valdžios struktūrose, tiek visuomenėje, esama stipraus priešinosi tiems principams ir toms praktikoms, kurias rekomenduoja Jungtinės Tautos, Europos Sąjunga ir Europos Taryba.

Šiomet, 2018 metais, sukanka 70 metų nuo tos dienos, kai pasaulio bendruomenė vieningai patvirtino Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją. Šios deklaracijos pagrindu vėliau buvo sukurtos Jungtinių Tautų konvencijos, ginančios atskirų žmonių grupių teises, o taip pat modernios Europos vertybes įtvirtinantys dokumentai. Nesunku pastebėti, kad kuo nuosekliau ir platesne apimtimi valstybė įgyvendina žmogaus teises, tuo geriau tai valstybei sekasi ir ekonominė, ir socialinė plėtra, tuo geresnė gyvenimo kokybė sukuriama jos žmonėms.

Akivaizdu, kad Lietuvoje turėtų būti kuo daugiau Europos, kuo daugiau, pavyzdžiui, Šiaurės šalių dvasios. Nuo mūsų ne taip toli esantys šiaurės kaimynai demonstruoja visam pasauliui, kiek daug galima pasiekti, investuojant į kiekvieno žmogaus teises ir laisves, ir ypač – ginant nuo pasenusių ir ydingų stereotipų moterų ir vaikų teises. Nemažiau svarbu nuo diskriminacinių nuostatų, stereotipų ir fobijų ginti teises žmonių, priklausančių pažeidžiamoms grupėms – pavyzdžiui, žmonių, turinčių negalią, LGBTI asmenų. Skaudi žmonijos istorija akivaizdžiai demonstruoja – jei eiliniai piliečiai abejingai vertina, kai pažeidinėjamos kitų ar kitokių žmonių teisės, jie negali būti tikri, kad vieną dieną tai neatsitiks su jais pačiais.

Apžvalga parodo, kad pozityvius žingsnius, kovojant su dar gausiais diskriminacijos atvejais, Lietuvoje pastaruoju metu dažnai lydi valdžios sprendimai, įtvirtinantys diskriminacines nuostatas. Lietuva vis dar nekaip atrodo tokios srityse, kaip moterų teisės (vien ką reiškia planai uždrausti moterims pačioms daryti sprendimus apie savo kūną), vaikų teisės, žmonių, turinčių negalią, ypač – psichikos ir proto negalios paliestų žmonių, teisės, besitęsiančios diskriminacijos apraiškos, susijusios su lytine orientacija ir lytine tapatybe. Pastebimi regreso ženklai, manipuluojant šeimos vertybių klausimais ir eskaluojant „tradicinių šeimos vertybių“ apsaugą, iš tikrųjų šia kilnia retorika siekiant įtvirtinti daugelio žmonių grupių, tarp jų – moterų ir vaikų, diskriminaciją.

Pasaulyje ir Europoje, ypač dabar, kai stiprėja ksenofobija, radikalus nacionalizmas ir išpuoliai prieš 1948 m. įtvirtintus žmogaus teisių principus, galime rasti daug valstybių, kuriose žmogaus teisių padėtis gerokai prastesnė, negu Lietuvoje. Betgi keista ir neišmintinga būtų lygiuoti į tokias valstybes, kuriose stebimi regreso požymiai, ir kuriose vis mažėja erdvė pilietinei visuomenei reikštis ir klestėti. Lietuvos raida bus sėkminga tik tokiu atveju, jei visuomenei ir piliečių rinktiems tautos atstovams užteks išminties lygiuoti į valstybes – žmogaus teisių lyderes ir atsispirti gausioms sąmokslo teorijoms apie tariamą šiuolaikinių žmogaus teisių ir laisvių principų žalą. Laikas nustoti priešinti tautines vertybes su visuotiniais žmogaus teisių principais. Pasirinkę stiprinti būtent tas mūsų visuomenės vertybes, kurios atitinka modernius pagarbos kiekvienam žmogui principus, galime ir turime pasiekti Lietuvai labai reikalingą proveržį žmogaus teisių ir kiekvieno žmogaus gerovės srityje.

Apžvalga siunčia pakankamai aiškią žinią apie tai, kokia turėtų būti Lietuvos raidos kryptis ir kokia ji neturėtų būti.

Dainius Pūras

Vilniaus universiteto profesorius

JT Specialusis pranešėjas teisei į sveikatą

PADĖKOS

Dėkojame apžvalgos rengime dalyvavusiems autoriams, žmogaus teisių ekspertams, kurie pasidalino savo žiniomis ir išvalgomis, bei būriui šaunių Žmogaus teisių stebėjimo instituto praktikantų ir savanorių, rinkusių informaciją apžvalgai ir kitaip prisidėjusių prie jos rengimo: Viktorijai Janilionytei, Martynai Kalvaitytei, Julijai Kulevičiūtei, Kristinai Ramoškaitei, Ramintai Šluskutei, Evelinai Vaišvilaitei, Kornelijai Zaicaitei, Ugnei Zmitrytei ir Vytautui Žarskui.

Taip pat nuoširdžiai dėkojame „Telia Lietuva“ už paramą leidusią parengti šią apžvalgą.

Be jūsų žinių, pagalbos ir paramos šis leidinys nebūtų įmanomas.

SANTRAUKA

„Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2016-2017“ apžvelgia esminių pilietinių teisių ir laisvių įgyvendinimą, problemas ir teigiamus pokyčius Lietuvoje 2016-2017 m. laikotarpiu.

Saviraiškos, susirinkimų ir religijos laisvės

Saviraiškos laisvės srityje žengtas svarbus žingsnis iš Baudžiamojo kodekso pašalinant atsakomybę už privačių asmenų ir valstybės tarnautojų įžeidimą. Taip užtikrinta, kad už naudojimąsi šia laisve negrės neproporcingai taikoma baudžiamoji atsakomybė, o asmenys savo garbę ir orumą teisme gins civiline tvarka. Tačiau atskiri saviraiškos laisvės varžymo atvejai rodo, kad labiau kraštutinės šios laisvės išraiškos formos vis dar iššaukia neproporcingą, draudimu ir baudimu grįstą valstybės institucijų atsaką.

Reikšmingų kliūčių susirinkimų laisvės įgyvendinimui nekilo. Sėkmingai įvyko trečiosios „Baltic Pride“ eitynės Vilniuje, kurios pirmus du kartus susilaukė tiek institucinių kliūčių, tiek aktyvaus visuomenės pasipriešinimo. Diskusijas viešoje erdvėje kėlė naudojimasis susirinkimų laisve, susijęs su darbo santykiais: kvestionuotas streikas, kaip teisėtas būdas reikalauti geresnių darbo sąlygų, diskusijas taip pat sukėlė naujojo Darbo kodekso nuostatos, įtvirtinusios lokauto institutą, leisiantį darbdaviams sustabdyti streikuojančių darbuotojų darbo sutarčių vykdymą.

Religijos laisvės nuostatų įgyvendinimas Lietuvoje apsiriboja individualios ir vis dar retai apima kolektyvinės religijos ir tikėjimo laisvės užtikrinimą. Egzistuojančios religinės įvairovės nepažinimas ir toliau išlieka socialine problema, kurio pasekmėmis tampa stereotipų apie įvairias religines bendruomenes visuomenėje formavimasis bei jų pagrindu besiformuojantys religijos laisvės apribojimai. Romos katalikų bažnyčios ir valstybės santykiai ir toliau kėlė klausimus apie galimybes užtikrinti visų religijų ir tikėjimų laisvę. Šios bažnyčios vertybes propaguojantys Seimo nariai ir pilietinės visuomenės organizacijos, atstovaujantys bažnyčią, užsiėmė aktyviu lobizmu teikiant bei svarstant teisės aktų pakeitimus, ypač reprodukcines sveikatos, švietimo srityse.

Asmens duomenų apsauga

Didžiausia apžvelgiamo laikotarpio naujovė duomenų apsaugos srityje yra įgyvendinama ES duomenų apsaugos reforma ir jos pagrindą sudarantis Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas, kuriuo siekiama stiprinti asmens duomenų apsaugą bei didinti tokius duomenis tvarkančių įmonių ir institucijų atskaitomybę ir atsakomybę. Žmogaus teisių stebėjimo instituto tyrimai parodė, kad nors dauguma Lietuvos gyventojų teisę į duomenų apsaugą laiko svarbia, tik nedidelė dalis yra pasiryžę imtis konkrečių veiksmų šiai apsaugai užtikrinti. Tuo tarpu tarp valstybės institucijų ir verslo subjektų dažnai vyrauja atsainus požiūris į duomenų apsaugą ir jos svarbą. Tai lėmė, kad 2016-2017 m. Lietuvoje buvo keletas didelio masto duomenų nutekėjimų, lėmusių konkrečius žmogaus teisės į asmens duomenų apsaugą pažeidimus.

Teisė į privatų ir šeimos gyvenimą

Lietuvoje vis dar nėra galimybės sudaryti partnerystės nei skirtingų, nei tos pačios lyties poroms. Nepripažįstant nesantuokinį šeimos gyvenimą gyvenančių šeimų, kaip turinčių teisinį šeimos narių statusą, nesilaikoma žmogaus teisių standartų, pagal kuriuos šeimos gyvenimas atsiranda ne tik santuokos pagrindu. Tačiau apžvelgiamu laikotarpiu iniciatyvos dėl partnerystės reguliavimo nebuvo sėkmingos. Atvirksčiai, Seime skynėsi kelių iniciatyvos, nukreiptos į partnerystės, kaip šeimos gyvenimo modelio, pašalinimą iš teisės sistemos: ES laisvo darbuotojų judėjimo srityje darbuotojo šeimos nariu nuspręsta pripažinti tik sutuoktinį, bet ne partnerį, 2017 m. priimtu Šeimos stiprinimo įstatymu siekiama formuoti šeimos politiką išimtinai tik santuokinės šeimos pagrindu, o kaip alternatyva partnerystei, kuria pastarajai siekiama užkirsti kelią, pasiūlyta bendro gyvenimo sutartis, nesukuriant šeimos santykių.

Žmogaus lytinės reprodukcinės teisės nesulaukia reikiamo politikų ir kitų sprendimų priėmėjų dėmesio, o priešišškai žmogaus teisėms nusiteikusios organizacijos ir grupės stabdo lytinių reprodukcinę teisių įgyvendinimo pažangą: ragina Seimą priimti įstatymą, itin apribojantį galimybes nutraukti nėštumą ir taip įteisinti reprodukcinę prievartą, skatina mokslu nepagrįstą lytinį ugdymą mokykloje, stabdo mokslu grįstos informacijos apie kontracęciją sklaidą. Kontracepcija ir nėštumo nutraukimas dažnai finansiškai neprieinamas pažeidžiamoms gyventojų grupėms – jaunimui, mažas pajamas gaunančioms moterims. Taip pat neįteisinami nauji, moters sveikatai mažiau kenksmingi nėštumo nutraukimo, šeimos planavimo metodai, trūksta mokslu grįstos informacijos apie juos.

Vis dėlto yra ir šiek tiek teigiamų pokyčių, 2016–2017 m. gali būti apibūdinti kaip tam tikras „lūžio taškas“ translyčių asmenų teisių srityje: teismai lytinės tapatybės pripažinimo klausimą ėmė spręsti įpareigodami pakeisti lyties įrašą civilinės būklės aktuose, nepaisant to, kad asmeniui nebuvo atlikta pilna lyties pakeitimo chirurginė operacija. Taip pat parengtas Lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektas, nors jis ir nebuvo svarstytas Seime. Pats viešasis diskursas translyčių asmenų teisių klausimais tapo brandesnis ir orientuotas į problemų sprendimą. Šiame kontekste į akis vis labiau krenta skirtumai tarp pažangių balsų ir Seimo atstovų retorikos, paremtos ne progresyvia kitų ES valstybių gerosios praktikos analize ar šisiklausymų į pačių translyčių asmenų poreikius, o dogmatiškais įsitikinimais.

Diskriminacijos draudimas

Amžistinės nuostatos ir elgsena giliai išisaknijusios visuomenėje, todėl stebimas, palyginti, didelis pakantumas diskriminacijos dėl amžiaus. Diskriminavimo dėl amžiaus atvejus žmonėms vis dar yra sunku atpažinti, tačiau džiugina tai, kad pastaruoju metu Lietuvoje daugėjo gyventojų, žinančių, kur kreiptis dėl pažeistų žmogaus teisių. Pažanga kovojant dėl teisės nebūti diskriminuojamiems dėl amžiaus įvairiose gyvenimo srityse yra netolygi. Toks diskriminavimas, kaip netoleruotinas, labiausiai yra suvoktas darbo santykių srityje, tačiau itin sunkiai sekasi kovoti su diskriminavimu dėl amžiaus įvairių paslaugų teikimo srityje, pavyzdžiui sveikatos priežiūros, finansų ir kt.

Lesbiečių, gėjų, biseksualių ir translyčių (LGBT) asmenų žmogaus teisių apsauga Lietuvoje išlieka ribota. 2016–2017 metais nebuvo imtasi reikšmingų teisėkūros iniciatyvų, siekiant pagerinti šios visuomenės grupės padėtį. Įstatymų leidėjai kryptingai siekė, kad *de facto* partnerystėje gyvenančios tos pačios lyties poros nebūtų laikomos šeima, nebuvo reglamentuota ir lyties pakeitimo tvarka. Galiausiai, pastebimas sisteminis teisėsaugos institucijų neveikimas tiriant prieš LGBT asmenis nukreiptus neapykantos kalbos ir neapykantos nusikaltimų atvejus. Nepaisant šių neigiamų tendencijų, visuomenės požiūris LGBT klausimais tampa vis atviresnis. Bendruomenės atstovams pavyko užsitikrinti galimybę be institucinio pasipriešinimo naudotis teise į taikius susirinkimus, o atvirai homofobiški pasisakymai ar iniciatyvos sulaukia vis kritiškesnio visuomenės požiūrio.

Lyčių lygybės nuostatos Lietuvoje pažeidžiamos aktyviai, diskriminuojant, ir pasyviai, nesiimant būtinų veiksmų diskriminacijai pašalinti. Įstatymai įpareigoja valstybės ir savivaldybių institucijas ir įstaigas rengti ir įgyvendinti priemones, skirtas moterų ir vyrų lygioms galimybėms užtikrinti. Darbo kodeksas šią prievolę numato valstybinėms ir verslo įmonėms, turinčioms 50 ar daugiau darbuotojų, tačiau

šių reikalavimų paisoma menkai, todėl teisiniuose dokumentuose įtvirtintas lyčių lygybės siekis nevirsta realiu faktu ekonominėje ir socialinėje gyvenimo sferose. Sudaiktinimas išlieka esmine moterų teisių pažeidimo priežastimi, pradedant išstūmimu iš viešųjų erdvių dėl nėštumo, žindymo ar seksualinio priekabiavimo, baigiant smurtu lyties pagrindu ir reprodukcinį teisių ribojimu.

Tiek tiesioginė, tiek netiesioginė asmenų, turinčių negalią, diskriminacija šalyje vis dar yra dažnas reiškinys: praktikoje ne tik aplinkos, paslaugų, bet ir informacijos prieinamumas žmonėms su negalia išlieka itin ribotas, jie patiria diskriminaciją institucijų veiklos, vartotojų teisių apsaugos, švietimo, darbo santykių ir kitose srityse. 2016 m. Lietuva pirmą kartą atsiskaitė JT Neįgaliųjų teisių komitetui dėl Neįgaliųjų teisių konvencijos įgyvendinimo. Komitetas išreiškė susirūpinimą dėl moterų ir mergaičių, turinčių negalią, apsaugos nuo diskriminacijos, rekomendavo stiprinti negalią turinčių asmenų apsaugą nuo smurto ir išnaudojimo, parengti sveikatos priežiūros bei kitus specialistus, vadovaujantis žmogaus teisių principais paremtu negalios modeliu. Lietuva taip pat turėtų imtis priemonių sudarant tinkamas sąlygas asmenims, turintiems negalią, viešuose ir privačiuose sektoriuose.

Valstybės nustatytas religinių bendruomenių diferencijavimas į tradicines, kitas ir valstybės pripažintas religines bendruomenes sudaro prielaidas religinei diskriminacijai rasti. 2016-2017 m. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos sulaukti skundai dėl diskriminacijos dėl religijos išliko tarp neskaitlingiausių, kurių sulaukia ši tarnyba. Tokia situacija greičiau atspindi piliečių nepasitikėjimo valstybės institucijomis nei tikrąją diskriminacijos dėl religijos padėtį Lietuvoje. Apžvelgiamu laikotarpiu augo diskriminacijos dėl nepriklausymo vyraujančiai religinei bendruomenei – Romos Katalikų bažnyčiai – tendencijos. Šios diskriminacijos šaltiniu dažniausiai tapdavo valstybės institucijos.

Požiūris į tautines ir etnines mažumas Lietuvoje išlieka nepalankus. Priešiškesniausiai visuomenė nusiteikusi prieš tas grupes, kurios suvokiamos kaip kultūriškai tolimesnės, pvz., čėčėnai, sirai, o labiausiai diskriminuojama mažuma ir toliau išlieka romai. Jų sveikatos, išsilavinimo bei pragyvenimo lygio vidurkiai smarkiai atsilieka nuo vidutinių šalies rodiklių. Nors 2017 m. Vilniaus savivaldybės žingsnis patvirtinti romų integracijos į visuomenę 2016-2019 m. programą yra sveikintinas, rekomendacinis dokumento pobūdis ir lėšų nenumatymas kelia abejonių dėl dokumento efektyvumo sprendžiant romų integracijos problemas. Programa iliustruoja, kad mažumų integracijos politika ir toliau išlieka fragmentinė tiek valstybės, tiek savivaldybių lygmenyje.

Vertinant lygių galimybių užtikrinimą instituciniu aspektu, apžvelgiamu laikotarpiu įvyko teigiamų pokyčių Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos veikloje: ji buvo labiau matoma viešojoje erdvėje – žiniasklaidoje,

socialiniuose tinkluose, taip pat Tarnyba tapo atviresne kitoms institucijoms bei pilietinei visuomenei. Priimti teisės aktų pakeitimai sustiprino Lygių galimybių kontrolieriaus nešališkumo ir nepriklausomumo garantijas, išplėtė funkcijas. Tačiau visuomenėje Tarnyba vis dar sąlyginai mažai žinoma. Taip pat, nepaisant tarptautinių rekomendacijų, Tarnybai nesuteikti įgaliojimai pradėti teismines bylas dėl nustatytų lygių galimybių pažeidimų.

Neapykantos nusikaltimai Lietuvoje vis dar pasižymi latentiškuumu. Oficialūs duomenys apie užfiksuotus neapykantos nusikaltimų atvejus yra riboti ir neatitinka realios padėties, kurią nušviečia nevyriausybinės organizacijos, žiniasklaida bei tyrimai. Didelė dalis ikiteisminių tyrimų nutraukiami, o neapykantos nusikaltimų atvejai yra neretai kvalifikuojami tik kaip viešosios tvarkos pažeidimai, juose neįžvelgiant neapykantos motyvo. Šiuo metu Lietuvoje nėra aiškios neapykantos nusikaltimų prevencijos programos, o kiti programiniai dokumentai pasižymi nekonkretumu. Pastebimas institucinis suaktyvėjimas yra daugiausiai susijęs su Lietuvos atsiskaitymu tarptautinėms žmogaus teises prižiūrinčioms organizacijoms ar aktyvia nevyriausybinių organizacijų veikla.

Teisė į teisingą teismą

Iki 2016 m. įsigaliojo trys ES direktyvos dėl įtariamų ir kaltinamųjų baudžiamosiose bylose teisių: dėl teisės į vertimą, dėl teisės į informaciją bei dėl teisės į advokatą baudžiamajame procese. Formaliai vertinant, visų trijų direktyvų nuostatos buvo perkeltos į Lietuvos teisę. Tačiau praktikoje kyla klausimų, ar kai kurie standartai, numatyti šiuose ES teisės aktuose, Lietuvoje užtikrinami tinkamai. 2016 m. Žmogaus teisių stebėjimo instituto atlikti tyrimai rodo, kad įtariamieji apie savo teises dažnai informuojami nepakankamai aiškiai ir suprantamai, todėl kyla sunkumų jomis naudotis. Daug priekaištų susilaukia ir valstybės finansuojamų advokatų teikiamų teisinių paslaugų kokybė.

Igyvendinant ES standartus nukentėjusiųjų teisių srityje, buvo priimtos teisės aktų nuostatos, kuriomis siekiama apsaugoti nukentėjusiuosius nuo neigiamų patirčių, susijusių su dalyvavimu baudžiamajame procese. Pavyzdžiui, kiekvienam nukentėjusiajam suteikta teisė dalyvauti procese kartu su lydinčiu asmeniu. Kita vertus, nepaisant šių pozityvių pokyčių nebuvo išspręstos sisteminės problemos: nukentėjusio asmens galimybės gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą išlieka labai ribotos, nėra sukurta visapusiškos pagalbos nusikaltimų aukoms sistema. Siekiant didinti pasitikėjimą teisėsaugos institucijomis matomas aiškus poreikis užtikrinti tęstinį pareigūnų gebėjimų pagarbiai ir profesionaliai bendrauti su nukentėjusiais asmenimis stiprinimą.

Teisė į laisvę

2015 m. priimti Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimai, kuriais siekta sumažinti suėmimo taikymą nusikaltimais įtariamiesiems asmenims ir paskatinti skirti alternatyvias, mažiau laisvę ribojančias priemones. 2016-2017 m. parodė, jog teigiami pasikeitimai įvyko ir praktikoje: nors alternatyvių laisvės suvaržymo priemonių skyrimas reikšmingai nepakito, paties suėmimo taikymas, lyginant su ankstesnių metų rezultatais, sumažėjo dvigubai. Nors teismai ir toliau tenkina absoliučią daugumą prašymų skirti suėmimą, minėtasis sumažėjimas rodo, kad šios priemonės reikalaujama gerokai rečiau, taigi jos taikymas darosi atsakingesnis.

Laisvės atėmimo baudmės vykdymo atidėjimo ir lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų atvejų skaičius pastaraisiais metais nuosekliai mažėja. Nors būtent probacija laikytina viena veiksmingesnių baudimo už nusikalstamą elgesį priemonių, sudaranti sąlygas gyventi visuomenėje nenusikalstant, probacijos taikymo ir vykdymo praktika yra labai skirtinga ir nenuosekli.

Pastarieji metai pasižymėjo daugkartiniais bandymais plėsti priverstinio hospitalizavimo ir gydymo sąlygas priešingai žmogaus teisių standartams, tarptautiniams įsipareigojimams ir Jungtinių Tautų komitetų rekomendacijoms Lietuvai. Tokiu būdu politikai siūlė spręsti priklausomybių nuo psichoaktyvių medžiagų paplitimą šalyje, vietoje sudėtingų, realių ir nebūtinai populiarių veiksmų – reikalingų sisteminių permainų, sveikatos ir socialinių paslaugų plėtros ir prieinamumo didinimo. Daug metų Lietuvoje neužtikrinamos žmogaus teisės ir pačiame priverstinės hospitalizacijos procese: asmens teisė būti išklausytam teisme, galimybė skusti teismo sprendimą, gauti teisinę pagalbą.

Laisvės atėmimas

Švietimo ir mokslo ministerija ėmėsi veiksmų siekiant spręsti socializacijos nesėkmes patiriančių vaikų ir jų šeimų problemas savivaldybėse, siekiant, kad kuo mažiau vaikų patektų į socializacijos centrus. Numatoma, kad iki 2019 m. Lietuvoje liks trys pertvarkyti socializacijos centrai. Vis dėlto dar anksti vertinti tokių planų sėkmę, nes Lietuvoje stinga specializuotų, psichoterapinių paslaugų ir elgesio korekcinį programų tiek socializacijos centruose, tiek savivaldybėse.

Pastaraisiais metais žmogaus teisių padėtis Lietuvos įkalinimo įstaigose ir toliau išlieka bloga. Tai lemia jau daugelį metų besitęsiančios problemos: didelis kalinių skaičius, blogos kalinimo sąlygos,

personalo trūkumas ir prastas parengimas, blogi kalinių ir personalo tarpusavio santykiai, plintančios ligos, išgalintis abejingumas kalinių ir darbuotojų rūpesčiams, vangus įkalinimo įstaigų modernizavimas ir korupcijos apraiškos įkalinimo sistemos valdyme.

2017 m. gegužę Europos Žmogaus Teisių Teismas nusprendė, kad Lietuvoje galiojantis draudimas kada nors sutrumpinti nuteistųjų iki gyvos galvos bausmę pažeidžia žmogaus teises. Konstatuota, kad Lietuva pasmerkdama nuteistuosius praleisti likusį gyvenimą izoliacijoje ir nesuteikiant vilties įrodyti savo permainas, sukuria sąlygas, kuriose žeminamas žmogiškas orumas.

Smurto draudimas

Nors iškvietimų dėl smurto artimoje aplinkoje kasmet daugėja, pradedamų tyrimų procentinė dalis vis mažėja, o apie pusė pradėtų tyrimų yra nutraukiami. Galima teigti, kad žmonės vis labiau tiki, kad valstybė apgins nuo smurto artimoje aplinkoje, tačiau išlieka įgyvendinimo problemų. Teigiamai vertintinas aiškus fizinių bausmių prieš vaikus uždraudimas ir kiti teisės aktų pakeitimai, perkeltiant Europos Sąjungos reikalavimus. Tačiau visuomenėje vis dar išlieka tendencija toleruoti smurtą, jį pateisinti, kaltinti nukentėjusiuosius. Netgi padaugėjo manančių, jog seksualinis smurtas artimoje aplinkoje ne visada turėtų būti baustinas. Tai parodo būtinybę sustiprinti smurto prevenciją.

Lietuvoje išlieka aukštas moterų nužudymų skaičius. Kaip parodo įvairūs duomenys, vis dar gajį smurto prieš moteris kultūra, moterų laikomos išprovokuojančiomis smurtą. Nėra valstybinės strategijos ar programos, skirtos mažinti smurtą prieš moteris. Seksualinį smurtą patyrusios moterys turi užimti labai aktyvų vaidmenį, norėdamos pasiekti teisingumą savo bylose. Teismus pasiekia vos kelios seksualinio priekabiavimo bylos per metus, nors #MeToo judėjimas parodė, kad priekabiavimas nėra retas. Konstitucinio Teismo išvada, kad seksualinis priekabiavimas reiškia šiurkštų Konstitucijos pažeidimą ir Seimo nario priesaikos sulaužymą, yra svarbus žingsnis į priekį kovojant su diskriminacija dėl lyties ir užtikrinant asmens orumą.

Per paskutinius kelerius metus žengta keletas esminių žingsnių vaiko teisių apsaugos ir gynimo srityje. Lietuvos visuomenė tam tikra prasme jau yra sukilusi prieš smurtą, vyksta nemažai socialinių akcijų ar kitų didelės apimties renginių, padedančių suprasti reiškinių mastą. Tačiau socialinė smurto tolerancija Lietuvoje vis dar plačiai paplitęs reiškinys, kurio mažinimui svarbūs ne tik įstatymai, bet ir švietimas, žiniasklaidos vaidmuo, komandinis visų suinteresuotų institucijų darbas ir diskusijos.

Prekyba žmonėmis ir kitos išnaudojimo formos

Atskleistų prekybos žmonėmis atvejų skaičius tendencingai augo. Teigiama vertinamas 2016 m. prekybos žmonėmis apibrėžimo praplėtimas Baudžiamajame kodekse, sukuriantis palankesnes sąlygas identifikuoti įvairesnes nusikaltimo atmainas. Kita vertus, pastebėtina, kad nukentėjusiųjų teisės yra dažnai pažeidžiamos teisinių tyrimų metu, todėl svarbu gerinti aukų apsaugos sistemą. Nors įsteigta prekybos žmonėmis koordinacijos komisija bei planuojama stiprinti kovos su žmonių išnaudojimu mechanizmus savivaldybių lygmenyje, kol kas prevencinių priemonių įgyvendinimas ir koordinavimas praktikoje nėra efektyvus.

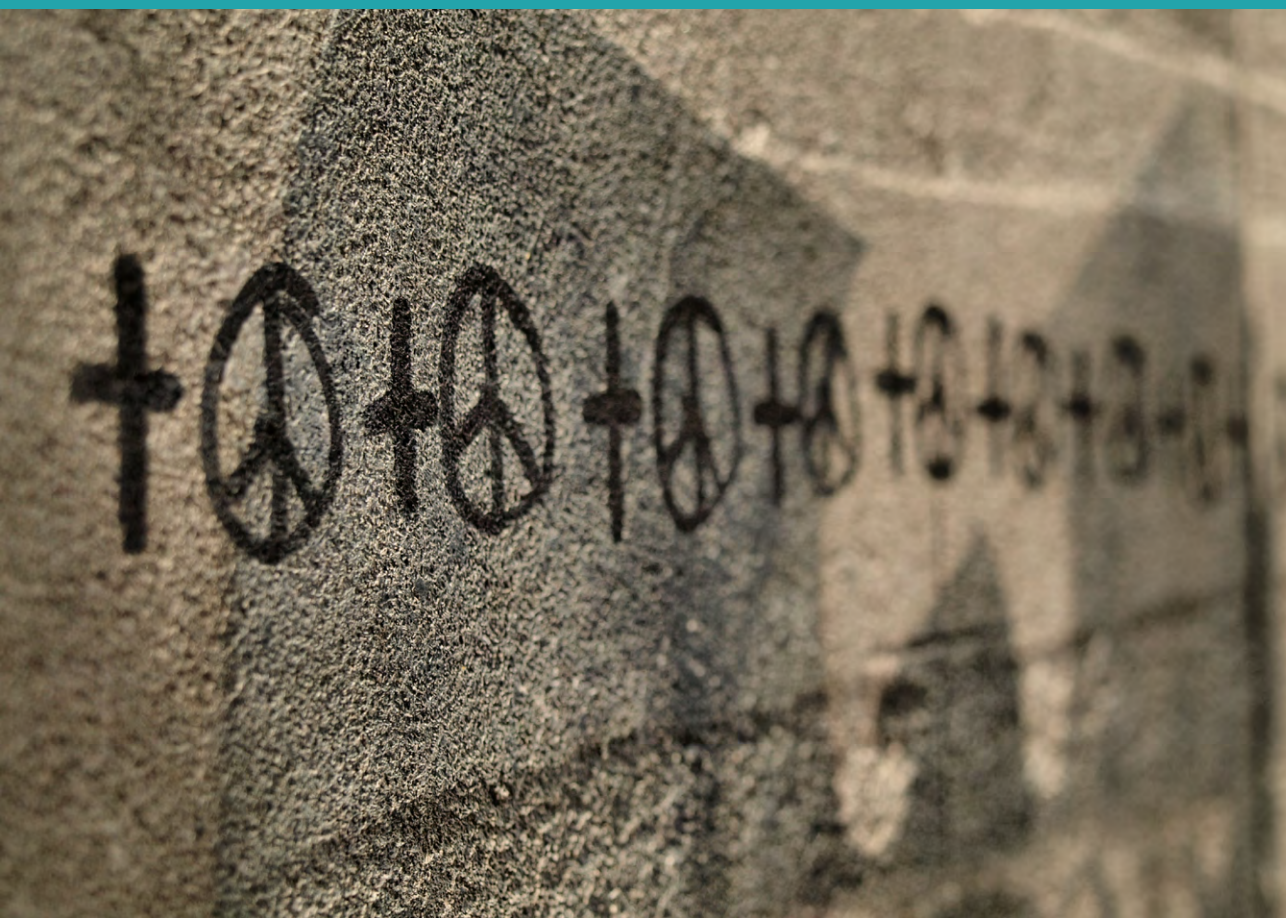
Pasigendama tarpsektorinio bendradarbiavimo, ilgalaikės valstybinės strategijos kovai su žmonių išnaudojimu bei skiriamų lėšų problemai spręsti. Daugėjant darbo migrantų Lietuvoje, prekybos žmonėmis atvejai vis dažniau pastebimi šalies viduje, todėl svarbu imtis priemonių didinti imigrantų darbo teisių ir santykių apsaugą.

Migrantų ir pabėgėlių teisės

Lietuvoje vyrauja muslimofobinės ir ksenofobinės nuotaikos, paskutiniu metu dar labiau paskatintos neigiamais pabėgėlių krizės atgarsiais žiniasklaidoje. Dėl asmeninės patirties stokos susiduriant su atvykstančiais trečiųjų šalių piliečiais, žiniasklaida lieka ypač svarbia ir deformatyvia viešosios nuomonės formavimo priemone. Instituciniame lygmenyje užsieniečių integracijos priemonės išlieka fragmentiškos, remiamasi ES fondų lėšomis ir nevyriausybinių organizacijų projektine veikla. Ribotas informacijos prieinamumas apie migrantų teises ir teikiamas paslaugas, ypač įdarbinimo ir profesinių įgūdžių tobulinimo srityje, o valstybinės mokyklos yra menkai pasiruošusios priimti imigrantų vaikus. Tai didina migrantų, ypač darbo imigrantų ir moterų, pažeidžiamumą.

Pabėgėliai susiduria su padidėjusia skurdo ir socialinės atskirties rizika. Be priešiškų visuomenės nuostatų, menkas pašalpos dydis ir trumpa jos teikimo trukmė išlieka esminiais iššūkiais užsieniečių integracijos procesuose. Nors 2017 m. prieglobstį gavę asmenys buvo įtraukti į socialinės paramos schemas bei papildomai remiamų asmenų sąrašą, norint užtikrinti prieglobsčio gavėjų ir prašytojų teises reikalingos didesnės pašalpos finansiniam asmenų saugumui užtikrinti, taip pat ilgalaikė valstybinė integracijos ir antidiskriminacinė politika. Trūksta efektyvios informacijos sklaidos apie sąlygas ir integracijos programą pabėgėliams bei jų teises.

I. SAVIRAIŠKOS, SUSIRINKIMŲ IR RELIGIJOS LAISVĖS

I. SAVIRAIŠKOS, SUSIRINKIMŲ IR RELIGIJOS LAISVĖS

Saviraiškos laisvė

Karolis Liutkevičius

Apžvelgiamu laikotarpiu saviraiškos laisvės srityje žengtas svarbus žingsnis užtikrinant šios laisvės apsaugą nuo neproporcingo ribojimo – panaikinta baudžiamoji atsakomybė už įžeidimą. Tačiau atskiri atvejai rodo, kad valstybės institucijos vis dar yra linkusios reaguoti griežtai ir taikyti sankcijas, kai saviraiškos laisve naudojamosi labiau provokuojančiomis formomis.

Po daugelį metų trukusių diskusijų ir tarptautinių organizacijų raginimų, 2015 m. liepą buvo panaikinta baudžiamoji atsakomybė už asmens įžeidimą, o nuo 2016 m. balandžio – ir už valstybės tarnautojo įžeidimą.¹ Tai svarbus pasikeitimas, užtikrinantis, kad nebūtų neproporcingai varžoma saviraiškos laisvė, taikant, ar esant grėsmei pritaikyti, kraštutinę priemonę – baudžiamąją atsakomybę, kuri demokratinėje valstybėje turėtų būti taikoma tik už pavojingiausius veiksmus.

Šie pakeitimai nereiškia, kad žmogus negali ginti savo įžeisto orumo – privatus asmuo dėl įžeidimo jo atžvilgiu gali pareikšti civilinį ieškinį, reikalaudamas atlyginti įžeidimu padarytą žalą. Tiesa, panaikintą baudžiamąją atsakomybę sekė 2016 m. pabaigoje Seime priimtas siūlymas išplėsti civilinę atsakomybę už žeminančių duomenų paskleidimą apie viešus asmenis.² Tai būtų buvę ypatingai žalinga žurnalistams, kadangi leistų juos patraukti atsakomybėn kai jie paskleidžia klaidingą informaciją net ir veikdami sąžiningai, t. y. pagrįstai manydami, kad skleidžia teisingą informaciją.³ Šis siūlymas buvo sustabdytas tik Prezidentei vetavus – atsakius pasirašyti – siūlomą Civilinio kodekso pakeitimą.

Tuo tarpu už valstybės tarnautojo ar pareigūno garbės ir orumo pažeminimą numatyta administracinė atsakomybė skiriant baudą.⁴ Nuo 2017 m. sausio įsigaliojęs Administracinių nusižengimų kodeksas šią atsakomybę numato ir kai žeminama ne tik tarnautojų bei pareigūnų, bet ir valstybės politikų garbė ir orumas.⁵ Pastaroji nuostata kelia abejonių, kadangi ji gali būti vertinama kaip priemonė atsakyti į ir kovoti su Seimo nariams ar kitiems politikams reiškiamą kritika.

Nepaisant teigiamų pokyčių teisės aktuose, atskiri valstybės institucijų sprendimai ir veiksmai rodo, kad saviraiškos laisvės ribos neretai suvokiamos siaurai. Vienu iš tokio požiūrio pavyzdžių gali būti baudžiamoji byla, iškelta komikui Vaidotui Grincevičiui, arba Whydotui. 2014 m. spalį Whydoto *Youtube* kanale pasirodžiusioje dainoje „Šėtone, prašau“ skamba žodžiai „Šėtone, prašau, nupirki mano sielą už leidimą taškyti vaikų galvas į sieną“. ⁶ Dėl dainos netrukus pradėtas ikiteisminis tyrimas, įtariant kurstymu smurtauti prieš socialinę grupę – vaikus. ⁷ Nepaisant akivaizdžiai humoristinio dainos pobūdžio ir realaus siekio skatinti smurtą nebuvimo, Whydotą ir kitus dainos kūrėjus galutinai išteisino tik apeliacinės instancijos teismas, po daugiau kaip dvejus metus trukusio tyrimo ir bylinėjimosi. ⁸

Panaši valstybės institucijų perdėtos reakcijos istorija nutiko Kaune, kur 2015 m. vasario 16 d., tuo metu studentė, Viktorija Kolbešnikova miesto centre iškabino plakatus su užrašu „Sudegink Ruklą deportuok vyriausybę imigrantai welcome!“, kaip protestą prieš kasmet Vasario 16 d. vykstančias Lietuvos tautinio jaunimo sąjungos eitynes. Dėl šio poelgio prieš V. Kolbešnikovą pradėtas ikiteisminis tyrimas, kadangi teisėsaugos institucijos plakatuose išskaitė raginimą imtis veiksmų prieš kitos tautybės asmenis. ⁹ Ir šiuo atveju aiškiai be pagrindo pradėtas baudžiamasis procesas baigėsi tik teisme, 2016

m. lapkritį priimtu išteisinamuoju nuosprendžiu, kuriame konstatuota, kad veiksmai nebuvo kurstantys ar nusikalstami. ¹⁰

Valstybės institucijų reakcijos bei cenzūros susilaukė ir kitokie, reklamuojantys koncertą, plakatai. 2016 m. birželį Žurnalistų etikos inspektorius tarnyba nustebino muzikos gerbėjus, nurodydama nutraukti sunkiojo metalo grupės „Iron Maiden“ koncerto reklamą: tarnyba nusprendė, kad reklaminiuose grupės plakatuose krauju pasruvusių širdį laikanti pabaisa gąsdina vaikus. ¹¹ Toks sprendimas iššaukė koncerto organizatorių ir grupės narių nuostabą, kadangi jokiaje kitoje šalyje „Iron Maiden“ nebuvo susidūrusi su tokiomis problemomis, vis dėlto vykdant sprendimą koncerto plakatai buvo pakeisti. ¹²

„Iron Maiden“ koncerto plakatas,
„Live Nation Lietuva“ nuotr.

Mecenatas:

**AUDINIŲ
GALERIJA**

Jėzau Marija, kuo čia apsikengę!

ROBERT KALINKIN
KOLEKCIJA PAVASARIS/VASARA 2013
2012 10 10, 19.00, Siemens Arena

Rėmėjas **AVON** Kolekcijos televizija Kolekcijos kava *LateLatte* BY COFFEE INN Bilietus platina **TIKETA 1588** www.tiketa.lt 21mm

Žiniasklaidos partneriai **LOFFICIEL 370** infashion.LT Renginio partneriai **Siemens Arena** ARTIS DZAVANIS MCCANN ERICKSON **JRV** SPUSTUVU **VENUS MODELS**

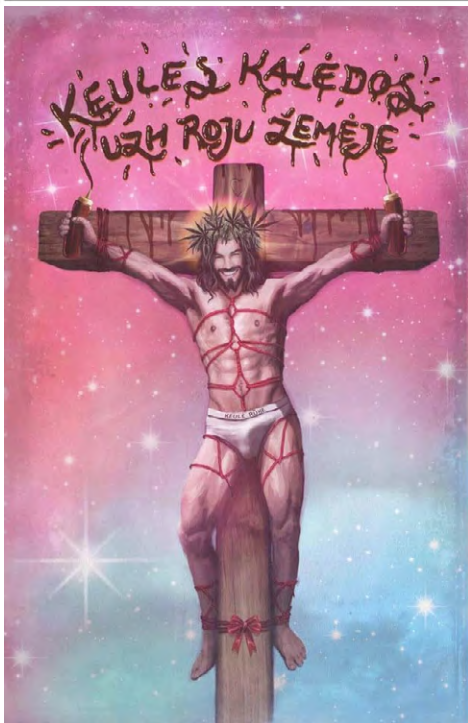
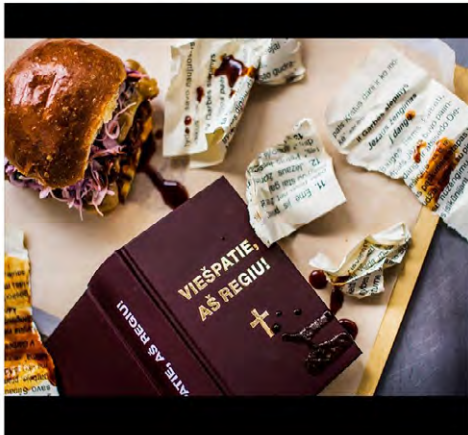
R. Kalinkino drabužių reklama,
UAB „Sėkmadienis“ nuotr.

Keulė Rūkė

15 November 2015 Vilnius

Vakar buvo daug postų facebooke su hashgtagu #prayforparis Ironishka, nes aktyvūs žmoniai tikėjimas aukštesnėmis galiomis, o ne jų pachiū veiksmams ir veiksmų pasekmėms ir sukelia visą dramą. Shandien-sekmdienis, "shventa diena", bet shandien mes nesūlom niekam eiti i baznychią, degti zhvakeliū ir melstis. Tai būtų didelis pazheminimas tiem, kurie zhuvo dėl religiniū fanatikū kaltės. Zhmogaus gyvybė neturi vertės, kai gyveni tik iluzija apie pomirtinį gyvenimą. Mes gyvename vieną kartą ir turime mėgautis kiekvienu momentu. Shandien sekmdienis, Ir mes shvenchlam gyvenimą ir shluostomės barzdas kvallomis maldomis. #peaceforparis #fuckreligion

„Keulė Rūkė“
įrašai Facebook

Griežtą institucijų reakciją iššaukė ir reklamos, kuriose naudojama religinė simbolika arba pašiepiant kritikuojama pati religija. Dėl vieno iš tokių reakcijų atvejo Europos žmogaus Teisių Teismas nagrinėjo bylą prieš Lietuvą: 2014 m. Lietuvos vyriausias administracinis teismas patvirtino dizainerio Roberto Kalinkino kompanijai skirtą baudą už drabužių reklamą, kurioje vaizduoti į religinius personažus panašūs asmenys, tokiu būdu neva pažeidžiant visuomenės moralės principus.¹³ Dėl tokiu būdu varžomos saviraiškos laisvės, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, atstovaudamas dizainerio kompaniją, kreipėsi į EŽTT, kuris 2016 m. ėmėsi nagrinėti šią bylą.¹⁴ 2018 m. pradžioje, jau po apžvelgiamo laikotarpio, EŽTT pripažino, kad šioje byloje Lietuva saviraiškos laisvę suvaržė neteisėtai.¹⁵

Kitas panašus atvejis – bauda skirta užkandinių tinklui „Keulė Rūkė“, už 2015–2017 m. darytus Facebook įrašus su religiniais personažais ir simboliais. Patys tinklo savininkai teigė, kad įrašai, kuriose vaizduojamas suplėšytas psalmynas, besišypsantis nukryžiuotasis ir kiti atvaizdai, siekiama provokuoti ir skatinti diskusijas apie religiją bei ją kritikuoti.¹⁶ Tačiau Vartotojų teisių apsaugos tarnyba nusprendė, kad tai reklamos, kuriomis pažeidžiami visuomenės moralės principai bei niekinami religiniai simboliai, ir 2017 m. spalį skyrė už jas baudą.¹⁷ „Keulė Rūkė“ ši sprendimą apskundė teismui.

Bendrai vertinant šie įvykiai rodo, kad nors Lietuvoje aukščiausiu lygmeniu ir pripažįstama saviraiškos laisvės bei jos apsaugos svarba, tačiau labiau kraštutiniai šios laisvės apraiškos atvejai vis dar iššaukia neproporcingą, draudimu ir baudimu grįstą valstybės institucijų atsaką.

Šaltiniai:

1. Baudžiamojo kodekso 155 ir 290 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas, Nr. XII-1888, 2015 m. birželio 25 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c5579760200711e585eaba374ef4b409>
2. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.24 straipsnio pakeitimo įstatymas, Nr. XIII-66, 2016 m. gruodžio 8 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/5110d040c1111e682539852a4b72dd4>
3. „Žmogaus teisių aktyvistai: Civilinio kodekso pataisos varžo žiniasklaidos laisvę“, manoteises.lt, 2016 m. gruodžio 13 d., <http://manoteises.lt/straipsnis/zmogaus-teisiu-aktyvistai-civilinio-kodekso-pataisos-varzo-ziniasklaidos-laisve/>
4. Administracinių nusižengimų kodeksas, NR. XII-1869, 2015 m. birželio 25 d., 507 ir 508 str., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/4ebe66c0262311e5bf92d6af3f6a2e8b/dCWwQCSoSd>
5. Ten pat, 508 str.
6. „Šėtone prašau“, <https://www.youtube.com/watch?v=JVWIUr4yW0>
7. „Prokurorai siekia visiems laikams uždrausti Whydoto dainą „Šėtone, prašau“, nes Lietuvoje yra „daug negerų žmonių“, Delfi, 2016 m. lapkričio 3 d., <https://www.delfi.lt/veidai/zmones/prokurorai-siekia-visiems-laikams-uzdrausti-whydoto-daina-setone-prasau-nes-lietuvoje-yra-daug-negeru-zmoniu.d?id=72749636>
8. „Dainos „Šėtone, prašau“ autoriai triumfoja – teismas netenkino prokuratūros skundo“, 15min, 2016 m. gruodžio 19 d., <https://www.15min.lt/vardai/naujiena/lietuva/dainos-setone-prasau-autoriai-triumfoja-teismas-netenkino-prokuraturos-skundo-1050-729180>
9. „Užrašas „Sudegink Ruklą deportuok vyriausybę imigrantai welcome!“ nuvedė į teismą“, Kauno diena, 2016 m. sausio 7 d., <http://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/nusikaltimai-ir-nelaimes/uzrasas-sudegink-rukla-deportuok-vyriausybe-imigrantai-welcome-nuvede-i-teisma-728125>
10. „Išteisinti kauniečiai, kaltinti plakato „Sudegink Ruklą...“ išklajavimu“, Delfi, 2016 m. lapkričio 5 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/law/isteisinti-kaunieciai-kaltinti-plakato-sudegink-rukla-isklajavimu.d?id=7277503411>
11. „Lietuvoje uždraudė „Iron Maiden“ reklamą: tai gąsdina vaikus“, Delfi, 2016 m. birželio 8 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvoje-uzdraude-iron-maiden-reklama-tai-gasdina-vaikus.d?id=71496924>
12. „Garsiajai grupei „Iron Maiden“ – nemaloni žinia iš Lietuvos“, Lrytas.lt, 2016 m. birželio 8 d., <https://zmones.lrytas.lt/muzika/2016/06/08/news/garsiajai-grupei-iron-maiden-nemaloni-zinia-is-lietuvos-1308092/>
13. „UAB „Sekmadienis“ prieš Lietuvą: kai saviraiškos laisvė ribojama be svaraus pagrindo“, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2018 m. sausio 31 d., <https://hrmi.lt/uab-sekmadienis-pries-lietuva-kai-saviraiskos-laisve-ribojama-be-svaraus-pagrindo/>
14. EŽTT, Sekmadienis Ltd. v. Lithuania, paraiškos Nr. 69317/14, faktinės aplinkybės, 2016 m. rugsėjo 8 d., <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167139>
15. EŽTT, Sekmadienis Ltd. v. Lithuania, paraiškos Nr. 69317/14, sprendimas, 2018 m. sausio 30 d., <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-180506>
16. „Už nukryžiuotą reklamą „Keulė Rūkė“ gresia bausė: įmonė kaltinama visuomenės moralės pažeidimu“, 15min, 2017 m. spalio 3 d., <https://www.15min.lt/verslas/naujiena/medijos/uz-nukryziuotaji-reklamoje-populiariajai-keule-ruke-gresia-bauda-imone-kaltinama-visuomenes-morales-pazeidimu-921-861824>
17. „Keulė Rūkė“ gavo baudą už visuomenės moralės pažeidimą“, 15min, 2017 m. spalio 5 d., <https://www.15min.lt/verslas/naujiena/medijos/keule-ruke-gavo-bauda-uz-visuomenes-morales-pazeidima-921-862846>

Susirinkimų laisvė

Kristina Normantaitė

Susirinkimo laisvė leidžia asmenims dalyvauti politiniame, visuomeniniame šalies gyvenime, daryti įtaką valstybės valdžios sprendimams, juos viešai vertinti, organizuotai ir viešai prieš juos protestuoti.¹

2016 metų vasarą Vilniuje buvo surengtos trečiosios „Baltic Pride“ eitynės. Nepaisant to, kad renginyje dalyvavo rekordinis skaičius Lietuvos ir užsienio LGBT* bendruomenės narių ir juos palaikančiųjų asmenų (skaičiuojama, kad eitynėse dalyvavo iki trijų tūkstančių dalyvių),² šios eitynės laikomos pačiomis taikiausiomis.

Palyginus su 2010 ir 2013 metų padėtimi, kada eitynių organizatoriai susidūrė su institucinėmis kliūtimis, kurias vėliau turėjo spręsti teismo keliu,³ o eitynių dalyviai sulaukė aršaus protestuotojų pasipriešinimo,⁴ 2016 metų „Baltic Pride“ metu neramumų nekilo. Viešąją tvarką prižiūrėjusiems pareigūnams problemų nekėlė ir nedidelė grupė asmenų, plakatais protestavusių prieš šias eitynes.

Nepaisant to, kad teisė streikuoti yra neatskiriami žodžio ir susirinkimų laisvės dalis, ji iki šiol neretai tampa netinkamų interpretacijų

*„Baltic Pride“ eitynės 2016,
Augusto Didžgalvio nuotr.*

objektu. Pavyzdžiui, 2016 m. vykę pedagogų streikai dėl atlyginimo sąlygų susilaukė tuometinio Premjero pastabų apie Rusijos daromą įtaką pedagogų profsąjungoms ir, atitinkamai, protestuojantiems mokytojams. Nors dėl savo pastabų Premjeras vėliau viešai atsiprašė,⁵ tokie pasisakymai streikuojančių grupių atžvilgiu sudaro įspūdį, jog bandoma kvestionuoti patį streiką kaip teisėtą būdą reikalauti geresnių darbo sąlygų⁶ ir siekia apriboti galimybes profsąjungoms pasinaudoti savo konstitucine teise streikuoti ginant savo ekonominius ir socialinius interesus.

Aptariamam laikotarpiui buvo priimtas Naujasis Darbo kodeksas, numatęs keletą reikšmingų nuostatų, susijusių su darbuotojų streiku. Daugiausiai diskusijų sukėlė naujo instituto, leisiančio darbdaviams laikinai sustabdyti streikuojančių darbuotojų darbo sutarčių vykdymą – lokauto – įtvirtinimas.⁷ Viešai baimintasi dėl teisės darbuotojams streikuoti apribojimo įtvirtinimus lokautą.⁸

Viešojoje erdvėje nemažą atgarsio ir skirtingų interpretacijų susilaukė 2017 metais Kaune vykę protestai prieš mieste augančių medžių kirtimą. Daugiausiai klausimų viešojoje erdvėje buvo kelta dėl teisėsaugos pareigūnų veiksmų proporcingumo: protestuotojams nesutikus pasitraukti iš aptvertos darbų vykdymo teritorijos bei leisti atlikti numatytus darbus, trys protestavę asmenys buvo sulaukyti ir pristatyti į policijos komisariatą.⁹

Po šio įvykio Lietuvos advokatūra išplatino pranešimą, kuriame išreiškė susirūpinimą dėl minėtų Kauno įvykių ir prašė Policijos generalinio komisaro „inicijuoti tarnybinį patikrinimą dėl policijos pareigūnų, davusių nurodymus ir dalyvavusių pirmadienio įvykyje, veiksmų teisėtumo.“¹⁰ Vis dėlto, vėliau teisminiame procese buvo nustatyta, kad pareigūnų reikalavimai pasitraukti iš „STOP POLICIJA“ aptvertos teritorijos buvo teisėti, o kaltinamasis nepaklusęs pareigūnų reikalavimams padarė administracinį nusižengimą.¹¹

Šaltiniai:

1. Kauno apygardos teismo 2012 m. lapkričio 7 d. nutartis byloje Nr. ATP-902-493/2012, <http://eteismai.lt/byla/34010808288714/ATP-902-493/2012>
2. „Baltic Pride“ 2016 eitynėse Vilniuje – rekordinis dalyvių skaičius“, *LGL*, 2016 m. birželio 22 d., <http://www.lgl.lt/naujienos/baltic-pride-2016-eitynese-vilniaus-gedimino-prospektu-rekordinis-dalyviu-skaicius/>
3. „Vilniaus savivaldybės ir homoseksualų eitynių „Baltic Pride“ organizatorių ginčas – vėl teisme“, *15min.lt*, 2013 m. birželio 18 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/vilniaus-savivaldybes-ir-homoseksualu-eityniu-baltic-pride-organizatori-u-gincas-vel-teisme-56-345893>
4. „Baltic Pride“ eitynės: netilo užgauliojimai, policija turėjo daug darbo, bet dalyviai džiaugėsi sėkmingesniu renginiu nei 2010-aisiais“, *15min.lt*, 2013 m. liepos 27 d., <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/baltic-pride-eitynes-netilo-uzgauliojimai-ir-policijai-uzteko-darbo-bet-dalyviai-dziaugesi-sekmingesniu-renginiu-nei-2010-aisiais-56-356883>
5. „Premjeras atsiprašė mokytojų: pacitavo slaptą pažymą“, *Delfi.lt*, 2016 m. vasario 24 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/premjeras-atsiprase-mokytoju-pacitavo-slapta-pazyma.d?id=70504390>
6. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Kodėl kvestionuojama teisė streikuoti?“, 2016 m. vasario 29 d., <https://hrmi.lt/kodel-kvestionuojama-teise-streikuoti/?hilitte=%27protes%27>
7. Lietuvos Respublikos darbo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, 2016 m. rugsėjo 14 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/f6d686707e7011e6b969d7ae07280e89/PujJRmfzLF>
8. „Dar viena Darbo kodekso naujovė: skelbiate streiką? Tuomet jūs atleistas“, *15min.lt*, 2017 m. birželio 29 d., <https://www.15min.lt/verslas/naujiena/bendroves/dar-viena-darbo-kodekso-naujove-skelbiate-streika-tai-jus-atleistas-663-647989>
9. „Prieš medžių kirtimą protestuojančius kauniečius sulaukė policija“, *Kauno diena*, 2017 rugpjūčio 21 d., <http://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/pries-medziu-kirtima-protestuojancius-kauniecius-sulauke-policija-825490>
10. „Lietuvos advokatūra prašo ištirti pareigūnų veiksmus prieš protestuotojus Kaune“, *Infolex.lt*, 2017 m. rugpjūčio 24 d., <http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&Str=62184>
11. Kauno apygardos teismo 2017 m. gruodžio 21 d. nutartis byloje Nr. AN2-682-593/2017, <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiska/tekstas.aspx?id=e9b7785f-f5d6-41b6-96a7-c4a12361e57a>

Religijos laisvė

Milda Ališauskienė

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 26 str. įtvirtintos religijos laisvės nuostatos atitinka universalias žmogaus teisių nuostatas šioje srityje. Vis dėlto Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų posovietinių valstybių, dažniausiai šių nuostatų įgyvendinimas apsiriboja individualios religijos ir tikėjimo laisvės užtikrinimu. Tačiau įgyvendinant minėtas religijos ir tikėjimo laisvės nuostatas dažniausiai ignoruojama visuotinai nusistovėjusi praktika, jog religija yra socialinis reiškinys, kuriam būdinga religinė bendruomenė bei bendros religinės praktikos, ir šiems religinio gyvenimo aspektams taip pat turėtų būti užtikrinama konstitucinė apsauga.

Konstitucijos 43 str. apibrėžiami religijų ir valstybės santykiai suskirsto religines bendruomenes į *tradicines* ir *kitas*. Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatyme pateikiamas 9 tradicinių religinių bendruomenių sąrašas bei įvedamas tarpinis tarp *tradicinių ir kitų – valstybės pripažintos* religinės bendruomenės tipas.¹ Mokslinėje literatūroje toks Lietuvoje egzistuojantis religinių bendruomenių pripažinimo modelis vertinamas, kaip pats sudėtingiausias lyginant su kitomis Europos valstybėmis.² 2016-2017 m. *valstybės pripažintos religinės bendruomenės* statusas buvo suteiktas Evangelikų Sekmininkų sąjungai ir Naujajai apaštalių bažnyčiai. 2017 m. pabaigoje *valstybės pripažintos bendruomenės statusas* buvo suteiktas 4 religinėms bendruomenėms.

2000 m. pasirašytos Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto bendradarbiavimo Katalikų bažnyčios ir valstybės santykių, švietimo ir kultūros bei katalikų sielovados kariuomenėje sutarčių nuostatos daugeliu atveju taikomos tik Romos katalikų bažnyčiai. Tokiu būdu šiai religinei bendruomenei sukuriama išskirtinės sąlygos valstybės bei visuomenės gyvenime.³

2011 m. gyventojų surašymo duomenimis, trys ketvirtadaliai Lietuvos gyventojų save priskiria Romos katalikų bažnyčiai (77.2%), ketvirtadalis gyventojų priklauso įvairioms religinėms bendruomenėms, nepriklauso jokioms arba yra netikintys. Minėto gyventojų surašymo duomenimis, Lietuvos gyventojai save priskiria 59 religinėms bendruomenėms. Gausiausios religinių mažumų bendruomenės – stačiatikiai (4.1%), sentikiai (0.8%), evangelikai liuteronai (0.6%), evangelikai reformatai (0.2%), senovės Baltų tikėjimo bendruomenė (0.1%), Jehovos liudytojai (0.1%).⁴

Lietuvoje egzistuojančios religinės įvairovės pažinimas ir toliau išlieka socialine problema. Religinės įvairovės, kuri apima religines bendruomenes, tikinčiuosius, kurie derina įvairius tikėjimus, nors save

Pagalbinio apvaisinimo įstatymo palaikymo akcija, 2016 m. liepa, Bernardinai.lt, Einaro Eringio nuotr.

priskiria vienai religinei bendruomenei, netikinčiuosius – agnostikus ir ateistus, nepažinimo pasekmėmis tampa stereotipų apie įvairias religines bendruomenes formavimasis bei jų pagrindu besiformuojantys religijos laisvės apribojimai.⁵ 2007 ir 2014 metų Lietuvos gyventojų apklausų duomenys parodė, kad dalis Lietuvos gyventojų vis dar kritiškai vertina tradicinėmis nesančias religines mažumas. Minėtu laikotarpiu augo neutraliai vertinančiųjų religines mažumas respondentų skaičius ir išliko toks pats palankiai vertinančiųjų šių grupių veiklą respondentų skaičius.⁶ Vertinant šiuos tyrimų duomenis galima teigti, kad Lietuvos visuomenėje išlieka palanki terpė religijos laisvės apribojimų raiškai.

Žiniasklaidos dėmesys religijos laisvės tematikai aptariamuoju laikotarpiu išlieka beveik nepakitęs. Religijos tema ir toliau Lietuvos žiniasklaidą domina tiek, kiek ji liečia vyraujančių religinių bendruomenių kasdienybę. Tuo tarpu religinių mažumų veiklos vaizdavimas Lietuvos žiniasklaidoje vis dar išlieka probleminiu, šios grupės dažniausiai dėmesio sulaukia dėl egzotiškų arba kriminalinių priežasčių. 2016-2017 m. Lietuvos žiniasklaida beveik neskyrė dėmesio Jehovos liudytojų veiklos uždraudimui Rusijoje aptarti. Tuo metu Jehovos liudytojų bendruomenės padėtis Rusijoje sulaukė nemažo pasaulio žiniasklaidos dėmesio.

2016-2017 m. dominuojančios religinės bendruomenės, Romos katalikų bažnyčios, ir Lietuvos valstybės santykiai ir toliau kėlė

klausimus apie galimybes užtikrinti visų religijų ir tikėjimų laisvę. Romos katalikų bažnyčios vertybes propaguojantys Seimo nariai ir pilietinės visuomenės organizacijos, atstovaujanti bažnyčią, užsiėmė aktyviu lobizmu svarstant Pagalbinio apvaisinimo,⁷ Šeimos stiprinimo įstatymus.⁸ Katalikų bažnyčios bei katalikiškų organizacijų atstovai aktyviai dalyvavo rengiant Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai programą.⁹

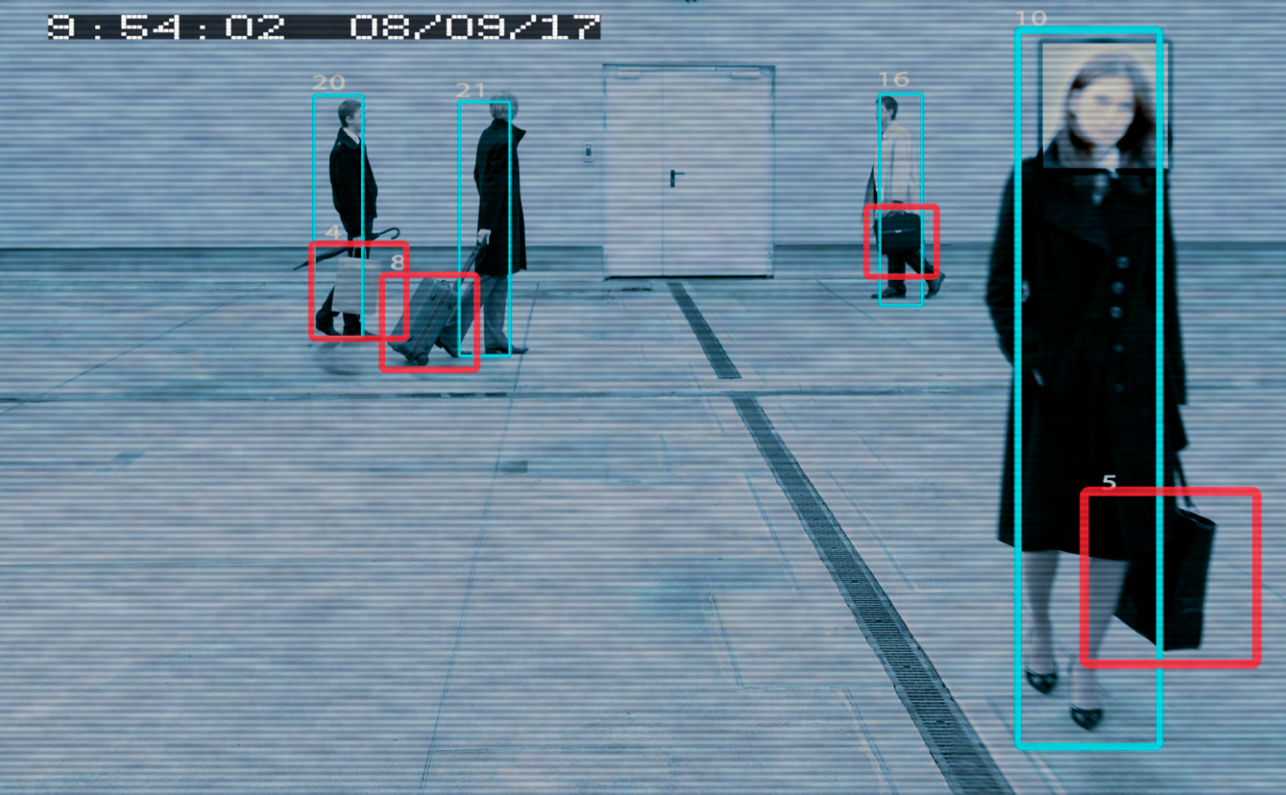
Šaltiniai:

1. Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas. 1995. Interneto prieiga: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc?p_id=21783
2. Fox, Jonathan. 2013. *An Introduction to Religion and Politics: Theory and Practice*. Oxon: Routledge.
3. Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos sutartis dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados. 2000. Interneto prieiga: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/AS-LR-sutartis-teise.html; Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos sutartis dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje. 2000. Interneto prieiga: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/AS-LR-sutartis-svietimas.html; Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos sutartis dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados. 2000. Interneto prieiga: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/AS-LR-sutartis-kariai.html
4. Lietuvos statistikos departamentas. 2013. Lietuvos Respublikos 2011 metų gyventojų ir būstų surašymo rezultatai. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.
5. Kraulėdaitė, Rasa. 2013. „Ateizmo raiška Lietuvoje: ateistinių pažiūrų ypatumai ir ateistų santykis su visuomene“, Milda Ališauskienė ir Jolanta Kuznecovienė (sud.) *Religija ir visuomenė: teorinės išvalgos ir kasdienybės praktikos*, 192-251. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
6. Ališauskienė, Milda ir Jurga Bučaitė-Vilkė (sud.) 2014. *Religinių mažumų lygių galimybių užtikrinimas Lietuvoje: problemos ir rekomendacijos*. Vilnius: Naujųjų religijų tyrimų ir informacijos centras.
7. Pagalbinio apvaisinimo įstatymas. 2016-09-14 d. Nr. XII-2608. Interneto prieiga: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/074c2b707e7311e6b969d7ae07280e89>
8. Šeimos stiprinimo įstatymas. 2017-10-19 d. Nr. XIII-700. Interneto prieiga: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/71039aa2b98511e7967a9645b537eb05?jfwid=j9ohh4x3v>
9. Patvirtinta Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai programa. 2016-10-16 d. Interneto prieiga: https://www.smm.lt/web/lt/pranesimai_spaudai/naujienos_1/patvirtinta-sveikatos-ir-lytiskumo-ugdymo-bei-rengimo-seimai-programa

II. ASMENS DUOMENŲ APSAUGA

CAMERA 03

9:54:02 08/09/17

II. ASMENS DUOMENŲ APSAUGA

Karolis Liutkevičius

2015 m. pabaigoje buvo pasiektas susitarimas tarp ES Tarybos ir Europos Parlamento, ir patvirtinta ES asmens duomenų apsaugos reforma, kurios pagrindą sudaro Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas, įsigaliojantis 2018 m. gegužės 25 d.¹ Reglamentas numato su asmens duomenų apsauga susijusių naujovių tiek vartotojams, tiek šiuos duomenis naudojančioms bendrovėms ir valstybės institucijoms.

Reglamentu siekiama pakeisti jėgų pusiausvyrą tarp vartotojų ir jų asmens duomenis valdančių bendrovių bei institucijų, suteikiant vartotojams daugiau galimybių kontroliuoti savo duomenis. Į vartotojus nukreiptos tokios naujovės, kaip:

- Aiškesnis informavimas apie duomenų tvarkymą – bendrovės turės pareigą įrodyti, kad gavo vartotojo sutikimą tvarkyti jo duomenis. Kad tokį sutikimą gautų, bendrovės turės pateikti prašymą atskirai nuo kitų klausimų, pvz. vartojimo sąlygų, paprasta ir suprantama kalba.
- Teisė būti pamirštam – vartotojai galės reikalauti, kad bendrovės ištrintų ir toliau nebetvarkytų jų asmens duomenų, jei toks reikalavimas neprieštarauja informacijos laisvės ar kitiems teisėtiems interesams.
- Teisė į duomenų perkėlimą – bendrovės turės būti pasirengusios pateikti vartotojo joms perduotus asmens duomenis susistemintu formatu, kad jie būtų lengvai perkeliami tarp skirtingų paslaugų teikėjų.
- Teisė sužinoti, jei prieigą prie vartotojo asmens duomenų gavo įsilaužėliai, jeigu tokie pažeidimai gali kelti rimtą riziką asmenų teisėms.

Tuo tarpu duomenis tvarkančias bendroves ir institucijas Reglamentas įpareigoja nuosekliau vertinti duomenų tvarkymo pažeidimų riziką ir reikalauja didesnės veiklos atskaitomybės, tačiau iš dalies ir sumažina administracinę naštą:

- Vykdamas veiklą ES bus vadovaujamas vienu teisės aktu, nustatančiu vienodas taisykles visoje ES ir panaikinančiu iki šiol buvusias skirtingas nuostatas 28 valstybėse.
- Nebeliks pareigos pranešti apie vykdomą ar ketinamą vykdyti duomenų tvarkymą nacionalinei asmens duomenų apsaugos institucijai.
- Bendrovės, kurių pagrindinė veikla yra duomenų tvarkymo operacijos, bei valdžios institucijos privalės paskirti duomenų apsaugos pareigūną, kuris prižiūrės asmens duomenų apsaugos reikalavimų laikymąsi.
- Kai dėl duomenų tvarkymo būdo, apimties ar tikslų gali kilti didelis pavojus asmenų teisėms, bendrovės turės atlikti duomenų tvarkymo operacijų poveikio asmens duomenų apsaugai vertinimą.
- Numatyta griežta administracinė atsakomybė už pažeidimus – piniginės baudos iki 20 mln. eurų arba iki 4 proc. ankstesnių finansinių metų bendros metinės pasaulinės apyvartos.

Reaguodamas į būsimus plataus masto pasikeitimus duomenų apsaugos srityje, Žmogaus teisių stebėjimo institutas 2016 m. atliko du tyrimus, kuriais siekta įvertinti, pirma, vartotojų, ir, antra, verslo nuostatas asmens duomenų apsaugos atžvilgiu bei informuotumą apie ES Bendrąjį duomenų apsaugos reglamentą.²

Pirmasis, į vartotojus nukreiptas tyrimas buvo pagrįstas reprezentatyvia Lietuvos gyventojų apklausa. Tyrimo rezultatai atskleidė „privatumo paradoksą“: trys ketvirtadaliai gyventojų teigė, kad teisė į duomenų apsaugą jiems yra tokia pat svarbi kaip ir kitos pagrindinės žmogaus teisės, tačiau tik nedidelė dalis yra tvirtai pasiryžę imtis konkrečių veiksmų, pavyzdžiui, sumokėti mokesį už papildomą duomenų apsaugą, kad ją geriau užtikrintų. Apie ES duomenų apsaugos reformą ir Reglamentą teigė žinantys tik 5 proc. gyventojų, o naujovėmis pasidomėti daugiau žadėjo tik 1 iš 5 apklaustųjų.

Artėjant Reglamento įsigaliojimui, nuo 2017 m., jis viešoje erdvėje imtas aptarinėti gerokai aktyviau. Tad tikėtina, kad šiuo metu apie Reglamentą žino gerokai daugiau Lietuvos gyventojų, tačiau atsižvelgiant į tai, kiek atsakiusiųjų ketino skirti šiam klausimui daugiau dėmesio, kyla abejonių, ar ženkliai padaugėjo išmanančiųjų Reglamento turinį.

Antrojo tyrimo metu buvo atlikta žvalgomoji 50-ties Lietuvos įmonių, veikiančių finansų, telekomunikacijos srityse, taip pat startuolių, apklausa. Dauguma tyrime dalyvavusių įmonių buvo girdėjęs apie

Reglamentą, tačiau mažiau nei 1 iš 10 žinojo apie jame numatytus pakeitimus. Kadangi, kaip minėta, priartėjus Reglamento įsigaliojimui viešojo erdvėje jam skirta gerokai daugiau dėmesio, tikėtina, kad Reglamento išmanymas nuo 2016 m., kai atliktas šis tyrimas, pagerėjo.

Ryškiausia tyrimo išvada buvo tai, kad verslui būdingas gana formalus ir biurokratinis asmens duomenų apsaugos supratimas. Pati asmens duomenų ir jų tvarkymo sąvoka neretai suprantama siaurai, daugelis įmonių apskritai nemanė, kad tvarko su įmone nesusijusių asmenų duomenis. Formalų požiūrį rodė ir pasirengimo Reglamentui planai: pusė apklaustų įmonių planavo investuoti į pasirengimą naujam asmens duomenų apsaugos režimui, tačiau dauguma planavo investicijas nukreipti tik į „kietąsias“, technines, duomenų apsaugos priemones. Tuo tarpu Reglamentas akcentuoja būtent „minkštąsias“ priemones – darbuotojų mokymus, poveikio asmens duomenų apsaugai vertinimą ir pirmenybės jai teikimą, ir pan.

Aptarti tyrimo rezultatai rodo sisteminę problemą visos valstybės mastu – bendrai atsainų tiek valstybės institucijų, tiek verslo požiūrį į duomenų apsaugą. Asmens duomenims, jų vertei ir atitinkamai pastangoms šiuos duomenis saugoti neretai teikiama menka, antrinė svarba prioritetų sąrašė. 2016-2017 m. toks požiūris lėmė ir konkrečius teisės į duomenų apsaugą pažeidimus.

2016 m. spalį, vykstant Seimo rinkimams, paaiškėjo, kad Vyriausios rinkimų komisijos užsakytas internetinis „Rinkėjo puslapis“³ turi rimtų saugumo spragų: pirmojo rinkimų turo dieną prisijungę vartotojai matė atsitiktinių anksčiau prisijungusių rinkėjų duomenis, o po 3 dienų paaiškėjo, kad puslapyje buvo nesunkiai išnaudojama spraga, leidusi pasitelkiant atsitiktine tvarka generuojamus URL adresus prieiti prie kitų rinkėjų anketų ir jose esančių asmens duomenų.⁴ Tą pačią dieną buvo atrasta ir dar viena tinklapio saugumo spraga: dėl ydingai sutvarkyto prisijungimo prie tinklapio administravimo, iš esmės bet kas galėjo gauti puslapio administravimo teises, ir atitinkamai prieigą prie tinklapio valdymo ir jame esančių duomenų.⁵

Kitas incidentas nutiko 2017 m. rugpjūtį, kai Kėdainių rajono savivaldybės administracija gyventojams išsiuntinėjo sąskaitas už komunalines paslaugas tokiu būdu, kad neatplėšus voko buvo galima matyti ne tik gavėjo vardą ir pavardę bei adresą, bet ir asmens kodą.⁶ Kadangi gavėjus sąskaitos pasiekė per keletą rankų, taip bent keletui pašalinių asmenų paviešinant jų duomenis, šis poelgis sukėlė daugelio gyventojų pasipiktinimą. Reikia turėti omenyje, kad Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas numato tiesioginį draudimą viešai skelbti asmens kodą, tad šiuo atveju nepaisyta net pačių pamatinių asmens duomenų apsaugos reikalavimų.

Tačiau turbūt skandalingiausias nepakankamos asmens duomenų apsaugos ir jų nutekėjimo atvejis, pritraukęs ir tarptautinį dėmesį, nutiko privačiame sektoriuje. 2017 m. balandį internetiniai įsilaužėliai pateko į chirurgijos klinikos „Grožio chirurgija“ duomenų bazes ir paėmė duomenis apie klinikos pacientus iš Lietuvos ir užsienio – vardus, adresus, kontaktinius duomenis, ir, kaip vėliau paaiškėjo, nuotraukas prieš ir po operacijų – taigi itin jautrius ir intymius asmens duomenis.⁷

Ši situacija atskleidė ne tik nepakankamą jautrių duomenų apsaugą, bet ir reakcijos į duomenų nutekėjimą problemas. Klinikos vadovai, iš įsilaužėlių gavę reikalavimą sumokėti išpirką, kad duomenys nebūtų paviešinti, nesiėmė veiksmų tinkamai informuoti klientus apie jų privačiam gyvenimui grėsmę keliantį duomenų praradimą, o kai įsilaužėliai kreipėsi į žiniasklaidą, vadovai neigė, kad tarp nutekėjusių duomenų yra pacientų nuotraukos. Taip susiklostė situacija, kad kai kurie klinikos klientai apie duomenų praradimą sužinojo tik tiesiogiai gavę žinutes iš įsilaužėlių, kuriomis grasinama paviešinti jų nuotraukas ir reikalaujama sumokėti išpirką už savo duomenis.⁸

Šios situacijos rodo, kad atmetinis požiūris į duomenų apsaugą, kaip į tik formalų, mažai praktinės reikšmės turintį reikalavimą, ne tik gali, bet jau ir yra turėjęs padarinių ir lėmęs konkrečių asmenų teisių pažeidimus.

Šaltiniai:

1. „Pokyčiai, kuriuos atneš Europos Sąjungos asmens duomenų apsaugos reforma“, manoteises.lt, 2016 m. kovo 9 d., <http://manoteises.lt/straipsnis/pokyciai-kuriuos-atnes-europos-sajungos-asmens-duomeniu-apsaugos-reforma/>
2. „Ar Lietuvos verslui ir vartotojams rūpi asmens duomenų apsauga?“, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2016 m. spalio 27 d., <https://hrmi.lt/duomeniu-apsaugos-reforma/>
3. Rinkėjo puslapis, <http://rinkejojpuslapis.lt>
4. „Katastrofa: „Rinkėjo puslapyje“ – laisvai prieinami asmens kodai ir adresai, VRK išjungė sistemą“, 15min, 2016 m. spalio 12 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/katastrofa-rinkejo-puslapyje-laisvai-prieinami-asmens-kodai-ir-adresai-vrk-isyjunge-sistema-56-696277>
5. „Naujas skandalas VRK: į „Rinkėjo puslapį“ įsilaužti galėjo ir mokyklinukas“, 15min, 2016 m. spalio 12 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/naujas-skandalas-vrk-i-rinkejo-puslapi-isilauzti-galejo-ir-mokyklinukas-56-695949>
6. „Savivaldybėje chaosas ir įsiutusių žmonių apgultis“, Rinkos aikštė, 2017 m. rugpjūčio 14 d., <http://www.rinkos-aikste.lt/naujienos/dienos-tema/savivaldybje-chaosas-ir-siutusi-moni-apgultis-paviesinti-asmens-duomenys>
7. „Pavogti plastikos chirurgijos klinikos garsių Lietuvoje klientų duomenys: juodojoje rinkoje juos bandoma parduoti“, 15min, 2017 m. balandžio 20 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/grozio-klinika-atakavusiu-pavogti-plastikos-chirurgijos-klinikos-garsiu-lietuvoje-klientu-duomenys-juodojoje-rinkoje-juos-bandoma-parduoti-59-785994>
8. „Smūgis grožio klinikai: pavogti ne tik Lietuvoje garsių klientų duomenys, bet ir intymios nuotraukos“, 15min, 2017 m. balandžio 21 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/smugis-plastikos-chirurgijos-klinikai-pavogti-ne-tik-klientu-duomenys-bet-ir-slaptos-nuotraukos-59-786772>
9. „Grožio kliniką atakavusių programišių žiaurumas: šantažavo ne tik klientus, bet ir jų artimuosius“, 15min, 2017 m. gegužės 3 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/grozio-klinika-atakavusiu-programisiu-ziaurumas-santazavo-ne-tik-garsius-klientus-bet-ir-ju-artimuosius-59-791524>

III. TEISĖ Į PRIVATŲ IR ŠEIMOS GYVENIMĄ

III. TEISĖ Į PRIVATŲ IR ŠEIMOS GYVENIMĄ

Partnerystė

Vytautas Mizaras

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas, teisė į šeimos gyvenimo gerbimą ir apsaugą yra įtvirtinta Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalyje, taip pat Europos žmogaus teisių konvencijos (EŽTK) 8 straipsnyje. Vadovaujantis Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) praktika, teisė į asmeninį ir šeimos gyvenimą yra teisė gyventi taip, kaip kiekvienas pageidauja, teisė užmegzti bei palaikyti ryšius su kitais žmonėmis, ypač emocinio gyvenimo srityje, teisė būti apsaugotam nuo privataus gyvenimo kėlimo į viešumą bei galimybė ugdyti, realizuoti ir skatinti save kaip asmenybę.¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra išsakęs poziciją, kad žmogaus teisė į privatų gyvenimą, be kita ko, apima asmeninio, šeimos ir namų gyvenimo neliečiamumą.²

Pagal EŽTK 8 straipsnį, teisė į šeimos gyvenimą užtikrinama ne tik santuoką sudariusiems asmenims, bet ir santuokos nesudariusiems, tačiau šeimos gyvenimą gyvenantiems asmenims. Nesusituokę asmenys laikytini šeima, jeigu jų santykiai pasižymi stabilumu, ir niekuo, išskyrus tai, kad jie nėra sudarę santuokos, nesiskiria nuo sutuoktinių gyvenimo.³ Sąvoka „šeima“ negali būti išimtinai siejama tik su santuoka pagrįstais santykiais, kadangi ji apima ir kitus faktinius santykius, atsirandančius tarp asmenų, kurie gyvena kartu nesusituokę.⁴

EŽTK 8 straipsnis apima ir tos pačios lyties asmenų teisę į šeimos gyvenimo gerbimą.⁵ Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad 2013 m. EŽTT konstatavo, kad valstybė pažeidžia EŽTK 8 straipsnio ir 14 straipsnio, draudžiančio diskriminaciją, nuostatas, jeigu nesuteikia tos pačios lyties porų šeimos gyvenimui teisinės apsaugos taip, kaip ją yra suteikusi skirtingos lyties porų šeimoms.⁶

2015 m. EŽTT byloje Oliari ir kiti prieš Italiją konstatavo, kad valstybė neturi plačios apsisprendimo laisvės, pripažinti ar ne teisinius šeimos santykius tarp tos pačios lyties asmenų, t. y. buvo pirmą kartą pripažinta valstybės pareiga sureguliuoti minėtuosius teisinius

santykius.⁷ Tą patį teismas pakartojo ir 2016 m. kitoje byloje prieš Italiją,⁸ o 2017 m. EŽTT konstatavo, kad valstybės turi pareigą saugoti tos pačios lyties asmenų šeimos gyvenimą.⁹

Lietuvoje nuo pat 2000 m., kai buvo priimtas naujasis Civilinis kodeksas, taip ir neįsigaliojo jo normos, skirtos šeimos partnerystės teisiniams santykiams tarp skirtingos lyties asmenų. Kelios įstatymų leidėjo iniciatyvos dėl skirtingos lyties asmenų bei tos pačios lyties asmenų šeimos partnerystės teisinio reguliavimo buvo nesėkmingos. Nesantuokinį šeimos gyvenimą gyvenančios šeimos nėra teisiškai pripažįstamos, kaip turinčios šeimos narių statusą. Taip Lietuva pažeidžia ratifikuotą tarptautinę sutartį – Europos žmogaus teisių konvenciją, o taip pat ir Konstituciją, nes dar 2011 m. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Konstitucijos 38 str. saugo ne tik santuokines šeimas, bet ir kitu pagrindu atsirandantį šeimos gyvenimą.¹⁰

2015-2017 metų laikotarpiu Seime buvo dvi iniciatyvos dėl partnerystės reguliavimo, bet abu bandymai baigėsi nesėkmingai net nepasiekę svarstymo stadijos. Atvirksčiai, Seime buvo keletas iniciatyvų, kurios vienos buvo realizuotos, kitos dar tik pradėtos, bet nukreiptos į partnerystės kaip šeimos gyvenimo modelio išeliminavimą, apskritai, iš vidaus teisės sistemos.

Priėmus Lygių galimybių įstatymo pakeitimus, kuriais buvo įgyvendinama 2014 m. ES direktyva dėl naudojimosi laisvo darbuotojų judėjimo teisėmis,¹¹ įstatyme pateikiamoje sąvokoje „ES ir EEE valstybės narės piliečio šeimos nariai“ nurodomas tik sutuoktinis, o partneris buvo išbrauktas iš sąvokos įstatymo projekto svarstymo stadijoje. Todėl laisvo darbuotojų judėjimo srityje Lietuvoje šeimos nariais yra pripažįstami tik sutuoktiniai.

Minėtosios direktyvos prasme, šeimos nariu be išlygų yra laikomas sutuoktinis, nesvarbu, tos pačios lyties ar skirtingos.¹² Tuo tarpu, partnerio kaip šeimos nario, statusas priklauso nuo to, ar priimančioji valstybė savo įstatymais traktuoja registruotą partnerystę kaip lygiavertę santuokai.

Antroji iniciatyva buvo įgyvendinta priėmus Šeimos stiprinimo įstatymą.¹³ Šeimos stiprinimo įstatymas iš esmės yra skirtas pabrėžti tik santuokinę vyro ir moters šeimą, kitokių šeimos gyvenimo formų net nelaikant šeima. Juo siekiama formuoti šeimos politiką išimtinai tik santuokinės vyro ir moters šeimos modelio pagrindu, ir tai aiškiai atspindėta įstatymo aiškinamajame rašte.¹⁴

Tuo tarpup lygiavertę santuokai. 2004 m. balandžio 29 d. Direktyva 2004/38/EB, valstybes nares įpareigoja, nepažeidžiant jokio laisvo

judėjimo ir gyvenimo teisių, kuriuos asmenys gali turėti savaime, palengvinti galimybes įvažiuoti ir gyventi šalyje partneriams, su kuriais Sąjungos pilietis palaiko ilgalaikius santykius, jei jie tinkamai patvirtinami (direktyvos 3 str. 2 d. 2 p.). Taigi, net neregistruotų partnerių atžvilgiu yra numatytos garantijos. O registruotiems partneriams ir sutuoktiniams - pagal minėtosios direktyvos 2 str. 2 d., priimančioji valstybė turi pareigą laikyti juos šeimos nariais pagal savo įstatymus. Tačiau ES pagrindinių teisių chartijos 21 str. įpareigoja laikytis nediskriminavimo principo ir teisės į šeimos gyvenimo pagarbą bei laisvo judėjimo užtikrinimo (Chartijos 9, 21, 45 str.). O pagal Europos žmogaus teisių konvencijos (kurios nuostatų laikomasi ir ES) 8 straipsnio turinį, valstybės narės turi pareigą sureguliuoti ir šeimos partnerystės santykius. Todėl sistemaiškai aiškinant ES teisės aktus, inter alia, ir tarptautines sutartis, valstybės narės vien šeimos partnerystės teisinių santykių nesureguliuoimu vidaus teisėje negali pateisinti kitų valstybių narių piliečių šeimos partnerystės nepripažinimo. Labiausiai dėl to, kad nesureguliuojamas šiai dienai reiškia, kad valstybė nevykdo pozityviosios pareigos Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnio prasme (tai privaloma ir ES teisės požiūriu).

Antroji iniciatyva, kuri buvo įgyvendinta priėmus Šeimos stiprinimo įstatymą. Šeimos stiprinimo įstatymas iš esmės yra skirtas pabrėžti tik santuokinę vyro ir moters šeimą, kitokių šeimos gyvenimo formų net nelaikant šeima. Įstatymu siekiama formuoti šeimos politiką išimtinai tik santuokinės vyro ir moters šeimos modelio pagrindu, ir tai aiškiai atspindėta įstatymo aiškinamajame rašte.

trečioji iniciatyva prieš nesantuokinės šeimos teisinės apsaugos reguliavimą buvo pradėta realizuoti keletu Seimo narių, iš esmės Valskiečių ir žaliųjų partijos bei Tėvynės Sąjungos-krikščionių demokratų partijos narių, pateikus Civilinio kodekso pakeitimo projektą, kurio tikslas yra aiškus – numatyti galimybę bendro gyvenimo sutarčiai, nesukuriant šeimos santykių.¹⁵ Būtent toks požymis – šeimos santykių nesukūrimas – kaip bendro gyvenimo sutartį kvalifikuojantis, pažymimas projekto aiškinamajame rašte: «<...> siekiama Lietuvos teisės sistemoje įtvirtinti bendro gyvenimo formos, kurios pagrindinis tikslas yra bendro gyvenimo vedimas savaime nekuriant ir šeimos teisinių santykių, institutą ir apsaugoti šios sutarties šalių teises ir teisėtus interesus».

Bendro gyvenimo sutartį galėtų sudaryti neribotas skaičius partnerių, ir šios sutarties pagrindu jie nekurtų šeimos santykių, taigi, ir neįgytų šeimos narių statuso, arba, kitaip tariant, nebūtų laikoma pora, gyvenanti šeimos gyvenimą. Taigi, pagal šį siūlymą, bendrą gyvenimą gyvenantys asmenys nebūtų laikomi šeimos nariais. Tuo tarpu nesantuokinį šeimos gyvenimą gyvenantiems partneriams

ir reikalingas būtent teisinių santykių reguliavimas, kad jie įgytų šeimos nariams būdingą statusą, nes tik taip jie užsitikrintų šeimos nariams būdingas teises, garantijas ir pareigas.

Jeigu projekto rengėjai ir juos palaikantys politikai viešai teigia, kad projekto tikslas be kita ko ir „užkirsti kelią“ iš šeimos partnerystės kylančių teisinių santykių reguliavimui, tai toks tikslas *per se* prieštarauja Konstitucijai ir Europos žmogaus teisių konvencijai. EŽTT byloje Oliari ir kt. prieš Italiją konstatavo, kad Italijoje civilinė sutartis, panaši į siūlomą Lietuvišką bendro gyvenimo sutartį, nėra skirta šeimos gyvenimą gyvenančių porų teisinei apsaugai, neatitinka jų kaip šeimoje gyvenančių asmenų poreikių, ir todėl neužtikrina teisės į šeimos gyvenimą apsaugos.¹⁶

Šis projektas yra politikų siekis užkirsti kelią šeimos partnerystės reguliavimui, pristatant projektą kaip alternatyvą šeimos partnerystei. Bet tol, kol Lietuva yra Europos Tarybos narė, toks projekto priėmimas niekaip neišspręs poreikio ir valstybės pareigos sureguliuoti būtent šeimos partnerystės teisinius santykius. Šio projekto tikslas – aiškiai diskriminacinis, siekiant išeliminuoti nesantuokinį šeimos gyvenimą gyvenančiuosius iš teisės sistemos. Kartu akivaizdu, kad tai yra antikonstitucinis siekis.

Šaltiniai:

1. Žr. Europos žmogaus teisių teismo sprendimą 1979 m. byloje *Van Oosterwijck v. Belgija*, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57549>
2. Žr. Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimą dėl LR visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Valstybės žinios, 2002, Nr. 104-4675), <http://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta311/content>
3. Žr. EŽTT 1986 m. gruodžio 18 d. sprendimą byloje *Johnston ir kt. v. Airija*, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57508>
4. Žr. EŽTT 1994 m. gegužės 26 d. sprendimą byloje *Keegan v. Airija*, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57881>
5. Žr. Europos žmogaus teisių teismo 2003 m. liepos 24 d. sprendimą byloje Nr. 40016/98, *Karner v. Austria*, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61263>;
6. Europos žmogaus teisių teismo 2010 m. birželio 24 d. sprendimą byloje *Schalk ir Kopf v. Austrija*, Nr. 30141/04, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99605>
7. Išsamiau apie šiuose sprendimuose išsakytas pozicijas žr. MIZARAS, V. Teisė į šeimos gyvenimą: konstituciniai ir civiliniai teisiniai aspektai. In *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. Liber Amicorum J. Prapiėsiui* (mokslinių straipsnių rinkinys), Vilnius, 2012, p. 371.6
8. Žr. EŽTT 2013 m. lapkričio 7 d. sprendimą byloje *Vallianatos ir kiti prieš Graikiją*, Nr. 29381/09 ir 32684/09, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-128294>
9. Žr. EŽTT 2015 m. liepos 21 d. sprendimą byloje *Oliari ir kiti prieš Italiją*, Nr. 18766/11 ir 36030/11, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156265>
10. Žr. EŽTT 2016 m. birželio 30 d. sprendimą byloje *Taddeucci ir McCall prieš Italiją*, Nr. 51362/09, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-164715>
11. Žr. EŽTT 2017 m. gruodžio 14 d. sprendimą byloje *Orlandi ir kiti prieš Italiją*, Nr. 26431/12; 26742/12; 44057/12 ir 60088/12, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-179547>
12. Žr. Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimą, <http://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta159/content>
13. 2014 m. balandžio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2014/54/ES dėl priemonių, kad darbuotojai galėtų lengviau naudotis laisvo darbuotojų judėjimo teisėmis, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:32014L0054>
14. Ten pat, 1 konstatuojamoji dalis. Taip pat 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/38/EB, 2 str. 2 punktas, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:32004L0038>
15. Seimos stiprinimo įstatymas, Nr. XIII-700, 2017 m. spalio 19 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TA-D/71039aa2b98511e7967a9645b537eb05>
16. Įstatymo projekto Reg. Nr. XIIP-4255 ir Seimo statuto projekto Reg. Nr. XIIP-4256 aiškinamasis raštas, 2016 m. balandžio 7 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/38f9fb30fcc211e5bf4ee4a6d3cdb874>
17. Civilinio kodekso 6.589, 6.969, 6.971, 6.973, 6.978 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas, Nr. XIIP-750, 2017 m. gegužės 23 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/2eed4fd03fbc11e7b8e5a254f4e1c3a7>
18. Žr. EŽTT 2015 m. liepos 21 d. sprendimą byloje *Oliari ir kiti prieš Italiją*, Nr. 18766/11 ir 36030/11, pastraipos 129 ir 169, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156265>

Reprodukcinės teisės ir lytinis švietimas

Esmeralda Kuliešytė

Reprodukinių teisių įgyvendinimas Lietuvoje stringa nuo nepriklausomybės pradžios. Lietuvoje nėra reprodukcinės žmogaus teisės ir reprodukcinę sveikatą reglamentuojančio įstatymo, strategijos ar programos. Tiek medikams, tiek visuomenei trūksta žinių apie lytinę reprodukcinę sveikatą ir teises, politikams, sveikatos strategams – politinės valios reprodukcinę teisių įgyvendinimui. Sprendimuose dėl reprodukcinės sveikatos ir teisių aktyviai dalyvauja Katalikų bažnyčia ir su ja susijusios organizacijos bei grupės. Tuo tarpu žmogaus reprodukcinę teisių gynėjų dalyvavimas sprendimų priėmimo ir teisės aktų kūrime dažnai apsunkinamas, jiems trukdoma skleisti mokslu grįstą informaciją.

Teisė pasirinkti nėštumo nutraukimą

Legalus, prieinamas ir saugus nėštumo nutraukimas Lietuvoje užtikrinamas ne įstatymu, bet 1994 m. sveikatos apsaugos ministro įsakymu. 2013 m. Seimui svarstyti pateiktas Gyvybės prenatalinėje fazėje apsaugos įstatymo projektas, kuriuo siekta apriboti galimybes Lietuvoje legaliai ir saugiai nutraukti nėštumą.¹ 2015 m. aktyvios diskusijos dėl šio įstatymo projekto nutrūko, tačiau po 2016 m. rinkimų Lietuvos lenkų rinkimų akcijos frakcija vėl sugražino šį įstatymo projektą į Seimo darbotvarkę ir prasidėjo nauja diskusijų banga. Nors Seimo kanceliarijos Teisės departamentas, Europos teisės departamentas prie Teisingumo ministerijos bei žmogaus teises ginančios organizacijos nurodė, kad įstatymu būtų pažeistos žmogaus teisės, įstatymo projekto autoriai bei jų rėmėjai ir toliau gynė ir agitavo priimti įstatymo projektą.

Įstatymo projektu leidžiama nutraukti nėštumą tik tada, kai gresia pavojus moters sveikatai ar gyvybei arba kai yra pagrįstų įtarimų, jog nėštumas atsirado dėl nusikalstamos veikos – išžaginimo. Įsigaliojęs įstatymas priverstų moteris ieškoti aborto paslaugos svetur, kurtų nelegalias ir brangias aborto paslaugas šalyje.

Vertinant šalių, kur abortas yra stipriai apribotas, patirtį – Lenkijos, Airijos – akivaizdu, kad abortas būtų sunkiai prieinamas net ir esant sąlygoms nėštumui nutraukti, nes aborto paslauga būtų teikiama pavėluotai arba visai neteikiama, pabrėžiant pirmenybę vaisiaus gyvybei. Lenkijos patirtis rodo, kad moterys retai laiku gaudavo leidimą nutraukti nėštumą po išprievartavimo, nes bylų nagrinėjimas užtrukdavo. Be to, moterys nenorėdamos patirti pažeminimo ir naujų išgyvenimų vengdavo kreiptis į institucijas, nėštumą stengdavosi nutraukti nelegaliai.

Jei būtų priimtas ir įgyvendinamas Gyvybės prenatalinėje fazėje apsaugos *įstatymas*, Lietuvos moterys, poros, šeimos patirtų reprodukcinę prievartą gimdyti, ir tik dalis moterų, porų, turinčių pakankamai finansinių galimybių, galėtų nutraukti nėštumą Lietuvoje ar užsienyje. Padaugėtų moterų mirčių dėl nelegalaus aborto komplikacijų. Institucinė reprodukcinė prievarta sumažintų visuomenės pasitikėjimą valstybe, jos siekiais ir tikslais, skatintų abejoti demokratija.

Šiuo metu Lietuvoje moterys neturi galimybės pasirinkti nėštumo nutraukimo metodo, legalus yra tik chirurginis nėštumo nutraukimas. Pasaulyje yra plačiai taikomas medikamentinis abortas, kai nėštumas nutraukiamas vaistais. Nors Pasaulio Sveikatos Organizacija apibūdina medikamentinį abortą kaip pažangų, mažiau komplikacijų nei chirurginis abortas sukeltą nėštumo nutraukimo metodą,² Lietuvos sveikatos apsaugos ministerija neįteisino ir nereglementavo medikamentinio aborto, medikamentai nėštumui nutraukti neužregistruoti, Lietuvoje metodas neprieinamas.

Yra žinoma, kad moterys įsigyja medikamentinio aborto vaistų nelegaliai ir vartoja juos kaip tinkamos, nepasitarusios su mediku.³ Tai kelia nerimą gydytojams ir visuomenei dėl galimų komplikacijų. Medikamentinio aborto diegimui itin priešinasi Katalikų bažnyčia ir prieš medikamentinį abortą pasisakančios organizacijos ir visuomenės grupės.⁴ Tuo tarpu chirurginio aborto operacija yra brangi ir dažnai pažeidžiamoms gyventojų grupėms neprieinama.

Teisė planuoti šeimą

Nepaisant to, kad dėl mokslo pažangos kontraceptinių priemonių spektras yra platus, pasirinkimas didelis, Lietuvoje reprodukcinė teisė gauti informaciją, kaip tinkamai planuoti šeimą, kaip apsaugoti nuo netikėto ar neplanuoto nėštumo nėra visiškai įgyvendinama. Daugumai pažeidžiamų grupių – jaunimui, mažas pajamas gaunančioms moterims, bedarbėms, priklausomybių turinčioms moterims – kontraceptinės priemonės finansiškai neprieinamos.

Katalikų bažnyčios remiamos organizacijos skleidžia mitus apie kontracepciją, bando prieš kontraceptines priemones nuteikti visuomenę.⁵ Lietuvoje trūksta specializuotų šeimos planavimo centrų bei kabinetų ir gerai parengtų konsultuoti gyventojus medikų. Medikų visuomenė susiskaldžiusi žmogaus teisių požiūriu,⁶ todėl gana dažnai net ir gydytojai skleidžia mitus apie kontracepciją, taip klaidindami pacientus ir visuomenę, pastūmėdami moteris ir poras nesisaugoti nuo netikėto nėštumo, neplanuoti šeimos, elgtis neatsakingai. Nusiteikusių prieš kontracepciją medikų neįtikina Pasaulio Sveikatos Organizacijos ir kitų autoritetinių organizacijų

rekomendacijos, moksliniai darbai bei išvados. Šie medikai dažniausiai agituoja moteris vertinti vaisingumą įvairiais metodais, vengti lytinių santykių vaisingomis dienomis, o pastojus – gimdyti.

Informacijos apie šeimos planavimą trūksta visai visuomenei, nepriklausomai nuo amžiaus. Trūksta valstybinių institucijų organizuoto švietimo – mokslu, įrodymais grįstos informacijos apie šeimos planavimą ir kontracepciją per švietimo akcijas, reklamą, renginius, lytiškumo ugdymo programą mokykloje. Studentų medikų mokymas apie šeimos planavimą, kontracepciją aukštosiose mokyklose nevienodas, dažnai paviršutiniškas ir nekokybiškas.

Paaugliai mokykloje retai gauna mokslu grįstos informacijos apie kontracepciją, prezervatyvo naudojimo per lytinius santykius svarbą, todėl jų lytinė elgsena dažnai rizikinga ir kelia nerimą tėvams bei visuomenei. Lietuvoje itin didelis paauglių nėštumų ir gimdymų skaičius,⁷ kasmet registruojama vis daugiau ŽIV užsikrėtusio jaunimo,⁸ daug užsikrėtusių lytiškai plintančiomis infekcijomis.⁹

Valstybė nėra įteisinusi savanoriškos chirurginės sterilizacijos, šeimos planavimo metodo, sukūrusi mechanizmo kontracepcijai kompensuoti pažeidžiamoms gyventojų grupėms, ir tai sunkina problemos sprendimą. 2013 m. ir 2015 m. Lietuva kartu su kitomis Europos valstybėmis dalyvavo Barometro tyrime dėl kontracepcijos politikos ir prieinamumo šalyje.¹⁰ Abu tyrimai parodė, kad Lietuvos rodikliai yra patys žemiausi, kad būtini pokyčiai kontracepcijos prieinamumo ir švietimo srityje.

2012 m., dalyvaudama Jungtinių Tautų žmogaus teisių įgyvendinimo peržiūroje, Lietuva išsipareigojo pagerinti kontracepcijos prieinamumą gyventojams, tačiau pažado neįvykdė, situacija nepasikeitė, kontracepcija netapo prieinamesnė pažeidžiamoms gyventojų grupėms. 2016-2017 m. atsiskaitydama žmogaus teisių įgyvendinimo peržiūroje Lietuva dar kartą išsipareigojo pagerinti kontracepcijos prieinamumą gyventojams, ir tai turės atlikti iki 2020 m.¹¹ Be to, Lietuva išsipareigojo kurti reprodukcinės sveikatos strategiją bei įtraukti reprodukcinę sveikatą į Nacionalinę sveikatos programą.

Teisė gauti informaciją apie lytiškumą, lytinę reprodukcinę sveikatą ir teises

Lytinis ugdymas, lytinis švietimas mokykloje vis dar negauna reikiamo Lietuvos politikų, sprendimų priėmėjų dėmesio. 2013-2014 m. Švietimo ir mokslo ministerija suformavo darbo grupę Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrajai programai parengti. Tačiau dėl darbo grupės narių konservatyvumo programa

apsiribojo lytinės abstinencijos skatinimu, santuokos, tradicinės šeimos liaupsinimu.

2016 m. Švietimo ir mokslo ministerija inicijavo programos taisymą, sudarydama kitą darbo grupę.¹² Tačiau vėl nebuvo atsižvelgta į Pasaulio Sveikatos Organizacijos rekomendacijas Europos regionui dėl lytinio švietimo ir ugdymo, į programą neįtraukta visa mokiniui reikalinga reprodukcinės sveikatos ir teisių informacija. Ir nors 2016 m. švietimo ministrė patvirtino programą,¹³ ir ji tapo mokyklai privaloma, tinkamas mokytojų ir metodinių priemonių rengimas, mokslu grįstos informacijos pateikimas mokytojams ministerijos tinklapyje neorganizuotas.

Susiklosčiusi situacija neleidžia teigiamai vertinti lytiškumo ugdymo programos vykdymo mokykloje.

Šaltiniai:

1. Gyvybės prenatalinėje fazėje apsaugos įstatymo projektas, Nr. XIIP-337, 2013 m. kovo 10 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.4441222>
2. Pasaulio Sveikatos Organizacija, „Safe abortion: technical and policy guidance for health systems“, 2012, http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/70914/1/9789241548434_eng.pdf
3. Medicina žmogui, forumo informacija, http://www.sos03.lt/Forumas/Seksualinis_gyvenimas/Viskas_apie_kontracepcija/Kur_kreiptis_del_medikamentinio_aborto
4. „Medikamentinis abortas, kaip nauja moters pasirinkimo laisvė“, Kristina Zamarytė-Sakavičienė, Bernardinai.lt, 2014, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-10-09-kristina-zamaryte-sakaviciene-medikamentinis-abortas-kaip-nauja-moters-pasirinkimo-laisve/12281>
5. „Kontracepcija. Ar Bažnyčia tikrai prieštarauja nėštumo reguliavimui?“, William Sauders, Bernardinai.lt, 2013, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-10-07-kun-william-sauders-kontracepcija-ar-baznycia-tikrai-priestaraus-nesumo-reguliavimui/108235>
6. „Kontraceptinės tabletės: kodėl skiriasi medikų nuomonės?“, Eglė Rubinaitė, Delfi, 2015, https://www.delfi.lt/gyvenimas/grozis_ir_sveikata/kontraceptines-tabletes-kodel-skiriasi-mediku-nuomones.d?id=68313330
7. „14-metė ir jau motina: kiek nepilnamečių merginų kasmet pagimdo Lietuvoje?“, Ugnius Antanavičius, 2018, <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/14-mete-ir-jau-motina-kiek-nepilnameciu-merginu-kasmet-pagimdo-lietuvoje-56-930502>
8. Užsikrėtusiųjų lytiškai plintančiomis infekcijomis ir žmogaus imunodeficito virusu epidemiologinės situacijos apžvalga Lietuvoje, Užkrečiamųjų ligų ir AIDS centras, 2017, http://www.ulac.lt/uploads/downloads/Ataskaitos/2016/LPI_analize_2016.pdf
9. Užsikrėtusiųjų lytiškai plintančiomis infekcijomis ir žmogaus imunodeficito virusu epidemiologinės situacijos apžvalga Lietuvoje, Užkrečiamųjų ligų ir AIDS centras, 2016, http://www.ulac.lt/uploads/downloads/Ataskaitos/2015/LPI_analize_2015.pdf
10. Barometer of Women's Access to Modern Contraceptive Choice in 16 EU Countries, 2015, <https://www.ippfen.org/sites/ippfen/files/2016-12/EU%20Call%20To%20Action%20-%20Barometer%20of%20Women%27s%20Access%20to%20Modern%20contraceptive%20Choice%20in%2016%20EU%20Countries.pdf>
11. Universal Periodic Review, Lietuvos atsiliepiamai į rekomendacijas, 2017, rekomendacija 100.141, https://www.upr-info.org/sites/default/files/document/lithuania/session_26_-_november_2016/recommendations_and_pledges_lithuania_2016.pdf
12. Švietimo ir mokslo ministro įsakymas Dėl darbo grupės sudarymo, Nr.V-97, 2016 m. kovo 3d.
13. Švietimo ir mokslo ministro įsakymas Dėl Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrosios programos patvirtinimo, Nr. V-941, 2016 m. spalio 25 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/b10c19209a9a11e69a-d4c8713b612d0f>

Teisė į lytinės tapatybės pripažinimą

Natalija Bitiukova

Apžvelgiamo laikotarpio įvykiai atnešė dideles permainas translyčių asmenų teisių srityje. Šis laikotarpis gali būti apibūdintas kaip tam tikras „lūžio taškas“ po nepateisinamai ilgos stagnacijos, užsitęsios nuo 2007 m., kuomet Europos žmogaus teisių teismas (EŽTT) priėmė sprendimą vienoje geriausiai žinomų bylų prieš Lietuvą – L prieš Lietuvą.¹

2016-2017 metais galima išskirti bent tris kertines sritis, kuriose vyko permainos, tiesiogiai įtakojusios translyčių asmenų padėtį Lietuvoje: (i) teisinis lytinės tapatybės pripažinimas; (ii) sveikatos priežiūros paslaugos translyčiams asmenims; (iii) translyčių asmenų matomumas Lietuvos visuomenėje.

Teisinis lytinės tapatybės pripažinimas

L prieš Lietuvą sprendimu EŽTT įpareigojo Lietuvą priimti specialų įstatymą „detalizuojantį lyties pakeitimo sąlygas ir tvarką“, kaip kad buvo numatyta Civilinio kodekso 2.27 straipsnyje. Nors praėjus 17 metų nuo Civilinio kodekso įsigaliojimo ir 10 metų nuo EŽTT sprendimo įsigaliojimo įstatymų leidėjas nesugebėjo priimti būtinų teisės aktų, šią žmogaus teisių problemą apžvelgiamu laikotarpiu ėmėsi spręsti nacionaliniai teismai.

2017 m. balandžio mėn. Vilniaus miesto apylinkės teismas žengė precedento neturintį žingsnį, įpareigodamas civilinės metrikacijos įstaigą pakeisti lyties įrašą civilinės būklės aktuose, nepaisant to, kad pareiškėjas nebuvo atlikęs pilnos lyties pakeitimo chirurginės operacijos. Šiame sprendime teismas pasirinko Europos žmogaus teisių konvencijos 8 str. (teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą) ir EŽTT praktika, ir atsižvelgė į tai, kad pareiškėjui buvo diagnozuotas transseksualumas, taikoma pakaitinė hormonų terapija, atlikta krūtų redukcija, jis save laikė ir socialinėje erdvėje buvo atpažįstamas kaip vyriškosios lyties asmuo.² Tokiu būdu Teismas pakeitė ankstesnę praktiką, reikalavusią pareiškėjų įrodyti negrįžtamą lyties pakeitimo procesą, t. y. lyties pakeitimo operacijos atlikimą.

Analogiškais pagrindais teismai vėliau tenkino ir dar šešių translyčių pareiškėjų skundus.³ Paminėtina ši 2017 m. gegužės mėn. Vilniaus miesto apylinkės teismo sprendimo motyvacija, kuri tiesiogiai nustato, jog šiuo sprendimu teismas siekia pašalinti dėl CK 2.27 neįgyvendinimo atsiradusią spragą:⁴

„[t]eismas šalina šią įstatymo spragą, ad hoc nustatydamas, kad sąvoka „lyties pakeitimas“ neturi būti siejama vien tik su chirurginiu negrįžtamu biologinės lyties pakeitimu, o turi būti suprantama plačiau ir suvokiama kaip paties asmens psichologinis savęs sutapatinimas su konkrečia lytimi, kurį patvirtina tiek asmens medicininiai duomenys [...], tiek paties asmens socialinis elgesys [...]“

Lygiagrečiai teismų praktikos vystymosi procesui, vykdomoji valdžia ėmėsi, anot Vyriausybės atstovės, „ryžtingesnių veiksmų“ *L. prieš Lietuvą* sprendimui įgyvendinti. Ministras Pirmininkas įpareigojo Sveikatos apsaugos ir Teisingumo ministerijas iki 2017 m. rugsėjo 1 dienos parengti teisės aktų, reglamentuojančių lyties pakeitimo procedūrą, projektus.⁵ Šis žingsnis buvo paskatintas Europos Tarybos Ministrų Komiteto, kuris dar 2014 m. *L. prieš Lietuvą* bylai nustatė sustiprintos priežiūros tvarką,⁶ raginimo užtikrinti translyčių asmenų teises Lietuvoje.⁷

Įgyvendinant Ministro Pirmininko nurodymą, 2017 m. gegužės-rugsėjo mėnesiais Teisingumo ministerijoje veikusi darbo grupė parengė Lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektą. Įstatymo projekte numatyta, kad asmens tapatybės dokumentai pilnamečiams translyčiams asmenims yra keičiami pateikiant atitinkamą prašymą civilinės metrikacijos įstaigai. Lytį asmens tapatybės dokumentuose norintis pasikeisti asmuo turi būti nesusituokęs Lietuvos pilietis, jam turi būti diagnozuotas transseksualumas. Vadovaujantis nusistovėjusia Lietuvos teismų praktika, iš tokio asmens negali būti reikalaujama įrodyti lyties pakeitimo operacijos atlikimą. Papildomai, įstatymo projekte įtvirtintas ir translyčių asmenų diskriminacijos draudimas, siekiant paskatinti šių asmenų socialinę ir ekonominę integraciją.⁸

Visgi šis sąlyginai progresyvus, 2017 m. lapkritį užregistruotas projektas⁹ taip ir nesulaukė balsavimo Seime. Viešojoje erdvėje taip pat nebuvo pateikta jokios informacijos, leidžiančios numatyti jo likimą. Netgi atvirksčiai, projektui pasirodžius Seimo narių grupės iniciatyva buvo užregistruotas Civilinio kodekso pataisų įstatymo projektas, kuriuo siekiama apskritai uždrausti tiek teisinį, tiek medicininių lyties keitimą. Šis įstatymo projektas siekia įtvirtinti, jog „[f]armakologinės, chirurginės procedūros ar psichiatrinė, psichologinė terapija, kuriomis siekiama pakeisti genetiškai nulemtos asmens lyties požymius (lyties keitimas), Lietuvos Respublikoje yra draudžiamos.“

Kadangi nacionaliniai teismai, įpareigodami pakeisti asmens tapatybės dokumentus translyčiams asmenims, remiasi išimtinai psichiatrine transseksualumo diagnoze, įstatymo projekte numatytas psichiatrinės terapijos draudimas, panašu, užkirstų kelią ne tik

medicininiam translyčių asmenų gydymui, bet ir panaikintų galimybę teismo keliu pasikeisti asmens tapatybės dokumentus.¹⁰

Sveikatos priežiūros paslaugos translyčiams asmenims

Igyvendinant jau minėtą Ministro Pirmininko nurodymą, Sveikatos apsaugos ministerijoje veikusi darbo grupė parengė Lyties tapatumo sutrikimo (transseksualumo) diagnostikos ir gydymo tvarkos aprašą.¹¹ Aprašo tikslas buvo sudaryti prielaidas translyčiams asmenims Lietuvos sveikatos priežiūros sistemos kontekste gauti konkrečias sveikatos priežiūros paslaugas, būtent – psichologų bei psichiatrų konsultacijas bei pakaitinę hormonų terapiją. Diagnostikos ir gydymo aprašo projekte apie chirurginį lyties keitimą neužsimenama.

Tokią sąlyginai ribotą aprašo apimtį sąlygojo dvi aplinkybės. Visų pirma, Sveikatos apsaugos ministerija atsisakė reglamentuoti chirurgines lyties pakeitimo operacijas tol, kol nebus priimtas atitinkamas lyties pakeitimo sąlygas ir tvarką reglamentuojantis atskirasis įstatymas. Visų antra, atsižvelgiant į progresyvią nacionalinių teismų jurisprudenciją, buvo nuspręsta reglamentuoti būtent tų sveikatos priežiūros paslaugų teikimą, kurios sudarytų prielaidas translyčiams asmenims pasikeisti asmens tapatybės dokumentus teismine tvarka, be privalomojo chirurginės operacijos reikalavimo.¹²

Nepaisant šių teigiamų tendencijų, apžvelgiamu laikotarpiu aprašas liko Sveikatos apsaugos ministerijos tarnautojų stalčiuose ir priimtas nebuvo. Sveikatos apsaugos ministerija nepateikė pozicijos dėl planuojamos aprašo įsigaliojimo datos, taip vėlgi neužtikrindama translyčių asmenų teisėtų lūkesčių.

Greičiausiai prie Teisingumo ministerijos ir Sveikatos apsaugos ministerijos parengtų projektų bus sugrįžta tuomet, kai Lietuvai 2018 m. reikės teikti eilinę ataskaitą Europos Tarybos Ministrų Komitetui dėl sprendimo *L. byloje* įgyvendinimo. Tikėtina, kad Komitetas ir vėl pagrįstai neigiamai įvertins Lietuvos įstatymų leidėjo ir vykdomosios valdžios veiksmus šioje srityje.

Translyčių asmenų matomumas Lietuvos visuomenėje

Nepaisant taip ir neįgyvendinto EŽTT sprendimo *L. prieš Lietuvą* byloje, pilietinės visuomenės pastangų dėka apžvalginiu laikotarpiu išaugo translyčių asmenų matomumas Lietuvos visuomenėje.

Prie to reikšmingai prisidėjo dar 2015 m. nacionalinės lesbiečių, gėjų, biseksualų ir translyčių (LGBT) teisių gynimo asociacijos „Lietuvos

gėjų lyga“ (LGL) inicijuota #TRANS_LT matomumo kampanija, kurios metu savo patirtimis viešai dalinosi Lietuvoje gyvenantys translyčiai asmenys.¹³ Tai buvo pirmoji iniciatyva, kurios metu išleisti socialiniai vaizdo klipai buvo išimtinai skirti translyčių asmenų kasdieniams iššūkiams nušviesti. Vėliau prie LGL pastangų šioje srityje prisijungė tiek žurnalistai,¹⁴ tiek Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba.¹⁵

Apibendrinant, apžvelgiamu laikotarpiu viešasis diskursas translyčių asmenų teisių klausimais tapo brandesnis ir orientuotas į aiškiai identifikuotų problemų sprendimą. Skirtingoms visuomenės grupėms, įskaitant valdžios atstovus, vis garsiau reiškiant paramą translyčių asmenų žmogaus teisių užtikrinimui, į akis vis labiau krenta pažangių balsų ir Seimo atstovų retorikos ir požiūrių skirtumai. Kai kurių Tautos atstovų skleidžiama retorika, paremta ne progresyvia kitų ES valstybių gerosios praktikos analize ar įsiklausymu į pačių translyčių asmenų poreikius, o dogmatiškais įsitikinimais, lemia, kad bendras LGBT* asmenų teisių padėties vertinimas Lietuvoje metai iš metų krenta žemyn.¹⁶

Šaltiniai:

1. L. v. Lithuania, 2007 m. rugsėjo 11 d., Nr. 27527/03, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82243>
2. Vilniaus m. apylinkės teismo 2017 m. balandžio 7 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2YT-5329-934/2017.
3. Vilniaus m. apylinkės teismo 2017 m. gegužės 2 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2YT-5326-987/2017; Vilniaus m. apylinkės teismo 2017 m. rugpjūčio 9 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2YT-26625-466/2017; Vilniaus m. apylinkės teismo 2017 m. lapkričio 30 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2YT-43448-294/2017; Vilniaus m. apylinkės teismo 2017 m. lapkričio 30 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2YT-46226-861/2017; Vilniaus m. apylinkės teismo 2017 m. gruodžio 21 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2YT-45425-931/2017; Vilniaus m. apylinkės teismo 2017 m. sausio 19 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2YT-3075-779/2018.
4. Vilniaus m. apylinkės teismo 2017 m. gegužės 2 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2YT-5326-987/2017.
5. Donata Motuzaitė, „Ministerijoms pavesta parengti projektus dėl lyties keitimo“, 2017 m. kovo 22 d., *BNS/Delfi.lt*, <https://www.delfi.lt/news/daily/liithuania/ministerijoms-pavesta-parengti-projektus-del-lyties-keitimo.d?id=74131562>
6. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2013-2014. Apžvalga“, <http://pasidomek.lt/iv-teise-i-lytines-tapatybes-pripazinima>
7. Donata Motuzaitė, „Ministerijoms pavesta parengti projektus dėl lyties keitimo“, 2017 m. kovo 22 d., *BNS/Delfi.lt*, <https://www.delfi.lt/news/daily/liithuania/ministerijoms-pavesta-parengti-projektus-del-lyties-keitimo.d?id=74131562>
8. Lietuvos Respublikos asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektas, 2017 m. lapkričio 3 d., Nr. 17-12650, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/bc2a5010c0911e7af36e75c0ac79247>
9. T.V. Raskevičius, „Idėja Lietuvai: įteisinkime lyties keitimą“, 2017 m. gruodžio mėn. 28 d., *Manoteises.lt*, <http://manoteises.lt/straipsnis/ideja-lietuvai-iteisinkime-lyties-keitima/>; Pasiūlymas dėl „Lietuvos Respublikos asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektas“ - tarptautinės organizacijos „Transgender Europe“ komentarai ir pasiūlymai dėl įstatymo projekto (anglų kalba), 2017 m. gruodžio mėn. 21 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAN/f6963fb0e63011e7b4d1bdd5f1a9ff0e?jfwid=-fa58ihbl4>
10. T.V. Raskevičius, „Idėja Lietuvai: įteisinkime lyties keitimą“, 2017 m. gruodžio mėn. 28 d., *Manoteises.lt*, <http://manoteises.lt/straipsnis/ideja-lietuvai-iteisinkime-lyties-keitima/>
11. *ibid.*
12. *ibid.*
13. T.V. Raskevičius, „#TRANS_LT: „mes per vieną naktį dideli užaugom“, 2016 m. vasario mėn. 1 d., http://manoteises.lt/straipsnis/trans_lt-mes-per-viena-nakti-dideli-uzaugom/
14. Žr. pvz. Dokumentikos namai, „Mergina Gimęs Tovaldas: Mociūtė Visada Žinojo, Kad Esu Vyras“, 2017 m. liepos mėn. 3 d., https://www.youtube.com/watch?v=vP_MfyWebW0
15. BNS, „Seime bus diskutuojama dėl translyčių asmenų teisių Lietuvoje“, 2017 m. gegužės 5 d., *Delfi.lt*, <https://www.delfi.lt/news/daily/liithuania/seime-bus-diskutuojama-del-translyciu-asmenu-teisiu-lietuvoje.d?id=74550240>
16. Eglė Kuktoraitė, „Europos LGBT* teisių žemėlapyje Lietuva krenta į 40-ąją vietą“, 2017 m. gegužės mėn. 16 d., *Lgl.lt*, <http://www.lgl.lt/naujienos/europos-lgbt-teisiu-zemelapyje-lietuva-krenta-i-40-aja-vieta/>

IV. DISKRIMINACIJOS DRAUDIMAS

IV. DISKRIMINACIJOS DRAUDIMAS

Diskriminacija dėl amžiaus

Sarmitė Mikulionienė

Jau daugiau nei dešimtmetį galiojantis Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas¹ sustiprino Lietuvos gyventojų teisių apsaugą ir padidino visuomenės išprusimą teisių gynimo klausimais. Pvz., pastaruoju metu nuolat daugėjo Lietuvos gyventojų, žinančių, kur kreiptis dėl pažeistų žmogaus teisių (2016 m. tokių buvo 57 proc. lyginant su 49 proc. 2010 m.).² Tad pagrįstai galima būtų kalbėti apie pažangą šioje srityje. Tačiau noras išvelgti dar nepanaudotus rezervus kovoje su įvairiomis diskriminacijos formomis ir rūšimis skatina kritiškai vertinti pasiekimus ir ieškoti papildomų pasitelktinų išteklių, kurie, tikėtina, skatintų spartesnį artėjimą prie siekiamybės – tarptautinius reikalavimus bei geriausias praktikas atitinkančios socialiai teisingos visuomenės, kurioje niekas nieko nediskriminuotų ir visi jaustųsi orūs ir saugūs.

Situacija su diskriminacija dėl amžiaus Lietuvoje (ir ne tik čia) yra nevienareikšmė, ir tai lemia istorinės priežastys. Dar gyvi yra tų kartų žmonės, kurie buvo auklėjami, kad su vaiku ar vyresnio amžiaus žmogumi galima elgtis kaip su antrarūšiais piliečiais (turinčiais mažiau teisių), kad nėra nieko blogo, jeigu visuomenėje ribotus ir todėl labai vertinamus išteklius (pvz., teisę į darbą, socialinę apsaugą, sveikatos priežiūros, socialines ir švietimo paslaugas, teisę įgyti prekes ir paslaugas) skirstome vadovaudamiesi tik (arba pirmiausiai) asmens kalendoriniu amžiumi, o tyčiotis iš ar priekabiauoti dėl „kitokio“ asmens amžiaus („per jauno“ arba „per seno“) – tai tik nekaltas juokas.

Kadangi tokios amžistinės (angl. *ageist*) nuostatos ir elgsena giliai įsišaknijusios visuomenėje, nenuostabu, kad neretai diskriminavimo dėl amžiaus atvejų net nepastebime, arba jeigu pastebime, pasirenkame „praleisti pro pirštus“ (dėl įvairių priežasčių). Tad faktiškai tik maža dalelė diskriminavimo dėl amžiaus atvejų pasiekia skundo pateikimo, nagrinėjimo ir paviešinimo statusą.

Apžvelgiamą laikotarpį (2016-2017 m.) nediskriminavimo dėl amžiaus srityje galima būtų vertinti kaip kolektyvinio sąmoningumo

brendimo tąsą. LGKT tyrimų skaičius dėl galimos diskriminacijos amžiaus pagrindu visą pirmąjį dešimtmetį (2005-2014 m.) svyravęs nuo 15 iki 35 tyrimų per metus (vidutiniškai po 24 tyrimus), pradedant nuo 2015 m. ėmė reikšmingai didėti: pasiekė 48 2015 m. ir 61 2016 m.³ Tačiau 2017 m., lyginant su 2016 m., tyrimų skaičius dėl galimos diskriminacijos amžiaus pagrindu sumažėjo tris kartus – iki 20. Vertinant tai, kokią dalį kreipimaisi dėl diskriminacijos amžiaus pagrindu sudarė bendrame kreipimūsi skaičiuje, tenka konstatuoti, kad apžvelgiamu laikotarpiu jų dalis sumažėjo: nuo 1/6 (17,8 proc.) 2016 m. iki 1/8 (12,7 proc.) 2017 m.⁴

Igyvendinant teisę būti nediskriminuojamiems dėl amžiaus, apžvelgiamu laikotarpiu Lietuvoje atsirado keletas naujovių. Socialinės apsaugos ir darbo ministras 2017 m. patvirtindamas „Nediskriminavimo skatinimo 2017-2019 metų veiksmų planą“⁵ pademonstravo požiūrį, jog būtina stiprinti prevencines ir švietėjiškas priemones: ugdyti pagarbą žmogui, įgyvendinti nediskriminavimo ir lygių galimybių principą, didinti visuomenės teisinį sąmoningumą ir toleranciją, ir kt. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba 2016 m. plėtojo socialinį dialogą su atskirus diskriminacijos pagrindus atstovaujančiomis nevyriausybinėmis organizacijomis, stiprino tarpinstitucinį bendradarbiavimą, įskaitant su akademinė bendruomene.⁶ 2015 m. viešajai įstaigai VŠĮ „Europos žmogaus teisių fondas“ aktyviai įsijungus į kovą su diskriminacija ir informuojant LGKT dėl galimai diskriminuojančių darbo skelbimų amžiaus pagrindu, reikšmingai padidėjo tokių atvejų registravimo ir tyrimo apimtys.

Tikėtina, kad ir kita naujovė – nuo 2017 m. liepos 1 d. įsigaliojęs naujos redakcijos Lietuvos Respublikos darbo kodeksas, kuriuo visiems darbdaviams buvo įtvirtinta pareiga įgyvendinti lygių galimybių politiką įstaigose ir įmonėse – turės veiksmingą prevencinį poveikį mažinant diskriminaciją dėl amžiaus darbo santykių srityje. Lygios galimybės turi būti užtikrintos visiems asmenims, paslaugų vartotojams ir darbuotojams, nepaisant asmenų amžiaus ir kitų galimų diskriminacijos pagrindų (lyties, lytinės orientacijos, negalios, rasės, etninės priklausomybės, tautybės, religijos, tikėjimo, kalbos, kilmės, socialinės padėties ir įsitikinimų ar pažiūrų, pilietybės). Nedidelių įmonių ir organizacijų vadovai turi įgyvendinti lyčių lygybės ir nediskriminavimo kitais pagrindais principus, o organizacijų, kuriose dirba daugiau nei 50 darbuotojų, darbdaviai privalo priimti ir paskelbti lygių galimybių (dėl visų požymių, įskaitant ir amžiaus) politikos ir jos vykdymo priežiūros priemones.

Pereinant prie detalesnės diskriminacijos dėl amžiaus atvejų analizės, galima teigti, kad pastaruoju metu prasiplėtė registruojamų diskriminacijos dėl amžiaus atvejų spektras. Pirma, jeigu iki šiol kasdieniame gyvenime buvo įprasta manyti, kad nuo diskriminacijos

amžiaus pagrindu kenčia tik vyresnio amžiaus žmonės, pastaruoju metu pradėdama kreiptis ir dėl atvejų, kada su asmeniu buvo elgiamasi kitaip dėl jo „per jauno“ amžiaus, t. y., vaikai ir jaunimas taip pat pradėdami matyti kaip potencialios diskriminacijos dėl amžiaus aukos. Antra, nors kovos su diskriminacija ataskaitose šie atvejai dar neišskiriami į atskirą grupę, pastebima, kad reikšmingą dalį diskriminacijos atvejų darbo santykių srityje iš tiesų galima apibūdinti kaip daugialypę diskriminaciją (dėl kelių požymių): arti trečdalis (2016 m. 30 proc.) visų skundų dėl galimos diskriminacijos amžiaus pagrindu sudarė darbo skelbimai, kuriuose siūlant darbą buvo nurodomas pageidautino pretendento amžius ir lytis. Pastebėti ir daugialypės diskriminacijos atvejai dėl amžiaus ir negalios požymių kombinacijos.

Galima teigti, kad darbo santykių sritis yra ta, kurioje toliausiai pažengta atpažįstant ir deklaruojant (tiesioginės ir netiesioginės) diskriminacijos dėl amžiaus atvejus. Vis dar didžiąją dalį diskriminacijos dėl amžiaus atvejų darbo santykių srityje sudaro diskriminuojantys darbo skelbimai. Diskriminacinio turinio darbo skelbimuose šalia profesinių reikalavimų nurodomas pageidautinas pretendento amžiaus intervalas (viršutinė ir apatinė amžiaus riba) arba amžius ribojamas nurodant tik vieną ribų (dažniau viršutinę).

Nerimą kelia tai, kad Lietuvos žmonės (dažniau vyresnio amžiaus, bet pasitaiko ir jauno) patiria nepagrįstus amžiaus apribojimus socialinės rūpybos, sveikatos priežiūros ir finansų paslaugų teikimo srityse. Su šiais atvejais sunkiau kovoti, nes jie yra labiau užslėpti – dokumentai, kuriuose įtraukti amžiaus apribojimai ne visada viešai prieinami, valdininkai iškalbingai juos gina, o vyresnio amžiaus žmonėms pritrūksta žinių, kaip kovoti.⁷ Priklausomai nuo amžiaus žmonėms taikomos skirtingos kreditų suteikimo sąlygos ir draudimo įmokos, dantų protezavimo, prevencinių programų, skiepų nuo sezoninio gripo, ortopedijos techninių priemonių kompensavimo sąlygos ir kt. Kai žmogaus teisių specialistai pradeda aiškintis viršutinių ir apatinių amžiaus ribų nustatymo tikslingumą teikiant paslaugas, dažniausiai paaiškėja, kad greta kalendorinio amžiaus egzistuoja kitų kriterijų (paprastai sveikatos būklės rodiklių) paketai aprašantys kliento / paciento atitikimą paslaugų gavėjų kategorijai objektyviau ir nediskriminuojant jų dėl amžiaus.

Spaudoje vis dar pasitaiko atvejų, kai jaunesnio ir vyresnio amžiaus žmonių atstovavimas yra neproporcingas, tarnaujantis jaunystės kultui, t. y. vyresnio amžiaus žmonių įvaizdžiai pateikiami rečiau arba tendencingai. Pvz., naujienų portale 15min⁸ publikuotas straipsnis apie smurto prieš vyresnio amžiaus moteris tyrimo rezultatus, kur teigiama, kad nėra tenkinami specifiniai 60 metų ir vyresnių moterų, ilgus dešimtmečius patiriančių smurtą artimoje

aplinkoje, poreikiai – jos tarsi nematomos. Žurnalistai, papuošdami minėtą straipsnį akivaizdžiai jaunų žmonių atvaizdais, dar kartą patvirtina vyresnio amžiaus moterų nematomumą visuomenėje.

Vis dar stokojama dėmesio deramam duomenų rinkimui – vyresnio amžiaus asmenys arba visai neįtraukiami⁹ į tyrimus, arba duomenys pateikiami agreguoti plačiai amžiaus grupei (pvz., 60 arba 75 metų ir vyresni gyventojai). Tokia prieiga apriboja vyresniosios kartos matomumą, iškraipo tyrimų rezultatus ir tikrai neprisideda prie vyresnio amžiaus žmonių gerovės stiprinimo, nes: a) tiesiog stokojama duomenų apie juos; b) duomenys pateikiami apibendrinti platesnei amžiaus grupei.

Šaltiniai:

1. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003-12-05, Nr. 114-5115. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.222522>
2. Žmogaus teisių stebėjimo institutas. 2016. *Kaip visuomenė vertina žmogaus teisių padėtį Lietuvoje. Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa*. Vilnius. https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2016/12/Apklausa-2016_santrauka.pdf
3. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, 2017. Lietuvos Respublikos lygių galimybių kontrolieriaus 2016 m. veiklos ataskaita. Vilnius. <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2017/03/lygiu-galimybiu-kontrolieriaus-2016m.-veiklos-ataskaita.pdf>
4. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos duomenys, pateikti pagal užklausą.
5. Įsakymas dėl Nediskriminavimo skatinimo 2017–2019 metų veiksmų plano patvirtinimo, 2017 m. gegužės 15 d. Nr. A1-250, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/fa5d2b103a3f11e7b66ae890e1368363>
6. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, 2017. Lietuvos Respublikos lygių galimybių kontrolieriaus 2016 m. veiklos ataskaita. Vilnius, p. 3. <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2017/03/lygiu-galimybiu-kontrolieriaus-2016m.-veiklos-ataskaita.pdf>
7. Selli K, Czabanowska K, Danusevičienė L, Butkevičienė R, Jurkuvienė R, Overall J. Discrimination of elderly patients in the health care system of Lithuania. *SEEJPH* 2016, Vol. 6. DOI, <http://www.seejph.com/index.php/seejph/article/view/124>
8. Ilona Tamutienė, „Prievara prieš moteris: kodėl jos ilgus dešimtmečius gyvena su smurtaujančiais vyrais?“, 15min, 2017 gruodžio 12d. <https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/santykiai/prievara-pries-moteris-kodel-jos-ilgus-desimtmečius-gyvena-su-smurtaujančiais-vyrais-1024-895534>
9. Pavyzdžiui, Žmogaus teisių stebėjimo instituto leidinyje „Kaip visuomenė vertina žmogaus teisių padėtį Lietuvoje. Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa“ (Vilnius, 2016; https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2016/12/Apklausa-2016_santrauka.pdf) nurodoma respondentų amžiaus apatinė ir viršutinė riba: „18 - 75 m. Lietuvos gyventojai“. Ar tai reikštų, kad jeigu asmuo yra 76 ar 96 metų, vadinasi, jo nuomonės nebeverta išgirsti?

Diskriminacija dėl lytinės orientacijos

Tomas Vytautas Raskevičius

Tarptautinės organizacijos „ILGA-Europe“ sudaromoje kasmetinėje LGBT žmogaus teisių apžvalgoje, Lietuva 2016 metais užėmė 38-ąją, o 2017 metais – 39-ąją vietą iš 49 Europos valstybių.¹ Žemėjančią poziciją lemia politikų delsimas priimti reikalingus teisės aktus, kuriais būtų užtikrinamas LGBT bendruomenei reikalingos teisinės apsaugos minimumas. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių tarybos vykdomos Visuotinės periodinės peržiūros 26-osios sesijos metu Lietuva sulaukė net 22 teminių rekomendacijų, susijusių su LGBT asmenų teisėmis.² Kita vertus, su LGBT žmogaus teisių užtikrinimu susiję klausimai Lietuvos visuomenėje aptariami vis aktyviau, viešojoje erdvėje pamažu formuojasi palaikanti atmosfera. 2016 metų birželį įvykusių trečiosios „Baltic Pride“ eitynės „Už lygybę!“ tapo sėkmingiausiu viešu LGBT bendruomenės renginiu nepriklausomos Lietuvos istorijoje – organizatorių teigimu, eisenoje dalyvavo daugiau nei 3000 dalyvių.³

Tos pačios lyties šeimų teisinis (ne)pripažinimas

2016-2017 metų laikotarpiu įstatymų leidėjai ne tik nesvarstė galimybės teisiškai apsaugoti tos pačios lyties šeimas, bet ir kryptingai siekė jas eliminuoti iš Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir kituose teisės aktuose įtvirtinto „šeimos“ sąvokos apibrėžimo. 2016 m. birželio 28 d. Seimas po pirmojo svarstymo pritarė Konstitucijos pataisai, kuria siekiama numatyti, jog „šeima sukuriamą sudarius santuoką“.⁴ Nors šiuo balsavimu buvo duota „žalia šviesa“ Konstitucijos pataisų priėmimo procedūrai pradėti, dėl šios pataisos 2017 metais balsuojama nebuvo. 2017 m. birželio 15 d. Seimas atmetė Civilinio kodekso pataisų projektą, kuriuo buvo siūloma įteisinti galimybę sudaryti lyčių pagrindu neutralią partnerystę – registruoti partneriai būtų laikomi „šeimos nariais“.⁵ Nors „prieš“ įstatymo projektą balsavo net 59 Seimo nariai, „už“ pasisakė jau 29 parlamentarai – Nacionalinė LGBT* teisių organizacija LGL balsavimą apibūdino kaip „laimėjimą“.⁶

2017 m. gegužės 30 d. įstatymų leidėjai po pateikimo pritarė grupės „valstiečių“ ir dviejų konservatorių pateiktoms Civilinio kodekso pataisoms, kad kartu gyvenantys arba bendro turto turintys asmenys galėtų sudaryti „jungtinės veiklos“ sutartis.⁷ Nors viešojoje erdvėje ši alternatyva pristatoma kaip galimybė tos pačios lyties poroms sureguliuoti tarpusavio turtinius santykius, tačiau „jungtinės veiklos“ sutartį sudarę asmenys nebūtų laikomi „šeimos nariais“. Toks teisinis reguliavimas, kai tos pačios lyties partneriai nebūtų

laikomi „šeimoms nariais“, diskriminuotų tos pačios lyties šeimas baudžiamosios justicijos (teisė neliudyti prieš savo šeimos narius), pacientų teisių (teisė gauti informaciją apie šeimos narių sveikatos būklę), mokesčių teisės (šeimos nariams taikomos mokesstinės lengvatos) ir kitose srityse. Analogiškai „šeimos narių“ sąvoka buvo siaurinama ir priimant Lygių galimybių įstatymo pataisas⁸ bei Šeimos stiprinimo įstatymą.⁹ Pastarajame įstatyme įtvirtintas „vyro ir moters papildomumo“ principas įstatymo preambulėje apibrėžiamas kaip „šeimos kūrimo pagrindas“.

Teisė į lytinės tapatybės pripažinimą ir medicininis lyties keitimas

Nors įpareigojimas reglamentuoti lyties keitimo procedūrą numatytas dar 2001 metais įsigaliojusioje Civilinio kodekso redakcijoje, Lietuva išlieka viena iš nedaugelio Europos valstybių, kuriose galimybė translyčiams asmenims pasikeisti asmens tapatybės dokumentus ir gauti reikalingas sveikatos priežiūros paslaugas apskritai nėra reglamentuojama. 2007 metais Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *L. prieš Lietuvą*¹⁰ konstatavo, jog neegzistuojanti lyties pakeitimo procedūra Lietuvoje pažeidžia Konvencijoje įtvirtintą teisę į privataus gyvenimo apsaugą. Praėjus daugiau nei dešimtmečiui, šis Strasbūro teismo sprendimas vis dar lieka neįgyvendintas.

2017 metų kovą Vyriausybė pavedė Sveikatos apsaugos ir Teisingumo ministerijoms parengti atitinkamų teisės aktų projektus. Teisingumo ministerijoje veikusi darbo grupė parengė Lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektą.¹¹ Įstatymo projekte numatyta, kad asmens tapatybės dokumentai keičiami administracine tvarka (t. y. pateikiant prašymą civilinės metrikacijos įstaigai). Analogiškai, Sveikatos apsaugos ministerijoje veikusi darbo grupė parengė „Lyties tapatumo sutrikimo (transeksualumo) diagnostikos ir gydymo tvarkos aprašą“, kuris sudarytų prielaidas gauti konkrečias sveikatos priežiūros paslaugas. Nepaisant progresyvaus šių projektų turinio, nei įstatymas, nei gydymo aprašas kol kas nėra priimti.

2017 metų pavasarį nacionaliniai teismai priėmė du istorinius sprendimus, kuriais civilinės metrikacijos įstaigos įpareigtos translyčiams asmenims išduoti naujus asmens tapatybės dokumentus be privalomojo chirurginės operacijos reikalavimo. Viename iš šių sprendimų teismas konstatavo: „[k]adangi įstatymo leidėjas iki šiol nėra priėmęs įstatymo dėl lyties pakeitimo procedūrų taikymo [...], teismas šalina šią įstatymo spragą, [...] nustatydamas, kad sąvoka „lyties pakeitimas“ neturi būti siejama vien tik su chirurginiu negrįžtamu biologinės lyties pakeitimu [...]“.¹² Per 2017 metus asmens tapatybės dokumentai be privalomojo chirurginės operacijos reikalavimo teisminiu keliu buvo pakeisti šešiams translyčiams asmenims.¹³

2017 metų lapkritį Seime buvo registruotas Civilinio kodekso pataisų įstatymo projektas, kuriuo siekiama apskritai uždrausti tiek teisinį, tiek medicininį lyties keitimą.¹⁴ Translyčių asmenų interesams atstovaujančių nevyriausybinių organizacijų atstovai šią įstatymų leidėjų iniciatyvą apibūdino kaip bandymą ignoruoti „mokslinę, teisinę ir socialinę [...] translyčių asmenų realybę.“¹⁵

Neapykantos kalba ir nusikaltimai prieš LGBT asmenis

Remiantis 2016 metų rugsėji asociacijos LGL vykdytos anoniminės apklausos duomenimis, daugiau nei pusė (54 proc.) LGBT asmenų Lietuvoje susidūrė su neapykantos nusikaltimų ir (ar) neapykantos kalbos atvejais per pastarųjų 12 mėnesių laikotarpį.¹⁶ Apie šiuos incidentus teisėsaugos institucijoms pranešė viso labo 13 proc. nukentėjusiųjų. Darytina išvada, jog prieš LGBT bendruomenės narius nukreiptiems neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos atvejams yra būdingas latentiškas.

2016 metų rugsėji-lapkritį nevyriausybines organizacijos, bendradarbiaudamos su Lietuvos policijos mokykla, apmokė daugiau nei 160 policijos pareigūnų, siekiant didinti jų gebėjimus reaguoti į prieš LGBT asmenis nukreiptus neapykantos incidentus.¹⁷ 2017 metų rugsėji asociacija LGL pristatė internetinę platformą ir išmaniąją programėlę „UNI-FORM“, siekiant paskatinti vietinės LGBT bendruomenės narius pranešti teisėsaugos institucijoms apie galimas nusikalstamas veikas.¹⁸

2017 metų birželį Europos Žmogaus Teisių Teismas informavo Lietuvos Respublikos Vyriausybę, jog nagrinės bylą *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą*¹⁹ dėl teisėsaugos institucijų neveikimo tiriant homofobinės neapykantos kalbos atvejus internetinėje erdvėje. Pareiškėjai teigia, jog prokuratūra ir nacionaliniai teismai neteisėtai nepradėjo ikiteisminio tyrimo dėl socialiniame tinkle „Facebook“ publikuotų homofobinių neapykantos komentarų, tokiu būdu diskriminuodami pareiškėjus dėl jų seksualinės orientacijos. Nevyriausybinių organizacijų teigimu, ši byla galimai atskleidžia sisteminio pobūdžio problemą dėl neefektyvaus valstybės institucijų atsako į neapykantos nusikaltimus prieš LGBT asmenis.²⁰

Šalia su LGBT žmogaus teisių užtikrinimu susijusių iššūkių, 2016-2017 metais Lietuvoje užfiksuota ir teigiamų pokyčių. 2017 metų balandį viešojoje erdvėje pasirodžius informacijai, kad Telšių Žemaitės

gimnazijoje vyresniųjų klasių moksleiviams per tikybos pamokas yra pateikiama šališka LGBT asmenis žeminanti informacija,²¹ visuomenėje kilo diskusijų banga, paskatinusi kritiškai įvertinti su lytiškumo ugdymo programa susijusias metodines priemones.²² Po viešojoje erdvėje išsakytos nevyriausybinių organizacijų kritikos,²³ 2017 metų gegužę Užsienio reikalų ministerija pranešė, jog dviem LGBT bendruomenės nariams, nukentėjusiems nuo persekiojimų Čėčėnijoje, suteiktas prieglobstis Lietuvoje.²⁴ 2016 metų gruodį Konstituciniam teismui buvo perduotas prašymas išaiškinti, ar užsienyje sudarytos tos pačios lyties santuokos pagrindu turėtų būti išduodamas leidimas gyventi Lietuvoje vienam iš sutuoktinių.²⁵ Galiausiai, šis laikotarpis galėtų būti apibūdinamas ir išaugusiu LGBT asmenų matomumu Lietuvos visuomenėje. 2017 metų lapkritį Europos Komisija pristatė socialinės kampanijos „#EU4LGBTI“ video medžiagą apie translytį vaikiną Tovaldą ir iššūkius, su kuriais šios socialinės grupės atstovai susiduria Lietuvoje.²⁶

Šaltiniai:

1. ILGA-Europe, „Rainbow Europe. Country Ranking“, 2017 m., <https://rainbow-europe.org/country-ranking#>.
2. JT Žmogaus teisių tarybos darbo grupės ataskaita dėl antrosios Lietuvos Respublikos Visuotinės periodinės peržiūros, 2016 m. gruodžio 27 d., [http://www.tm.lt/dok/UPR%20ataskaita%20d%C4%97l%20Lietuvos%20\(vertimas%20%C4%AF%20liet%20k\).pdf](http://www.tm.lt/dok/UPR%20ataskaita%20d%C4%97l%20Lietuvos%20(vertimas%20%C4%AF%20liet%20k).pdf).
3. Nacionalinė LGBT teisių organizacija LGL, „„Baltic Pride“ 2016 eitynėse Vilniuje – rekordinis dalyvių skaičius“, *lgl.lt*, 2016 m. birželio 22 d., <http://www.lgl.lt/naujienos/baltic-pride-2016-eitynese-vilniaus-gedimino-prospektu-rekordinis-dalyviu-skaicius>.
4. Konstitucijos 38 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas, Nr. XII9-2017(2), 2017 m. birželio 17 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/0be20cb0348411e6a222b0cd86c2adfc>.
5. Civilinio kodekso 2.18, 2.19, 3.3, 3.16, 3.140, 3.141, 3.143, 3.146, 3.147, 3.150, 3.155 straipsnių, Kodekso Trečiosios knygos VI dalies XV skyriaus ir 5.13, 6.588, 6.590, 6.744 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas, Nr. XIIIIP-781, 2017 m. gegužės 30 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/30c639a0451011e7b465dc41e35792b9>.
6. Nacionalinė LGBT teisių organizacija LGL, „29 Lithuanian MPs Vote in Favor of Same-Sex Partnership as the Proposal Gets Rejected“, *lgl.lt*, 2017 m. birželio 15 d., <http://www.lgl.lt/en/?p=17529>.
7. Civilinio kodekso 6.589, 6.969, 6.971, 6.973, 6.978 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas, Nr. XIIIIP-750, 2017 m. gegužės 23 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/2eed4fd03fbee11e7b8e5a254f4e1c3a7>.
8. Lygių galimybių įstatymo Nr. IX-1826 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 13 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymo projektas, Nr. XIIIIP-837(3), 2017 m. liepos 5 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/07a2e180618111e7a53b83ca0142260e>.
9. Lietuvos Respublikos šeimos stiprinimo įstatymas, Nr. XIII-700, 2017 m. spalio 19 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/71039aa2b98511e7967a9645b537eb05?jfwid=j9ohgz7ip>.
10. EŽTT 2007 m. rugsėjo 11 d. sprendimas byloje *L. prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 27527/03, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82243>.
11. Lietuvos Respublikos asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymo projektas, Reg. Nr. 17-12650, 2017 m. lapkričio 3 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/bc2a5010c09111e7af36e75c0ac79247>.
12. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2017 m. gegužės 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2YT-5326-987/2017.
13. Dominykas Griežis, „Tyli revoliucija: kol Seimas delsia, teisėjai įteisino lyties keitimą Lietuvoje“, *alfa.lt*, 2017 m. gruodžio 12 d., <https://www.alfa.lt/straipsnis/50242769/tyli-revoliucija-kol-seimas-delsia-teisejai-iteisino-lyties-keitima-lietuvoje>.
14. Civilinio kodekso 2.27 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas, Nr. XIIIIP-1327, 2017 m. lapkričio 10 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/66fe0380c61711e782d4fd2c44cc67af?jfwid=-19syzwy9ez>.
15. Nacionalinė LGBT teisių organizacija LGL, „Seimas draus ir lyties keitimą“, *lgl.lt*, 2017 m. lapkričio 13 d., <http://www.lgl.lt/naujienos/seimas-draus-ir-lyties-keitima>.
16. Nacionalinė LGBT teisių organizacija LGL, „Neapykantos epidemija Lietuvoje: pranešti ar nepranešti?“, *lgl.lt*, 2017 m. spalio 14 d., <http://www.lgl.lt/naujienos/neapykantos-epidemija-lietuvoje-pranesti-ar-nepranesti>.
17. Nacionalinė LGBT teisių organizacija LGL, „LGL pristato praktinį vadovą dirbantiems su nuo neapykantos nukentėjusiais LGBT asmenimis“, *lgl.lt*, 2017 m. spalio 31 d., <http://www.lgl.lt/naujienos/lgl-pristato-praktini-vadova-dirbantiems-su-nuo-neapykantos-nukentėjusiais-lgbt-asmenimis>.
18. Nacionalinė LGBT teisių organizacija LGL, „UNI-FORM platforma skatins pranešti apie neapykantos nusikaltimus“, *lgl.lt*, 2017 m. rugsėjo 19 d., <http://www.lgl.lt/naujienos/uni-form-platforma-skatins-pranesti-apie-neapykantos-nusikaltimus>.
19. EŽTT 2015 m. rugpjūčio 13 d. pateikta peticija *Beizaras prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 41288/15, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175326>.
20. Nacionalinė LGBT teisių organizacija LGL, „Strasbūro teismas nagrinės „ekscentrišku elgesiu“ apkaltintos vaikų poros iš Lietuvos skundą“, *lgl.lt*, 2017 m. liepos 13 d., <http://www.lgl.lt/naujienos/strasburo-teismas-nagrinės-ekscentrišku-elgesiu-apkaltintu-homoseksualių-vaikūnu-is-lietuvos-skunda>.
21. Mindaugas Jackevičius, „Telsiuose mokytoja per pamokas pasakoja apie gėjų kanibalizmą ir seksą“, *delfi.lt*, 2017 m. balandžio 27 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/telsiuose-mokytoja-per-pamokas-pasakoja-apie-gēju-kanibalizma-ir-seksa.d?id=74479638>“.
22. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, „Lytiškumo ugdymas: neatnaujinta medžiaga kursto diskriminuoti LGBT bendruomenę“, *lygybe.lt*, 2017 m. spalio 20 d., <http://www.lygybe.lt/lt/naujienos/lytiskumo-ugdymas-neatnaujinta-medziaga-kursto-diskriminuoti-lgbt-bendruomene/812>.
23. Tomas Vytautas Raskevičius, „Lietuvai nerūpi homoseksualių čėčėnų ašaros?“, *delfi.lt*, 2017 m. balandžio 18 d., <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/t-v-raskevicius-lietuvai-nerupi-homoseksualių-čėčėnų-ašaros.d?id=74386102>.
24. Joseph's Patrick's McCormick'as, „Lithuania grants asylum to two gay and bi Chechens fleeing 'gay genocide'“, *pinknews.co.uk*, 2017 m. gegužės 18 d., <http://www.pinknews.co.uk/2017/05/18/lithuania-grants-asylum-to-two-gay-and-bi-chechens-fleeing-gay-genocide>.
25. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2016 m. gruodžio 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-4175-624/2016, http://www.lrkt.lt/-prasymai/22_2016.htm.
26. Europos Komisija, „#EU4LGBTI stories - Tovaldas & Genovaitė“, 2017 m. lapkričio 17 d., <http://ec.europa.eu/avservices/video/player.cfm?ref=1142955&lg=LT&sublg=none>.

Diskriminacija dėl lyties

Margarita Jankauskaitė

2017 m. Europos lyčių lygybės institutas paskelbė Lyčių lygybės indeksą, vertinantį, kaip vyriausybių politika atliepia moterų ir vyrų poreikius. Pasak jo, Lietuva išlieka viena iš ES autsaiderių.¹ Politiką formuojant nacionaliniu, savivaldos lygiu moterų ir vyrų poreikių ypatumai čia nėra įvertinami. Valstybės ir savivaldybių institucijoms ir įstaigoms įstatymu numatyta pareiga rengti ir įgyvendinti priemones, skirtas moterų ir vyrų lygioms galimybėms užtikrinti.² Tačiau „darbuotojai neturi aiškaus suvokimo apie lyčių lygybę ir nežino, kokias priemones reikėtų diegti“³

Tyrimas „Lyčių lygybės liniuotė“⁴ parodė, kad ministerijos sunkiai taiko šiuos principus:⁵ čia dirbančių moterų karjeros galimybės blogesnės, jos jaučiasi vertinamos prasčiau, gauna vidutiniškai mažesnius atlyginimus ir daugiau susiduria su priekabiavimu. Lyčių lygybės pasigesta organizacijos vertybių srityje. Dažnos įstaigos dokumentuose trūksta lyčių lygybės principų, nėra diegiamos juos skatinančios priemonės, nors šią pareigą numato Lygių galimybių įstatymas.⁶ Tyrimas parodė, kad tik 12 proc. apklaustų darbuotojų teigia kada nors dalyvavę įstaigos organizuojuose ar finansuojuose mokymuose apie lyčių lygybę ir (ar) lygias galimybes. Į klausimą, ar lyčių lygybės bei lygių galimybių principas yra vienas iš jūsų įstaigos vertybių, tarnybos teigimu, neigiamai atsakė 31 proc. apklaustų moterų ir 17 proc. apklaustų vyrų.

Panašios problemos ryškėja ir vietos lygiu. Savivaldos institucijos įpareigtos siekti lyčių lygybės, užtikrinti lygias galimybes rengiant teisės aktus, teikiant paslaugas ar vykdant kitas veiklas. Jos privalo imtis priemonių lygioms galimybėms įtvirtinti, kurios turi būti numatytos strateginiuose dokumentuose. Tačiau tai daroma vangiai, nes trūksta suvokimo, kokios lyčių nelygybės problemos savivaldai aktualios ir kaip jas spręsti.⁷ Su žinių trūkumu siejamos ir abejonės, ar įmonės įgyvendins prievolę, numatytą Darbo kodekse, kuris įpareigoja valstybines ir verslo įmones, turinčias 50 ar daugiau darbuotojų, diegti lyčių lygybės skatinimo priemones.⁸ Visais atvejais reikalavimų nevykdymą mėginama aiškinti žinių stoka, nors jis susijęs su politinės valios trūkumu.

Tai pasakytina ir apie vidutinio moterų ir vyrų darbo užmokesčio atotrūkio,⁹ arba mažesnio moterų dalyvavimo darbo rinkoje klausimus, kurie susiję su didesnės skurdo rizikos problema. Mažesnę aktyvumą darbo rinkoje ar menkesnį atlyginimą dažnai lemia galimybių derinti darbo ir šeimos įsipareigojimus trūkumas. Todėl svarbu įstatymu nustatyta tvarka plėsti valstybinių darželių tinklą

ir skatinti vyrų įsitraukimą į vaikų priežiūrą, pavyzdžiui, įpareigojant nekilnojamojo turto plėtotojus statyti mokyklas ir darželius ar įtvirtinant neperleidžiamą vaiko priežiūros atostogų dalį abiem tėvams. Tačiau įtvirtinta tėra prievolė viešinti vidutinį įmonėje dirbančių moterų ir vyrų darbo užmokesčio dydį. Tai svarbu norint stebėti darbo užmokesčio atotrūkį, tačiau nepakankama siekiant jį pašalinti.

Sisteminio požiūrio į lyčių lygybę trūksta ir diskusijose apie privalomąją karinę tarnybą. Teigiama, kad apie ją kaip pilietinę pareigą „gali tekti pagalvoti ne tik vaikinams, bet ir merginoms“. Tačiau pastarosios prisimenamos tik todėl, kad „jaučiamas karininkų, puskarininkų stygius, o ateityje gali pritrūkti ir šauktinių“.¹⁰ Panašu, kad nesant šio trūkumo, lyčių lygybės klausimai kariuomenėje net nebūtų minimi, nes rūpinamasi tik kiekybiniais, instrumentinį požiūrį į moteris atskleidžiančiais rodikliais.

Sudaiktinimas išlieka esmine moterų teisių pažeidimo priežastimi, pradedant išstūmimu iš viešos erdvės, baigiant smurtu lyties pagrindu. Dėl nėštumo joms trukdoma užsiimti profesine veikla,¹¹ kūdikio žindymas prilyginamas tuštinimuisi,¹² o darbe¹³ (darbinantis¹⁴) tenka patirti seksualinį priekabiavimą. Šių situacijų viešinimas žiniasklaidoje ir politikos bei kultūros¹⁵ sritis palietę priekabiavimo skandalai atskleidė įstatymų spragas ir visuomenei būdingą nuostatų dvilypumą. Faktas, jog apie nederamą elgesį prabylama drąsiau, liudija didėjančią nepakantumą pažeidimams. Tačiau situacijos, kai policija atsisako pradėti ikiteisminį tyrimą, o apylinkės prokuratūra ir teismas atmeta nukentėjusios skundą dėl policijos veiksmų, rodo deramo seksualinio pobūdžio nusikaltimų vertinimo stoką.¹⁶ Apklausos atskleidžia: Lietuvos visuomenei būdinga kaltinti smurtą patyrusias moteris,¹⁷ o tai apsunkina jų galimybes kreiptis pagalbos.

Pagalbą siekta stiprinti įstatymų pakeitimais: Baudžiamojo proceso kodekse atsisakyta privataus kaltinimo tvarkos seksualinio priekabiavimo atveju,¹⁸ o Lygių galimybių įstatymas papildytas normomis,¹⁹ nuo seksualinio priekabiavimo ginančiomis ir ketinančius įsidarbinti asmenis. Europos Tarybos Konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo, kuri numato kompleksines priemones problemai spręsti, Seime ratifikuota nebuvo, nes trūko politinės valios, kurios nestinga siekiant riboti moterų sprendimo dėl nėštumo nutraukimo laisvę: Gyvybės apsaugos prenatalinėje fazėje įstatymo, kuris draustų abortus, išskyrus retas išimtis, svarstymas Seime atidėtas 2018 m. pavasario sesijai.²⁰

Šaltiniai:

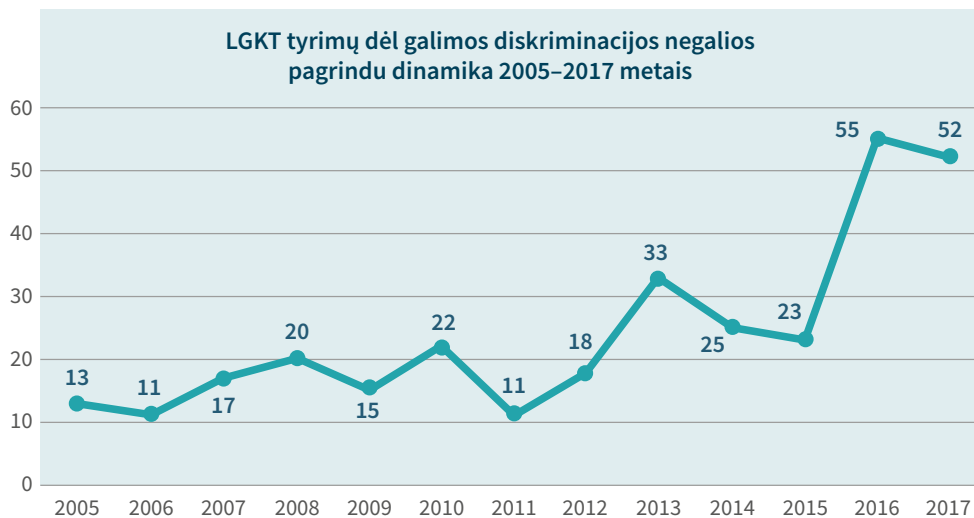
1. „Naujausias lyčių lygybės indeksas: Lietuvoje situacija gerėja lėtai“, *Mano teisės*, 2017 m. spalio 16 d., <http://mano-teises.lt/straipsnis/skelbiamas-lyciu-lygybes-indeksas-lietuvoje-situacija-gerėja-lėtai/>
2. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas. 2003 m. lapkričio 18 d. IX-1826“, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0CC6CB2A9E42/TYmbevkrZH>
3. „Skaudi realybė: darbdaviai iki šiol nesupranta, kas yra lyčių lygybė“, *Irytas.lt*, 2017 rugsėjo 13 d., <http://verslas.irytas.lt/rinkos-pulsas/2017/09/13/news/skaudi-realybe-darbdaviai-iki-siol-nesupranta-kas-yra-lyciu-lygybe-2479405/>
4. Tyrimas „Lyčių lygybės liniuotė“, Donatas Paulauskas, 2017. Tyrimo apklausta 820 darbuotojų iš dešimties ministerijų, <http://www.lygybe.lt/lyciu-lygybes-liniuote/781>
5. Seimo narės M. Navickienės pranešimas: „Lyčių lygybės liniuotės“ tyrimo pristatymas Seime, 2017 m. rugsėjo 13 d., http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=119&p_k=1&p_t=176234&data_nuo=2017-09-08&data_iki=2017-09-08&printVersion=1
6. „Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba: ministerijose moterų daugiau, tačiau vyrams sąlygos geresnės“, *15min.lt*, 2017 rugsėjo 6 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/lygiu-galimybiu-kontrolieriaus-tarnyba-ministerijose-moteru-daugiau-taciau-vyrams-salygos-geresnes-56-849526>
7. „Savivaldybėse – dėmesys lyčių lygybei“, *Irytas.lt*, 2017 m. balandžio 27 d., <http://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/2017/04/27/news/savivaldybese-demesys-lyciu-lygybei-973294>
8. „Lietuvos įmonės: dėl lyčių nelygybės darbovietėje kaltas tradicinis švietimas“, *15min.lt*, 2017 birželio 13d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/lietuvos-imonos-del-lyciu-nelygybes-darbovietėje-kaltas-tradicinis-svietimas-56-811650>
9. „Moterų vidutinis darbo užmokestis Lietuvoje toliau atsilieka nuo vyrų algų“, BNS, 2017 m. lapkričio 24 d., <http://www.bns.lt/topic/1912/news/54343879/>
10. Vaidas Saldžiūnas, „R. Karoblis: visuotinis šaukimas tik vaikams – tam tikra diskriminacija“, *delfi.lt*, 2017 m. rugsėjo 11 d., <http://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/185905/r-karoblis-visuotinis-saukimas-tik-vaikams-tam-tikra-diskriminacija>
11. „Kūdikio besilaukianti Baiba Skurstenė patyrė diskriminaciją: „Atšaukė koncertą, nes esu nėščia“, *15min.*, 2017 m. liepos 7d., <https://www.15min.lt/vardai/naujiena/lietuva/klientai-atsisake-baibos-skurstenes-koncerto-nes-ji-nescia-1050-823040>
12. „Povilas Urbšys turės atsiprašyti“, *Lietuvos žinios*, 2017 m. lapkričio 22 d., <http://lzi-zinios.lt/zinios/Lietuva/povilas-urbsys-tures-atsiprasyti/254859>
13. „Etiketo žinovas A. Lydeka žindymą viešoje vietoje prilygino tuštinimuisi: ką jam atšovė moterys“, *15min.*, 2017 m. rugsėjo 13 d., <https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/seima/etiketo-zinovas-a-lydeka-zindyma-viesoje-vietoje-prilygino-tustinimuisi-ka-jam-atsove-moterys-1026-852966>
14. „Panevėžio teatro vadovo priekabės patyrusi aktorė prabilo apie sukrėtimą“, *Sekundė*, 2017 m. birželio 27 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/panevezio-teatro-vadovo-priekabes-patyrusi-aktore-prabilo-apie-sukretima.d?id=75058852>
15. Mindaugas Jackevičius, „Seimo nariui K. Pūkui – merginų kaltinimai seksualiniu priekabiavimu“, *Info TV*, 2017 m. kovo 8 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/seimo-nariui-k-pukui-merginu-kaltinimai-seksualiniu-priekabiavimu.d?id=73983328>
16. „Režisierius Š. Bartas kaltinamas seksualiniu priekabiavimu“, *Diena.lt*, 2017 m. lapkričio 11 d., <http://www.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/rezisierius-s-bartas-kaltinamas-seksualiniu-priekabiavimu-837102>
17. „Buves J. Miltinio teatro vadovas bus teisiamas už vertimą lytiškai santykiuoti“, *BNS*, 2017 m. rugsėjo 18 d., <http://lsveikata.lt/aktualijos/buves-jmiltinio-teatro-vadovas-bus-teisiamas-uz-vertima-lytiskai-santykiuoti-7201>
18. „Pusė Lietuvos gyventojų tiki, kad moterys pačios kaltos dėl smurto prieš jas“, *Mano teisės*, 2017 m. lapkričio 28 d., <http://manoteises.lt/straipsnis/puse-lietuvos-gyventoju-tiki-kad-moterys-pacios-kaltos-del-smurto-pries-jas/>
19. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 3, 22, 57, 58, 167, 256, 293, 312, 317, 320, 322, 324 straipsnių pakeitimo ir 34 straipsnio ir XXX skyriaus pripažinimo netekusiais galios įstatymas. 2017 m. liepos 11 d. Nr. XIII-626, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/4286340070711e7827cd63159af616c>
20. Lietuvos Respublikos Lygių galimybių įstatymo NR. IX-1826 7 straipsnio pakeitimo įstatymas. 2017 m. gegužės 11 d. Nr. XIII-365, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/a8951d4040711e7b66ae890e1368363>
21. „Abortus draudžiantis projektas keliamas pavasario sesijai“, *15min.*, 2017 m. gruodžio 30d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/abortus-draudziantis-projektas-keliamas-pavasario-sesijai-56-904096>

Diskriminacija dėl negalios

Ugnė Grigaitė

Lygių galimybių kontrolierės tarnybos duomenys

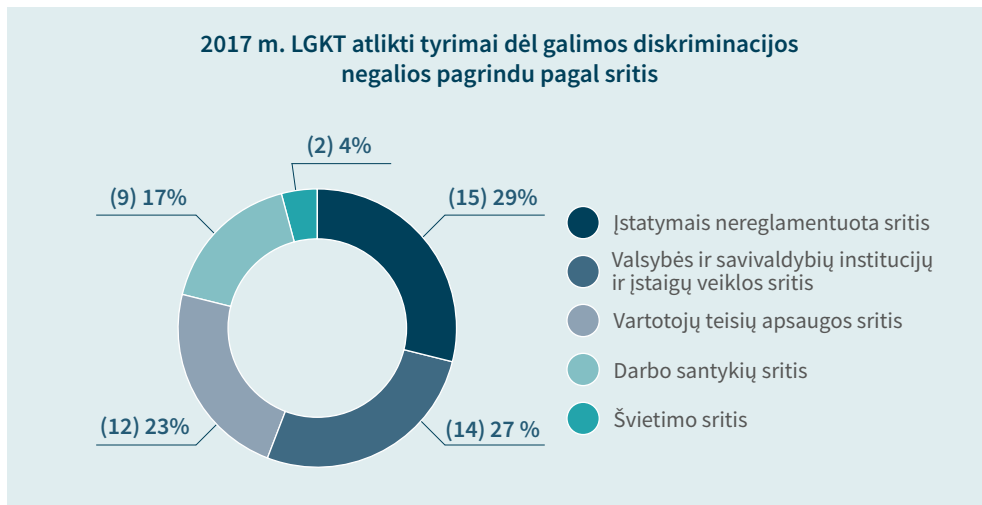
Lygių galimybių kontrolierės tarnybos (toliau – LGKT) 2016 m. veiklos ataskaitoje¹ konstatuojama, jog 2016 metais buvo atlikti net 55 tyrimai dėl galimos diskriminacijos negalios pagrindu. Tai sudarė beveik 17% visų LGKT tais metais atliktų tyrimų. Iš šių 55 tyrimų, 51 buvo atliktas pagal gautus skundus dėl diskriminacijos negalios pagrindu. Tai – didžiausias skaičius tokių LGKT gautų skundų per pastaruosius 12 metų. Šis 2016 m. itin išaugęs skundų dėl galimos diskriminacijos negalios pagrindu skaičius išliko beveik nepakitęs ir 2017 m.²

Iš 2016 m. besikreipusiųjų į LGKT, 51% buvo vyrai, 22% – moterys, 20% – nevyriausybinės organizacijos ir kiti juridiniai asmenys, bei 7% tyrimų buvo inicijuoti pačios kontrolierės iniciatyva. 2016 m. daugiausia tyrimų buvo atlikta dėl galimų pažeidimų šiose srityse: vartotojų teisių apsauga (23), valstybės ir savivaldybių institucijų veikla (14), o taip pat asmenų turinčių negalią galimybių įsigyti prekes ar paslaugas apribojimo srityje.

Per 2017 m. tarnyba atliko 49 tyrimus pagal gautus skundus dėl galimos diskriminacijos negalios pagrindu, o dar 3 tyrimai buvo pradėti pačios kontrolierės iniciatyva. 2017 m. daugiausiai tyrimų buvo atlikta dėl galimų pažeidimų valstybės ir savivaldybių institucijų veiklos srityje (14) ir vartotojų teisių apsaugos srityje (12). Darbo santykių srityje – 9, švietimo srityje – 2 tyrimai. 15 gautų skundų sritis nebuvo identifikuota. 21

skundą pateikė moterys, 22 – vyrai bei 6 – juridiniai asmenys. 2017 m. LGKT pagal gautus paklausimus pateikė 30 išvadų, o taip pat dėl galimo teisių suvaržymo konsultavo 105 asmenis: 89 iš jų buvo konsultuojami telefonu, o dar 16 – interesantams atvykus į LGKT biurą.

Pabrėžtina, kad LGKT prižiūri Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos (toliau – Konvencijos) nuostatų, susijusių su lygių galimybių užtikrinimu, įgyvendinimą Lietuvoje.

LGKT atliktu tyrimu buvo nustatyta, jog 2016 m. vykusiuose Seimo rinkimuose asmenys, turintys negalią, negalėjo pilnavertiškai ir veiksmingai dalyvauti, dėl tam nesudarytų sąlygų. Pavyzdžiui, tik šiek tiek daugiau nei trečdalis (699 iš 1996) rinkimų apylinkių balsavimo patalpų buvo pritaikytos asmenims, turintiems negalią. Tai prieštarauja Konvencijos nuostatoms, kurias Lietuva įsipareigojo įgyvendinti dar 2010 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, vykdydama LGKT rekomendaciją, sudarė tarpinstitucinę darbo grupę dėl teisės aktų projektų, susijusių su tinkamu Konvencijos įgyvendinimu, parengimo.

Pirmoji Lietuvos ataskaita Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komitetui

2016 m. pavasarį Ženevoje vyko pirmasis Lietuvos Respublikos atsiskaitymas Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komitetui (toliau – Komitetas) dėl Konvencijos įgyvendinimo.³ Ataskaitas Komitetui pateikė ne tik atsakingų Lietuvos ministerijų atstovai, tačiau ir nevyriausybinių organizacijų. Lietuvos neįgaliųjų forumo delegacija savo Alternatyvią ataskaitą pristatė ir paties Lietuvos atsiskaitymo Ženevoje metu bei dalyvavo užduodant klausimus valstybinės Lietuvos delegacijos atstovams.

Lietuvos neįgaliųjų forumo ir šios skėtinės organizacijos organizacijų-narių rengtoje Alternatyvioje ataskaitoje⁴ buvo iškeltos tokios su negalią turinčių asmenų diskriminavimu susijusios pagrindinės problemos, kaip žema būstų pritaikymo kokybė ir transporto neprieinamumas – šalyje nėra nei vieno negalią turintiems asmenims pritaikyto tolimojo ar tarptautinio susisiekimo autobuso. Taip pat stočių bei stotelių infrastruktūra nėra pritaikyta negalią turintiems žmonėms, nėra parengtų ir patvirtintų vidaus tvarkos taisyklių dėl neįgaliųjų aptarnavimo.

Kita problemiška sritis – teisinio veiksnio institutas bei neveiksnio nustatymas. Paprastai neveiksnumas teismo nustatomas išskirtinai psichikos sveikatos ar intelekto sutrikimų turintiems asmenims ir tai sudaro realias prielaidas šių žmonių diskriminacijai.

Taip pat Lietuvos neįgaliųjų forumas pabrėžė, kad Lietuvoje įgyvendinamose žmonių su negalia užimtumo programose vis dar nėra įmanoma dalyvauti intelekto sutrikimų turintiems asmenims, kadangi nėra sukurto mechanizmo praktiniam šių programų įgyvendinimui. Lietuvos neįgaliųjų forumas, remdamasis geriausia užsienio šalių praktika, atkreipia dėmesį, kad šią situaciją galėtų išspręsti, tokios naujos paslaugos, kaip, pavyzdžiui, asmeniniai darbo asistentai.

Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komitetas savo rekomendacijose, 2016 m. pateiktose Lietuvai, reiškia susirūpinimą dėl to, jog Valskybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2015-2021 metų programos įgyvendinimo veiksmų plane nėra minimos konkrečios priemonės, kuriomis nuo diskriminacijos būtų apsaugotos moterys bei mergaitės, turinčios negalią. Komitetas Lietuvai rekomendavo koreguoti šį veiksmų planą, aiškiai skiriant daugiau dėmesio būtent šiai itin pažeidžiamų asmenų grupei.

Komitetas rekomendavo Lietuvai stiprinti negalią turinčių asmenų apsaugą nuo smurto, išnaudojimo bei prievartos. Taip pat rekomendacijose dėmesys buvo skiriamas ir poreikiui parengti sveikatos priežiūros darbuotojus bei kitus specialistus atlikti savo pareigas, vadovaujantis būtent žmogaus teisių principais paremtu negalios modeliu bei požiūriu.

Komitetas taip pat rekomendavo Lietuvai imtis visų būtinų teisinių ir administracinių priemonių, kuriomis būtų skatinamas tinkamas sąlygų sudarymas negalią turintiems asmenims visuose viešuosiuose ir privačiuose sektoriuose, o taip pat būtų pripažįstama, kad tinkamo sąlygų sudarymo bei aplinkos pritaikymo nebuvimas yra diskriminacijos negalios pagrindu forma.⁵

Baudžiamojo kodekso pataisos

2017 m. gegužės mėn. 101 iš 102 balsavusių Seimo narių pritarė bei priėmė Baudžiamojo kodekso pataisas, kuriomis buvo uždrausta diskriminuoti asmenis dėl amžiaus ir negalios. Tai reiškia, kad negalios požymiai tapo laikytini atskirais ir savarankiškais diskriminavimo, niekinimo, diskriminacijos, smurto kurstymo arba neapykantos skatinimo pagrindais.⁶ Numatoma galimybė teismui skirti viešuosius darbus, baudą, laisvės apribojimą, areštą arba laisvės atėmimą iki trejų metų už veiksmus, kuriais buvo siekta žmonių grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl negalios sutrukdyti lygiomis teisėmis su kitais dalyvauti politinėje, ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje, darbo ar kitoje veikloje, arba suvaržyti tokios žmonių grupės ar jai priklausančio asmens teises ir laisves.⁷

Asmenų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų, diskriminacija

2017 m. birželio mėn. LGKT išnagrinėjo skundą dėl mokymų verslininkams, vykdytų Vilniaus miesto psichikos sveikatos centre, reklamos. Mokymai buvo vykdomi įtraukiant asmenis besigydančius psichikos sveikatos centre. Reklamuodami šiuos mokymus, organizatoriai „Asmenybės augimo grupės“ savo tinklapyje skelbė: „Jeigu išmoksite rasti kontaktą ir susitarti su žmogumi, turinčiu sunkų protinį ir fizinį neįgalumą, jautriai reaguojantį į apsimetinėjimą, baimę, nepasitikėjimą ir mėginimą įtikti, tuos pačius įgūdžius pritaikysite bendraudami su sudėtingais klientais ar vadovaudami dideliame kolektyvui“.⁸

LGKT nustatė, kad „nurodant, jog asmenys turintys negalią yra neįgyaverčiai bendravimo partneriai, dėl to bendravimas su jais yra komplikuotas ir išskirtinis kaip ir bendravimas su sudėtingais klientais, išvelgtinas asmenų su negalia pažeminimas, paniekinimas bei visuomenės nuostatų formavimas, kad dėl negalios asmuo yra menkesnis už kitą“. LGKT konstatavo, kad reklama buvo žeminanti ir niekinanti asmenis turinčius negalią, ir už pažeidimą skyrė įspėjimus „Asmenybės augimo grupių“ mokymų programos projektų vadovei ir lektorei.

Diskriminacijos apraiškos darbo skelbimuose

2016 m. gruodžio mėn. buvo paskelbtas konkursas Pavilnių ir Verkių regioninių parkų direkcijos vadovo pareigoms užimti. Vienas iš iškeltų reikalavimų potencialiems kandidatams, buvo gebėjimas važiuoti dviračiu. LGKT nustatė, kad šiame darbo skelbime sostinės meras diskriminavo asmenis turinčius negalią.

LGKT apskundė Vilniaus savivaldybės mero potvarkį teismui kaip diskriminuojantį negalios pagrindu darbo santykių srityje bei pasiūlė panaikinti potvarkiu patvirtintą Pavilnių ir Verkių regioninių parkų direkcijos vadovo pareigybės aprašymo diskriminuojantį reikalavimą. 2017 m. spalio 4 d. Vilniaus apygardos administracinis teismas paskelbė, kad reikalavimas Pavilnių ir Verkių regioninio parko direkcijos vadovui važiuoti dviračiu visgi diskriminacinis nebuvo, o įstatymų nustatyta tvarka, Lygių galimybių kontrolierė apskritai negalėjo kreiptis į teismą:

„Byloje nustatytos aplinkybės, susijusios su atitinkamų procedūrinių veiksmų atlikimu ir taikytinas teisinis reguliavimas duoda pagrindo daryti išvada, jog Lygių galimybių kontrolierė, atlikusi skundo tyrimą ir nepriėmusi Lygių galimybių įstatyme numatyto sprendimo dėl kreipimosi į teismą su abstrakčiu pareiškimu dėl norminio administracinio akto ištyrimo, nesilaikė įstatyme nustatytos tvarkos“, – paskelbė teismas.⁹

Šaltiniai:

1. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, 2016 m. Veiklos ataskaita, 2017 m., 36-40 psl., 29 pav., <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2017/03/lygiu-galimybiu-kontrolieriaus-2016m.-veiklos-ataskaita.pdf>
2. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, 2017 m. Veiklos ataskaita, 2018 m., 28-32 psl., 29 pav., <http://lygybe.lt/data/public/uploads/2018/03/lygiu-galimybiu-kontrolieriaus-2017-m.-veiklos-ataskaita.pdf>
3. Pirmasis Lietuvos Respublikos atsiskaitymas JT Neįgalųjų teisių komitetui dėl JT Neįgalųjų teisių konvencijos įgyvendinimo, 2016 m. balandžio 6-7 d., <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=18546&LangID=E>
4. Lietuvos neįgalųjų forumas, „Alternatyvi ataskaita dėl Jungtinių Tautų Neįgalųjų teisių konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje“, 2016 m., http://www.lnf.lt/images/Dokumentai/Ataskaitos/JT_Neigaliuju_teisiu_konvencijos_Alternatyvioji_ataskaita.pdf
5. JT Neįgalųjų teisių komiteto rekomendacijos Lietuvai, 2016 m., CRPD/C/LTU/CO/1: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/LTU/CO/1&Lang=En
6. „Seimas uždraudė diskriminuoti dėl amžiaus ir neįgalumo“, 2017 m. gegužės 4 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/seimas-uzdraude-diskriminuoti-del-amziaus-ir-neigalumo.d?id=74540908>
7. Baudžiamojo kodekso 169, 170 ir 170-1 straipsnių pakeitimo įstatymas, Nr. XIII-343, 2017 m. gegužės 4 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/773d272234b911e79f4996496b137f39>
8. Liepa Želnienė, „Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba dėl netinkamos reklamos išpėjo „Asmenybės augimo grupės““, 15min.lt, 2017 m. liepos 3 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/lygiu-galimybiu-kontrolieriaus-tarnyba-del-netinkamos-reklamos-ispejo-asmenybes-augimo-grupes>
9. „Reikalavimas regioninio parko vadovui važiuoti dviračiu nėra diskriminacinis“, lrytas.lt, 2017 m. spalio 5 d., <https://lietuvasdiena.lrytas.lt/aktualijos/2017/10/05/news/reikalavimas-regioninio-parko-vadovui-vaziuoti-dviračiu-2859259/>

Diskriminacija dėl religijos

Milda Ališauskienė

Mokslinėje literatūroje teigiama, kad diskriminacija dėl religijos reiškiasi religinių mažumų religinių praktikų ar institucijų apribojimais, kurie nėra taikomi daugumos religijai.¹ Religijos reiškinys apima tiek institucionalizuotas, tiek neinstitutionalizuotas religijas, o taip pat netikinčiuosius bei jų sąjūdžius. Lietuvos Respublikos teisės aktai nustato, kad visi asmenys, nepaisant jų religijos, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų yra lygūs. Riboti jų teises ar laisves draudžiama.² Religinės bendruomenės Lietuvoje skirstomos į tradicines ir kitas (netradicines) religines bendruomenes ir bendrijas, be to egzistuoja ir trečioji – valstybės pripažintos religinės bendruomenės kategorija.³

Lietuvos religinių mažumų narių apklausos duomenys parodė, kad dauguma tyrimo respondentų jautėsi diskriminuojami dėl savo religijos. Diskriminacija dažniausiai pasireiškėdavo stigmatizacija ir individualios arba bendruomeninės veiklos apribojimais. Diskriminacijos dėl religijos priežastimis tyrimo respondentai įvardijo Romos katalikų bažnyčią, teisės aktus, t. y., religinių bendruomenių diferencijavimą į tradicines ir kitas bei žiniasklaidą. Tyrimo duomenys taip pat parodė, kad respondentai buvo linkę neatskleisti informacijos apie patirtą diskriminaciją ir nesikonsultuoti su valstybės institucijomis dėl savo padėties.⁴

2016 m. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba sulaukė 12 skundų dėl diskriminacijos religijos, tikėjimo ar įsitikinimų srityje, 2 iš jų – religijos srityje. Daugiausia skundų sulaukta dėl diskriminacijos vartotojų teisių apsaugos srityje.⁵ Atkreiptinas dėmesys, kad skundai dėl religijos ir tikėjimo išlieka tarp neskaitlingiausių, kurių sulaukia Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba.

2016 m. Lietuvos Respublikos lygių galimybių kontrolierius priėmė sprendimą dėl Kėdainių miesto Krišnos Šamonės religinės bendruomenės pirmininko E. Pupkevičiaus skundo, jog atnaujinus privalomąją karo tarnybą į ją bus kviečiami ir šios bendruomenės nariai, kurie dėl savo tikėjimo privalo laikytis *Ahimsa*, t. y. neprievertos principo ir maitintis vegetariškai. Todėl, anot pareiškėjo, minėtos bendruomenės nariams esamomis sąlygomis beveik neįmanoma atlikti tarnybos Lietuvos kariuomenėje.⁶ Lygių galimybių kontrolierius nusprendė, jog skundas yra pagrįstas ir įpareigojo Krašto apsaugos ministeriją imtis priemonių organizuojant karių vegetarinį maitinimą.

2017 m. Lietuvos Respublikos lygių galimybių kontrolierius nagrinėjo dar kelis skundus dėl mitybos susijusios su religija ar įsitikinimais įkalinimo įstaigoje. Viena iš jų – vegano skundas dėl mitybos pasirinkimų

stokos Kybartų pataisos namuose,⁷ o kitas – musulmono skundas dėl Lukiškių tardymo izoliatoriuje – kalėjime apribotų galimybių maitintis pagal savo tikėjimą.⁸ Pirmuoju atveju Lygių galimybių kontrolierius pasiūlė Kalėjimų departamentui prie Teisingumo ministerijos įtraukti į subjektų, kuriems skiriamas maitinimas bei sudaromas valgiaraštis asmenims, laikomiems kardomojo kalinimo ir laisvės atėmimo vietoje, sąrašą veganus. Antruoju atveju Kontrolierius nutarė tyrimą nutraukti, nes pareiškėjas taip pat kreipėsi į teismą.

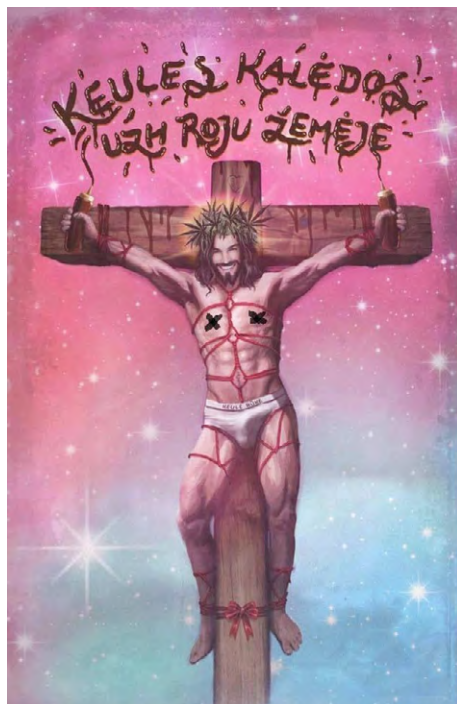
Vadinamųjų netradicinių religinių bendruomenių dvasininkų diskriminacija, lyginant su tradicinių religinių bendruomenių dvasininkais, dėl atleidimo nuo tarnavimo kariuomenėje⁹ yra kitas klausimas, kuris buvo sprendžiamas 2016-2017 m. Lietuvos religiniame gyvenime. 2016 m. Jehovos liudytojų bendruomenės dvasininkas kreipėsi į administracinę teismą dėl diskriminacijos dėl religijos. Anot pareiškėjo, Karo prievolės įstatyme teigiama,¹⁰ kad valstybės pripažintų tradicinių Lietuvos religinių bendruomenių ir bendrijų dvasininkai automatiškai atleidžiami nuo būtinosios karo tarnybos. Konstitucinis Teismas nusprendė, kad minėta įstatymo nuostata prieštarauja Konstitucijai, yra keistina, o būtinąją tarnybą turi atlikti visų religinių bendruomenių dvasininkai.

2016-2017 m. žiniasklaidoje ir toliau buvo galima stebėti vis pasirodančius pranešimus apie krikščionių persekiojimą Lietuvoje ir kitur.¹¹ Tokie pranešimai, jeigu jie nekalba apie įvykius šiuo metu vykstančių karų zonose, vertintini kaip vyraujančių krikščionių bažnyčių bandymai pasinaudojant žmogaus teisių kalba kintančių šių individų ir bendruomenių padėtį visuomenėje, pavyzdžiui turėtos politinės įtakos praradimus, įvardinti kaip diskriminacinę.

2017 m. rugsėjo mėnesį žiniasklaida paviėšino, jog Valstybinės sienos apsaugos tarnyboje buvo įdarbintas teologas, konsultuojantis darbuotojus dvasiniais klausimais.¹² Tokia situacija gali būti vertinama kaip religijos ir valstybės institucinių ribų nykimas bei galima diskriminacija kitokią religiją ar tikėjimą išpažįstančių VSAT darbuotojų atžvilgiu, nes nebuvo įdarbintas kitų religijų ar tikėjimų klausimus kuruojantis darbuotojas.

2017 m. spalio – lapkričio mėnesiais Lietuvos viešojoje erdvėje buvo aptariamas restorano „Keulė Rūkė“ atvejis, kai Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba skyrė baudą įmonei už reklamą, kuria neva buvo pažeisti tikinčiųjų jausmai.¹³ Atkreiptinas dėmesys, kad sulaukusi individualaus skundo dėl restorano reklamos Vartotojų teisių apsaugos tarnyba kreipėsi ekspertinės nuomonės į Lietuvos vyskupų konferenciją, kurios pateiktos pozicijos pagrindu ir buvo skirta bauda. Toks Valstybinės vartotojų teisių apsaugos tarnybos ekspertinės pozicijos pasirinkimas vertintinas kaip valstybės ir

vyraujančios religinės bendruomenės susisaistymas ir sekuliarizmo, t. y. valstybės ir religijos atskirumo principo ignoravimas.

Atvaizdas iš „Keulė Rūkė“
įrašo Facebook

Šaltiniai:

1. Fox, Jonathan. 2013. An Introduction to Religion and Politics: Theory and Practice. Oxon: Routledge.
2. Religinių bendruomenių ir bendrųjų įstatymas. 1995-10-04 d. Nr. I-1057. Interneto prieiga: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.B4DBBD7C388A/TAIS_3637063
3. Ten pat.
4. Ališauskienė, Milda, Glodenis, Donatas (2013). Iššūkiai religinei įvairovei Lietuvoje: religinių mažumų perspektyva. Vilnius: Naujųjų religijų tyrimų ir informacijos centras.
5. Lygių galimybių kontrolieriaus 2016 m. veiklos ataskaita. Interneto prieiga: <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2017/07/lygiu-galimybiu-kontrolieriaus-2016m.-veiklos-ataskaita.pdf>
6. Lietuvos Respublikos lygių galimybių kontrolieriaus pažyma dėl galimos diskriminacijos religijos ir įsitikinimų pagrindu atliekant nuolatinę pradinę privalomąją karo tarnybą. 2016-01-16. Interneto prieiga: <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2016/01/pazyma-del-galimos-diskriminacijos-religijos-ir-isitikinimu-pagrindu-atliekant-nuolatine-pradine-privalomaja-karo-taryba.pdf>
7. Lietuvos Respublikos lygių galimybių kontrolieriaus sprendimas “Dėl galimos diskriminacijos įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu nustatant maitinimą asmenims laikomiems kardomojo kalėjimo ir laisvės atėmimo vietoje tyrimo”, 2017-03-31 nr. (17)sn-45)sp-46. Interneto prieiga: <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2017/04/sprendimas-kybartai-46.pdf>
8. Lietuvos Respublikos Lygių galimybių kontrolieriaus sprendimas “Dėl galimos diskriminacijos religijos pagrindu teikiant maitinimo paslaugas laisvės atėmimo įstaigoje tyrimo”, 2017-08-28 nr. (17)sn-120)sp-68. Interneto prieiga: <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2017/08/nr.-17sn-120sp-68.pdf>
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymo nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. 2017 m. liepos 4 d. Nr. KT9-N7/2017. Interneto prieiga: <http://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1728/content>
10. Pareiškimo metu galiojusi redakcija: Karo prievolės įstatymas, 2011 m. birželio 23 d., Nr. XI-1508, 3 str. 7 d.. Interneto prieiga: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.402806>
11. “ESBO konferencija apie krikščionių diskriminaciją: religijos laisvė – visų laisvių pagrindas”. 2016-12-19 d. Interneto prieiga: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2016-12-19-esbo-konferencija-apie-krikscioniu-diskriminacija-religijos-laisve-visu-laisviu-pagrindas/152950>
12. Jackevičius, M. Kaip didėja tarnautojų armija. 2017-09-05 d. Delfi.lt. Interneto prieiga: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kaip-dideja-tarnautoju-armija-vs-at-idarbinio-teologa.d?id=75689597>
13. Valstybinės vartotojų teisių apsaugos tarnybos 2017-10-05 d. nutarimas Nr. I2R-40 Dėl UAB “Kiaulių valdovai” Reklamos įstatymo pažeidimo. Interneto prieiga: http://www.vvat.lt/lt/tarnybos_komisijos_nutarimai/lietuvos-respublikos-reklamos-h1ya/2017_5467.html?backlink=%252F1t%252Fpaieska%252Fresults%252Fp0.html

Diskriminacija dėl tautybės ir etninės kilmės

Akvilė Kriščiūnaitė, Karolis Žibas

2016 m. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba pradėjo 32 tyrimus, sulaukė 28 paklausimų ir suteikė 17 konsultacijų telefonu dėl galimos diskriminacijos tautybės, kalbos, rasės, kilmės ir etninės priklausomybės pagrindais. Nuo 2013 m. skundų šiuo pagrindu skaičius tendencingai augo, o 2016 m. tapo rekordinis. Dažniausiai pareiškėjai išvelgė galimą diskriminaciją darbo santykių srityje (34%), kiek rečiau – vartotojų teisių ir apsaugos srityje (22%) ir švietimo ir mokslo srityje (19%).¹

Nepaisant padidėjusio aktyvumo pranešant apie galimus žmogaus teisių pažeidimus, diskriminacija dėl tautybės ir etninės kilmės išlieka viena iš labiausiai paplitusių diskriminacijos formų Lietuvoje. Remiantis oficialios statistikos duomenimis, 2016 m. neapykantos nusikaltimų aukomis dažniausiai tapo tautinės mažumos. Viso buvo užfiksuota 15 tokių atvejų, tačiau tikėtina, kad neapykantos nusikaltimų tautiniu ir etniniu pagrindu mastas yra ženkliai didesnis.² 2016 m. Jungtinių Tautų Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas³ bei Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija (ECRI)⁴ pripažino neapykantos nusikaltimų registravimą Lietuvoje kaip turintį trūkumą ir neatspindintį tikrosios statistikos skaičių.⁵

Neigiamą visuomenės požiūrį į tautines mažumas atspindi ir visuomenės nuostatų apklausų rezultatai. Nors 2016 ir 2017 m. tyrimų metu daugiau nei pusė apklaustųjų įvardijo, kad jų nuomonė apie lenkus, ukrainiečius bei baltarusius labai pagerėjo, dauguma respondentų prisipažino, nenorintys dirbti vienoje darbovietėje ir ypač gyventi kaimynystėje su tautybių, kurios suvokiamos kaip kultūriškai tolimesnės, atstovais: romais, čečėnais bei sirais.⁶ Pastebėtina, kad, nepaisant aiškaus priešiško šių tautybių asmenims, Lietuvos gyventojų nuomone, tautinės mažumos sąlyginai retai susiduria su diskriminacija. Kitoje 2016 m. visuomenės nuostatų apklausoje dalyvavę asmenys įvardijo tautines mažumas ir vaikus kaip mažiausiai diskriminuojamas socialines grupes.⁷ Apklausų rezultatai rodo, kad visuomenė ne tik yra nepalankiai nusiteikusi romų, čečėnų bei sirų atžvilgiu, bet taip pat pastebimas ir žinių apie diskriminaciją, su kuria susiduria šios tautinės grupės, trūkumas.

Romai išlieka nepalankiausiai vertinama ir su daugiausiai diskriminacijos susiduriančia etnine grupe. 2016 ir 2017 m. visuomenės nuomonės tyrimai parodė, kad daugiau nei 60% apklaustųjų Lietuvos gyventojų nenorėtų gyventi su romais kaimynystėje ar išnuomoti jiems būsto, o beveik pusė respondentų nenorėtų dirbti kartu su romų tautybės žmogumi.⁸

Visuomenės nusistatymas prieš romus ir šiandien yra perduodamas per lietuvių folkloro elementus. 2017 m. vasario mėnesį žiniasklaidoje ir socialiniuose tinkluose įvykusi diskusija apie persirengimo romais ar žydais Užgavėnių metu prieštaringumą išryškino visuomenėje vyraujančius stereotipus ir dalies Lietuvos gyventojų nenorą atsisakyti diskriminaciją skatinančių tradicijų. Šia tema Valstybinis Vilniaus Gaono muziejus surengė viešą diskusiją „Kitataučių įvaizdis lietuviškose Užgavėnių tradicijose“, kurios metu buvo aptariama tokių Užgavėnių personažų problematika.⁹

Kultūros ministerijos parengta romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015-2020 metų programa siekiama didinti visuomenės toleranciją romų tautinei mažumai, skatinti romų įsitraukimą į visuomenės gyvenimą bei jų kaip bendruomenės sąmoningumą, mažinti romų diskriminaciją ir socialinę atskirtį.¹⁰ Teigiamai vertinami išskelti tikslai ir priemonės, pirmą kartą apibrėžtas savivaldybių vaidmuo romų integracijos procesuose. Svarbi į planą įtraukta priemonė – projektas „Vietinės romų platformos – kelias link bendradarbiavimo su savivaldybėmis“.¹¹ Tautinių mažumų departamentas jau pradėjo šio projekto įgyvendinimą: ruošiamos savivaldybių darbuotojų ir romų bendruomenės atstovų darbo grupės, kurios sieks identifikuoti tinkamiausius romų integracijos būdus savivaldos lygiu.¹²

Kita vertus, rekomendacinis dokumento pobūdis ir lėšų iš valstybės biudžeto, skirtų vykdyti integraciją savivaldybėse, nenumatymas apsunkina romų integracijos į Lietuvos visuomenę programos įgyvendinimą.¹³

Romų socialiniai ir ekonominiai rodikliai ir toliau išlieka prastesni už vidutinius šalies rodiklius. Vienam romų tautybės asmeniui tenkantis gyvenamosios vietos plotas yra dvigubai mažesnis nei šalies vidurkis bei mažesnis nei valstybės nustatytas minimalus plotas. Tik mažiau nei trečdalis romų šeimų turi teisę į būstą, kuriame gyvena, todėl jiems nuolat gresia valstybės inicijuojamas gyvenamųjų būstų nugriovimas ir išmetimas į gatvę.¹⁴

2016 m. balandį Vilniaus savivaldybė patvirtino romų taboro bendruomenės integracijos į visuomenę 2016-2019 m. programą, kuria siekiama skatinti romų integraciją į švietimo sistemą, mažinti socialinę atskirtį, narkomanijos paplitimą taboro ir aplinkinėje teritorijoje, gerinti romų tautybės asmenų gyvenimo sąlygas ir užtikrinti integracijos priemonių efektyvumą.¹⁵ Teigiamai vertintina tai, kad rengiant programą buvo konsultuojamasi su romų bendruomenės atstovais ir su romais dirbančiomis nevyriausybinėmis organizacijomis; programoje įvardyti planuojami rezultatai, už priemonės atsaikingos institucijos ir tikslinis priemonių finansavimas.¹⁶

Plane taip pat yra pateiktos priemonės, skirtos spręsti romų būsto problemą. Savivaldybė įsipareigoja suteikti būsto nuomos dalies kompensaciją šeimoms, norinčioms išsikelti iš taboro. Vis dėlto kritikuotina tai, kad plane nėra numatytas savivaldybės tarpininkavimas išsinuomojant būstą. Dėl neigiamų visuomenės nuostatų romams yra sunku rasti nuomotoją, tad dalinė kompensacija nebūtinai yra efektyvi būsto problemų sprendimo priemonė.¹⁷

Romų vidutinė gyvenimo trukmė išlieka mažesnė už vidutinę Lietuvos gyventojų gyvenimo trukmę. Nors dauguma romų turi privalomąjį sveikatos draudimą, jie dažnai nesikreipia į gydytojus dėl gydymo, ligoninės baimės ar laiko stokos prižiūrint namų ūkį, o skurdas ir blogos gyvenimo sąlygos lemia lėtinių ligų paplitimą romų bendruomenėse. Ateityje svarbu užtikrinti romų sveikatos raštingumo ugdymą, medikų žinių apie romų pacientų poreikius tobulinimą.¹⁸

Išsilavinimo bei pragyvenimo lygio vidurkiai tarp romų taip pat atsilieka nuo šalies vidurkių. Romų tautybės asmenų pajamos yra nepastovios, jie susiduria su keliskart didesne skurdo rizika. Nors remiantis 2016 m. mokinių registro duomenimis matyti, kad pasitebimai daugėja romų tautybės moksleivių aukštesniuose nei pradinio ugdymo lygmenyse, bendras romų išsilavinimo lygis nesiekia šalies rodiklių.¹⁹ Tam, kad būtų pagerintas romų vaikų dalyvavimas priešmokykliniame ir pradiniame ugdyme, svarbu užtikrinti romų vaikų atvykimą į ugdymo įstaigą bei bendradarbiavimą su vaikų tėvais. Romų tėvų galimybes palydėti vaikus į mokyklą dažnai yra ribotos, tad reikėtų organizuoti jų transportą nuvežimui iki ugdymo įstaigos ir atgal.²⁰

Po tarptautinių ir Lietuvos nevyriausybinų organizacijų rekomendacijų įsteigti už tautinių mažumų politikos įgyvendinimą atsakingą instituciją, 2015 m. Vyriausybės nutarimu buvo įsteigtas Tautinių mažumų departamentas. Jo veiklą sudaro bendradarbiavimas su tautinių mažumų ir nevyriausybinių organizacijomis, savivaldybėmis, akademinė bendruomenė, tarptautinėmis organizacijomis, tautinių mažumų kultūros sklaida, romų įgalinimo ir įgūdžių ugdymo organizavimas bei tyrimų vykdymas.²¹ Tam, kad būtų paskatinti asmenys, besidomintys tautinėmis mažumomis, skatinantys toleranciją ir tarpkultūrinį dialogą, 2016 m. Tautinių mažumų departamentas įsteigė premiją už geriausią baigiamąjį mokslo darbą Lietuvos tautinių mažumų tematika²², garbės ženklą „Už nuopelnus“²³ bei įsipareigojo organizuoti nuotraukų konkursą.²⁴

Tačiau nepaisant Tautinių mažumų departamento įsteigimo ir iniciatyvų, tautinių mažumų problemos išlieka sąlyginai periferinėmis. Pasigendama sisteminės valstybės politikos, kuri ne tik rekomenduotų, bet ir įpareigotų bei finansuotų savivaldybių integracijos priemones.

Šaltiniai:

1. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, 2016 m. veiklos ataskaita, 2017 m., 24 psl., <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2017/03/lygiu-galimybiu-kontrolieriaus-2016m-veiklos-ataskaita.pdf>
2. Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, <http://old.ird.lt/statistines-ataskaitos/?lang=lt&rt=1>
3. Jungtinių Tautų Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas, baigiamosiose pastabose dėl Lietuvos šeštojo, septintojo ir aštuntojo periodinių pranešimų pagal Jungtinių Tautų tarptautinę konvenciją dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo.
4. Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija, „ECRI ataskaita apie Lietuvą. Penktasis stebėsenos etapas“, 2016 m. kovo 18 d., <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Lithuania/LTU-CbC-V-2016-020-LIT.pdf>
5. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Atsakas į neapykantos nusikaltimus: situacijos Lietuvoje apžvalga“, 2017 m., 15 psl., <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2017/12/Atsakas-%C4%AF-neapykantos-nusikaltimus-2017-1.pdf>
6. Lietuvos socialinių tyrimo centro Etninių tyrimų institutas, reikminių tyrimų projekto „Prieglobstį gavusių užsieniečių integracijos politikos įgyvendinimo vertinimas ir integracijos procesų stebėseną“ ataskaita, 2017 m., projektas finansuotas Lietuvos mokslo tarybos (sutarties Nr. REP2/2016), 63 psl.
7. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Kaip visuomenė vertina žmogaus teisių padėtį Lietuvoje“, 2016 m., 12 psl., https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2016/12/Apklausa-2016_santrauka.pdf
8. Lietuvos socialinių tyrimo centro Etninių tyrimų institutas, reikminių tyrimų projekto „Prieglobstį gavusių užsieniečių integracijos politikos įgyvendinimo vertinimas ir integracijos procesų stebėseną“ ataskaita, 2017 m., projektas finansuotas Lietuvos mokslo tarybos (sutarties Nr. REP2/2016), 63 psl.
9. Izabelė Švaraitė, „Šaipytis iš romų bei žydų – atgyvenusi Užgavėnių tradicija“, Žmogaus teisių portalas, 2017 m. vasario 28 d., <http://manoteises.lt/straipsnis/saipytis-romu-bei-zydu-atgyvenusi-uzgaveniu-tradicija/>
10. Kultūros ministro įsakymas „Dėl romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“, 2015 m. sausio 29 d., Nr. IV-48, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/4a774b20a7c711e4a82d9548fb36f682>
11. Vita Kontvainė, „Romų bendruomenių ir savivaldybių bendradarbiavimo įgyvendinantis romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų planą galimybių studija. 2016 m., 3 psl., <https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Savivaldos%20ir%20rom%C5%B3%20bendradarbiavimo%20galimybi%C5%B3%20studija%202016%2008%2010.docx>
12. Tautinių mažumų departamentas, „Projekte „Vietinės romų platformos – kelias link bendradarbiavimo su savivaldybėmis“ darbą pradės nauji romų tarpininkai“, 2017 m. rugsėjo 11 d. <https://tmde.lrv.lt/lt/naujienos/projekte-vietines-romu-platformos-kelias-link-bendradarbiavimo-su-savivaldybemis-darba-prades-nauji-romu-tarpininkai>
13. Vita Kontvainė, „Romų bendruomenių ir savivaldybių bendradarbiavimo įgyvendinantis romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų planą galimybių studija. 2016 m., 3 psl., <https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Savivaldos%20ir%20rom%C5%B3%20bendradarbiavimo%20galimybi%C5%B3%20studija%202016%2008%2010.docx>
14. Ibid., 6–7 psl.
15. Vilniaus m. savivaldybės tarybos patvirtintas „Vilniaus (Kirtimų) romų taboro bendruomenės integracijos į visuomenę 2016–2019 metų programa“, 2016 m. balandžio 19 d., Nr. 1-410, <https://www.vilnius.lt/vaktai2011/DefaultLite.aspx?id=3&DocId=30278696>
16. Vita Kontvainė, „Romų bendruomenių ir savivaldybių bendradarbiavimo įgyvendinantis romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų planą galimybių studija. 2016 m., 3 psl., <https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Savivaldos%20ir%20rom%C5%B3%20bendradarbiavimo%20galimybi%C5%B3%20studija%202016%2008%2010.docx>
17. Vilniaus m. savivaldybės tarybos patvirtintas „Vilniaus (Kirtimų) romų taboro bendruomenės integracijos į visuomenę 2016–2019 metų programa“, 2016 m. balandžio 19 d., Nr. 1-410, <https://www.vilnius.lt/vaktai2011/DefaultLite.aspx?id=3&DocId=30278696>
18. Vita Kontvainė, „Romų bendruomenių ir savivaldybių bendradarbiavimo įgyvendinantis romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų planą galimybių studija. 2016 m., 7–8 psl., <https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Savivaldos%20ir%20rom%C5%B3%20bendradarbiavimo%20galimybi%C5%B3%20studija%202016%2008%2010.docx>
19. Mokinių registro duomenys, 2016 m.
20. Vita Kontvainė, „Romų bendruomenių ir savivaldybių bendradarbiavimo įgyvendinantis romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų planą galimybių studija. 2016 m., 10–11 psl., <https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/Savivaldos%20ir%20rom%C5%B3%20bendradarbiavimo%20galimybi%C5%B3%20studija%202016%2008%2010.docx>
21. Tautinių mažumų departamentas, 2016 m. „Departamento veiklų ataskaita“, 2017 m., <https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/TMDE%20ataskaita%20FINAL.pdf>
22. Tautinių mažumų departamentas, „Dėl Premijos už geriausią baigiamąjį mokslo darbą tautinių mažumų tematika skyrimo nuostatų patvirtinimo“, 2016 m. gegužės 23 d., Nr. IV-43 <https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/%C4%AEV-43.pdf>
23. TMD, „Dėl Tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės apdovanojimo garbės ženklu „Už nuopelnus“ nuostatų patvirtinimo“, 2016 m. balandžio 15 d., IV-30, <https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/%C4%AEV-30.pdf>
24. TMD, „Dėl nuotraukų konkurso „Įvairios tautybės - viena Lietuva“ nuostatų patvirtinimo“, 2016 m. balandžio 19 d., Nr. IV-31, [https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/%C4%AEV-31-isakymas%20del%20nuostatuu%20patvirtinimo\(1\).pdf](https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/%C4%AEV-31-isakymas%20del%20nuostatuu%20patvirtinimo(1).pdf)

Lygių galimybių užtikrinimas instituciniu aspektu

Natalija Bitiukova

Per pastaruosius dvejus metus įvykę Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos (LGKT, Tarnyba)¹ veiklos pokyčiai vertintini teigiamai. Kai po nepateisinamai ilgai užsitęsusio kontrolieriaus skyrimo proceso, 2015 m. buvo paskirta nauja LGKT vadovė, Tarnybos veikla tapo labiau matoma viešojoje erdvėje ir atviresnė kitų institucijų bei pilietinės visuomenės atstovams.² Apžvelgiamu laikotarpiu buvo peržiūrėta ir iš dalies patobulinta Tarnybos veiklą reguliuojanti teisinė bazė, buvo inicijuotos Tarnybos vidinės reformos, kuriomis siekiama užtikrinti skaidresnę ir efektyvesnę institucijos veiklą.

2017 m. sausio mėn. įsigaliojo naujos, LGKT veiklą reglamentuojančių teisės aktų redakcijos. Jų tikslas buvo suvienodinti Lygių galimybių kontrolieriui keliamus reikalavimus su kitų Seimo skiriamų kontrolierių reikalavimais, sustiprinti kontrolieriaus nešališkumo ir nepriklausomumo garantijas, praplėsti kontrolieriaus kompetencijas numatant prevencinės ir švietėjiškos veiklos vykdymą, ir užtikrinti teisinio reglamentavimo aiškumą dėl skundų tyrimo procedūros.³

Pagirtinas Tarnybos žingsnis pradėti skelbti priimtų sprendimų vykdymo priežiūros rezultatus.⁴ Tokia praktika, kuria rekomenduojama sekti visoms ombudsmenų institucijomis Lietuvoje, prisideda prie Tarnybos veiklos skaidrumo didinimo ir leidžia geriau įvertinti Tarnybos sprendimų poveikį skirtingoms subjektų grupėms.

LGKT veiklos žinomumas visuomenėje išliko neaukštas, tačiau nežymiai pakilo lyginant su 2014 m. 2016 m. reprezentatyvi gyventojų nuomonės apklausos duomenimis, respondentai įvertino šios institucijos žinomumą 3,22 balais iš 10⁵ (2014 m. - 2,97 balai iš 10).⁶ Tikėtina, kad šis pakylėjimas yra susijęs su aktyvesne LGKT komunikacija viešojoje erdvėje, ypač – socialiniuose tinkluose, bei su platesne Tarnybos iniciatyvų ir renginių sklaida žiniasklaidoje.

Visgi, apžvelgiamu laikotarpiu LGKT nebuvo sukurtos teisinės prielaidos inicijuoti teismines bylas dėl Lygių galimybių įstatymo ar Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo pažeidimų. Europos Komisija kovai su rasizmu ir netolerancija rekomendavo suteikti tokius įgaliojimus LGKT tiek ketvirtoje, tiek penktoje ataskaitoje dėl situacijos Lietuvoje.⁷

2017 m. paskelbtame išsamiaame Žmogaus teisių centro atliktame tyrime yra pateikiama daugiau įžvalgų apie tobulintinas LGKT teisinio reguliavimo ir veiklos sritis. Pavyzdžiui, tyrimo metu kalbinti respondentai įvertino Tarnybos teikiamos pagalbos nukentėjusiesiems

efektyvumą 5,92 balu (skalėje nuo 1 iki 10).⁸ Tuo tarpu net 23 respondentai iš 30 atkreipė dėmesį, kad šiuo metu įstatymai nustato nepakankamai efektyvias, proporcingas ir atgrasančias sankcijas už lygiateisiškumo principo pažeidimus.⁹

Šaltiniai:

1. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba yra institucija, atsakinga už Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo ir Lygių galimybių įstatymo vykdymo priežiūrą.
2. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, „Lietuvos Respublikos lygių galimybių kontrolieriaus 2016 m. veiklos ataskaita“, 2017, 52-55 psl., <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2017/07/lygiu-galimybiu-kontrolieriaus-2016m.-veiklos-ataskaita.pdf>
3. Lietuvos žmogaus teisių centras, „Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba kaip nacionalinė lygybės institucija: teisinis reglamentavimas ir veikla“, 2017, 9-10 psl., <http://manoteises.lt/wp-content/uploads/2017/04/Lygiu-galimybu-kontrolieriaus-tarnyba-kaip-nacionaline-lygybes-institucija-teisinis-reglamentavimas-ir-veikla.pdf>;
- Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymo Nr. IX-1826 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 13 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymas, 2017 m. liepos 11 d., Nr. XIII-618, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/64c55260707411e7827cd63159af616c>
4. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, „Lygių galimybių kontrolieriaus sprendimų vykdymo stebėseną“, 2017 m. gegužės 31 d., https://docs.google.com/spreadsheets/d/1NP38IHq2nzKzs-bbM2bnZBVfTL5_FVxhDqiR5oRXHo0/edit#gid=
5. Klausimas „Kaip gerai esate susipažinęs su šių institucijų veikla?“, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Kaip visuomenė vertina žmogaus teisių padėtį Lietuvoje: reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m.“, 2016 m. spalio mėn. 18-26 d., 12 psl., https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2016/12/Apklausa-2016_santrauka.pdf
6. Klausimas „Kaip gerai esate susipažinęs su šių institucijų veikla?“, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Kaip visuomenė vertina žmogaus teisių padėtį Lietuvoje: reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa 2014 m.“, 2014 m. spalio 3-12 d., 8 psl., <http://www.hrmi.lt/uploaded/Vilmorus%20apklausa%202014%20-%20SANTRAUKA.pdf>
7. Europos Komisija prieš rasizmą ir netoleranciją, „Penktoji ataskaita dėl Lietuvos“, 2016 m. birželio mėn., 7 d., 85 pastraipa, <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/lithuania/LTU-CbC-V-2016-020-ENG.pdf>
8. Lietuvos žmogaus teisių centras, „Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba kaip nacionalinė lygybės institucija: teisinis reglamentavimas ir veikla“, 2017, 26 psl., <http://manoteises.lt/wp-content/uploads/2017/04/Lygiu-galimybu-kontrolieriaus-tarnyba-kaip-nacionaline-lygybes-institucija-teisinis-reglamentavimas-ir-veikla.pdf>
9. Ibid., 27 psl.

Neapykantos nusikaltimai

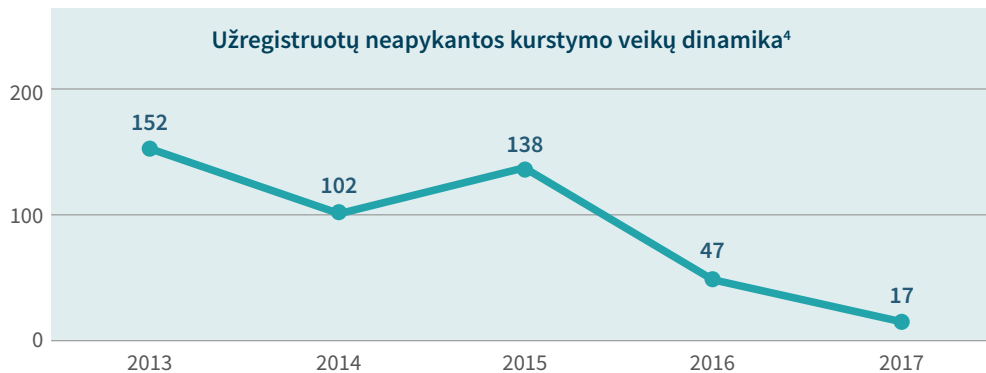
Kristina Normantaitė

Neapykantos nusikaltimų terminas Lietuvoje yra vartojamas siekiant apibūdinti nusikalstamas veikas, kurių motyvas yra neapykanta asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. Todėl beveik kiekviena nusikalstama veika prieš asmenį, visuomenę ar nuosavybę gali būti neapykantos nusikaltimu, jei ji motyvuota prietarais ar išankstinėmis neigiamomis nuostatomis apie minėtas asmenų grupes ar joms priklausančius asmenis.¹

Lietuvos Respublikos Konstitucija, įtvirtinanti pamatines žmogaus teises, tarp kurių – teisę reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją, taip pat pažymi ir tai, jog šios teisės yra nesuderinamos su nusikalstamais veiksmais – tautinės, religinės, rasinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu.² Kadangi neapykantos kurstymas kėsina į pagrindines teisinės valstybės vertybes – žmonių lygiateisiškumą ir sąžinės laisvę, su neapykantos kurstymu susijusių veikų draudžiamumas Lietuvoje tiesiogiai kyla iš Konstitucijos, baudžiamojo įstatymo bei priimtų tarptautinių įsipareigojimų.

Nepaisant to, kad dabartinis neapykantos nusikaltimų teisinis reguliavimas Lietuvoje iš esmės atitinka Europos Sąjungos bei tarptautinių žmogaus teises ginančių organizacijų keliamus reikalavimus, neapykantos nusikaltimai Lietuvoje vis dar pasižymi dideliu latentišku. Nevyriausybinų organizacijų duomenimis, oficiali valstybės institucijų pateikiama statistika neatitinka realaus šių nusikaltimų paplitimo masto.³ Tai iš dalies lemia egzistuojantys duomenų rinkimo sistemų techniniai trūkumai. Pavyzdžiui, išsamesnė statistika apie neapykanta motyvuotas nusikalstamas veikas galima tik pagal Baudžiamojo kodekso (BK) 170 straipsnį, numatantį atsakomybę už neapykantos kurstymą. Tuo tarpu duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas turint neapykantos motyvą, kai jis pripažįstamas sunkinančia aplinkybe, tačiau taikomas ne BK 170 str., šiuo metu oficialioje statistikoje neatsispindi.

Nerimą kelia ir nuo 2015 m. tendencingai mažėjantis užregistruojamų neapykantos kurstymo nusikalstamų veikų pagal BK 170 str. skaičius.

Lietuvos Vyriausybė tokį neapykantos kurstymo veikų (statistinių) sumažėjimą aiškina pagerėjusiomis teisėsaugos pareigūnų žiniomis, aktyvesniu žiniasklaidos indėliu skleidžiant informaciją apie neapykantos nusikaltimų tyrimą ir teismo sprendimus, organizuotais mokymais.⁵ Negana to, mažėjanti užregistruotų neapykantos nusikaltimo veikų statistika yra vertinama kaip pozityvus pokytis, o ne šios grupės nusikaltimų latentškumo problema, kurią aiškiai indikuoja skirtingi socialinės distancijos,⁶ visuomenės nuomonės tyrimai ar skirtingų pažeidžiamų grupių apklausos.⁷

Pagal oficialią institucijų pateikiamą statistiką, dažniausiai nuo neapykantos kurstymo nukentčia asmenys, prieš kuriuos kurstoma tautybės ir seksualinės orientacijos pagrindais.⁸ Žiniasklaida ir nevyriausybinių organizacijų informuoja ir apie dažnas rasizmo apraiškas,⁹ nesantaikos kurstymą ar kitus neapykantos nusikaltimus rasės ar tikėjimo pagrindais.¹⁰

Mažėjantis užregistruotų atvejų skaičius rodo esminių problemų, susijusių su efektyviu neapykantos nusikaltimų atvejų fiksavimu ir tyrimo organizavimu bei vykdymu, egzistavimą. Didelė ikiteisminių tyrimų dalis yra nutraukiama arba sustabdoma nurodant, kad atitinkamuose atvejuose neižvelgiama nusikalstamos veikos.¹¹ Taip pat tyrimai sustabdomi nenustačius nusikalstamą veiką padariusio asmens – tokie atvejai ypatingai būdingi neapykantos kurstymui internete.

Vis dėlto, problemos egzistuoja ne tik ikiteisminio, bet ir teismo nagrinėjimo etape. Teismų praktika neapykantos kurstymo ir kitų neapykantos nusikaltimų bylose vis dar formuojasi, jai trūksta nuoseklumo, o bylų, kuriose būtų nagrinėjami neapykantos kurstymo atvejai, yra sąlyginai nedaug.¹² Reikšminga ir tai, kad iki šiol egzistavo mažai techninių galimybių identifikuoti tas bylas, kur neapykantos motyvas laikytas nusikalstamą veiką sunkinančia aplinkybe.

Nepaisant to, kad BK nėra numatyta draudžiamų veiksmų „hierarchija“, tyčiojimosi, niekinimo ar diskriminacijos dėl priklausymo tam tikrai asmenų grupei atvejai rečiau yra įvertinami kaip neapykantos kurstymo veikos. Tuo tarpu kitais atvejais teismai reikalauja, jog neapykantą kurstančiais pasisakymais būtų „realiai sukurstoma“ nepaisant to, kad BK nuostatos to nenumato.¹³

Pavyzdžiui, 2016 m. buvo priimta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis, kurioje teismas, įvertino tokį komentarą internetiniame portale: „Duot į kailį tokies įdraskytašikniams“ [sic]. Teismas konstatavo, jog „[t]okiu pasisakymu V. G. negalėjo sukelti realią grėsmę aptariamam baudžiamajam įstatymo saugomoms vertybėms“, „negalėjo realiai [...] sukurstyti smurtauti“, o patį komentarą įvardino „lakonišku“ bei pažymėjo, kad „apie smurtą kalbama tik abstrakčiai, panaudojant frazeologizmus“.¹⁴ Toks teismo aiškinimas neatitinka nei Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) praktikos,¹⁵ nei BK numatytos nusikalstamos veikos sudėties, kuri numato, jog nusikalstamais veiksmais gali būti pripažįstami tiek tyčiojimas, tiek ir niekinimas.

Homofobinės neapykantos kalbos kontekste svarbų ir tolimesnę praktiką formuojantį sprendimą 2018-2019 m. turėtų priimti EŽTT. Teismas 2017 m. priėmė nagrinėti bylą „Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą“¹⁶ dėl teisėsaugos institucijų neveikimo tiriant homofobinės neapykantos kalbos atvejus internete.¹⁷ Pareiškėjai teigia, jog prokuratūra ir nacionaliniai teismai neteisėtai nepradėjo ikiteisminio tyrimo dėl homofobinių neapykantos komentarų socialiniame tinkle „Facebook“ ir pažeidė jų teisę į privataus gyvenimo gerbimą, teisę į efektyvias teisinės gynybos priemones ir teisę nebūti diskriminuojamiems dėl seksualinės orientacijos.

Kalbant apie neapykantos nusikaltimus, kurie įvykdomi ne virtualioje erdvėje, tiek teisėsaugos institucijose, tiek teismuose vis dar gajus požiūris neįvertinti neapykantos motyvo ir tokio pobūdžio incidentus kvalifikuoti kaip viešosios tvarkos pažeidimus. Pavyzdžiui, 2017 m. nemažai atgarsio susilaukė atvejis Kaune, kada buvo užpulta moteris ir jos indų kilmės vyras, kuris buvo išvadintas „babajumi“, jam buvo grasinta ir liepta išvykti iš Lietuvos. Tačiau Kauno apylinkės teismo nuomone, „tokie pasisakymai galėjo būti taikomi ir bet kuriam kitam asmeniui, atvykusiam į Lietuvą“.¹⁸ Teismas įvertino, kad pažeidėjai padarė tik viešosios tvarkos pažeidimą.

Tik apskundus šį sprendimą aukštesnės instancijos teismas nusprendė, kad kaltinamieji turėjo tikslą pažeminti ir pasityčioti iš nukentėjusiojo dėl jo rasės, ir todėl jų veiksmai turi būti laikomi viešosios tvarkos pažeidimu ir taip pat kurstyti diskriminuoti.¹⁹

Aptariamam laikotarpiu galima pastebėti tam tikrą suaktyvėjimą instituciniu lygmeniu, susijusį su Lietuvos atsiskaitymu tarptautinėms žmogaus teisių priežiūrai vykdančioms organizacijoms²⁰ bei anksčiau gautų rekomendacijų įgyvendinimu.²¹ Reikšmingą įtaką padarė ir vietos nevyriausybinės organizacijos, aktyviai advokataujančios dėl didesnio valstybės institucijų indėlio, siekiant sumažinti neapykantos nusikaltimų reiškinį. Pozityvius pokyčius šiame kontekste demonstruoja Vidaus reikalų ministerija, 2016 m. subūrusi darbo grupę,²² kuriai pavesta nagrinėti neapykantos nusikaltimų situacijos Lietuvoje stebėsenos, analizės ir vertinimo tobulinimo klausimus. Grupės sudėtį sudaro atsakingų teisėsaugos institucijų bei nevyriausybinių organizacijų atstovai.

Vis dėlto, šiuo metu Lietuvoje nėra nei vieno konkretaus valstybės lygmens programinio dokumento, kuris būtų specifiskai skirtas kovai su neapykantos nusikaltimais. Tuo tarpu tie programiniai dokumentai²³ ir neoficialūs rekomendacijų įgyvendinimo planai,²⁴ kuriuose yra kalbama apie neapykantos nusikaltimų prevenciją, stinga keletu esminių aspektų: jie nėra aiškiai nukreipti į rezultato siekimą, planuose trūksta aiškumo, nėra nurodyta, kokiais indikatoriais remiantis bus vertinamas veiklomis pasiektų rezultatų veiksmingumas, ir nėra numatyta, kaip bus įgyvendinama veiklų veiksmingumo stebėseną. Taip pat trūksta ir konkrečių asignavimų, numatytų veiklų įgyvendinimui. Teisėsaugos pareigūnams trūksta įrankių (atnaujintų metodinių priemonių, mokymų), kurios padėtų lengviau atpažinti, užfiksuoti ir tirti neapykantos nusikaltimus.

Galiausiai, institucijoms trūksta ir holistinio požiūrio į neapykantos nusikaltimų reiškinio problemą. Instituciniu lygmeniu diskusijos apie neapykantos nusikaltimų prevenciją dažnai apsiriboja skatinimu nukentėjusiuosius aktyviau pranešti apie patiriamus nusikaltimus. Vis dėlto, norint užtikrinti gerai funkcionuojančią neapykantos nusikaltimų prevencijos sistemą, svarbu galvoti ne tik apie pranešimo skatinimą, bet ir apie išsamius kriminologinius ir viktimologinius tyrimus, nukentėjusių asmenų teisių užtikrinimą ir atitinkamos pagalbos ir paramos jiems suteikimą, kurio šiuo metu Lietuvoje trūksta.

Šaltiniai:

1. Išsamiau apie neapykantos nusikaltimus žr.: Metodinės rekomendacijos dėl nusikalstamų veikų, padarytų rasiniais, nacionalistiniais, ksenofobiniais, homofobiniais ar kitais diskriminacinio pobūdžio motyvais, ikiteisminio tyrimo organizavimo, vadovavimo jam ir atlikimo ypatumų, patvirtintos Generalinio prokuroro 2009 m. gruodžio 23 d. įsakymu Nr.12.14-40, <http://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2015/12/met-rek-del-neapykantos-2009-12-23.pdf>
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija, 25 straipsnio 4 dalis, <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>
3. Alternatyvi ataskaita Jungtinių Tautų Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetui (CERD), 2015, http://tbineternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/LTU/INT_CERD_NGO_LTU_22231_E.pdf
4. Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, „Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika“, <https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminių-tyrimu-statistika-1>
5. Visuotinės periodinės peržiūros proceso metu. Jungtinių Tautų Generalinė asamblėja, Žmogaus teisių taryba, „Visuotinės periodinės peržiūros darbo grupės ataskaita. Lietuva“, 2016 m. gruodžio 27 d. [http://www.tm.lt/dok/UPR%20ataskaita%20d%C4%97%20Lietuvos%20\(vertimas%20%20C4%AF%20liet%20k%20k%20k\).pdf](http://www.tm.lt/dok/UPR%20ataskaita%20d%C4%97%20Lietuvos%20(vertimas%20%20C4%AF%20liet%20k%20k%20k).pdf)
6. Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto užsakyta atlikta visuomenės nuostatų apklausa, 2015 m., <http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/02/Visuomen%C4%97s-nuostatos-2015.pdf>
7. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., „Kaip visuomenė vertina žmogaus teisių padėtį Lietuvoje“, https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2016/12/Apklausa-2016_santrauka.pdf
8. Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, <http://old.ird.lt/statistines-ataskaitos/?lang=lt&t=1>
9. Izabelė Švaraitė, „Kiek Lietuvoje iš tiesų įvykdoma neapykantos nusikaltimų?“, *Mano teisės*, 2017 m. sausio 31 d., <http://manoteises.lt/straipsnis/kiem-lietuvoje-tiesu-ivykdoma-neapykantos-nusikaltimu/>; Nuo įsibrovėlių kaimynę gynęs restorano „Gaspar’s“ šefas G.Fernandesas patyrė rasistinių išpuolių“, *15min.lt*, 2016 m. rugpjūčio 21 d., <https://www.15min.lt/vardai/naujiena/lietuva/nuo-isisbroveliu-kaimyne-gynes-restorano-gaspar-s-sefas-g-fernandesas-patyre-ju-rasistini-ispuoli-1050-842646?all%E2%80%A6>
10. „Dar vienas išpuolis Rukloje: vietiniai sirų paauglius apmėtė akmenimis“, *Alfa.lt*, 2016 m. spalio 28 d., <https://www.alfa.lt/straipsnis/50097695/dar-vienas-ispuolis-rukloje-vietiniai-siru-paauglius-apmete-akmenimis>; Vyngandas Trainys, „Išpuolis prieš pabėgėles Rukloje: įtariamųjų ratas siaurėja“, *Irytas.lt*, 2016 m. spalio 24 d., <https://lietuvosdiena.lrytas.lt/kriminalai/2016/10/24/news/ispuolis-pries-pabegeles-rukloje-itariamuju-ratas-siaureja-892666/>; Dominykas Griezė, „Vilniuje – rasistinis išpuolis prieš juodaodę: agresyvus lietuvis išsisuko lengvai“, *Alfa.lt*, 2016 m. lapkričio 18 d., <https://www.alfa.lt/straipsnis/50105534/vilniuje-rasistinis-ispuolis-pries-juodaode-agresyvus-lietuvis-issisuko-lengvai>
11. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Atsakas į neapykantos nusikaltimus: situacijos Lietuvoje apžvalga“, 2017 m. <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2017/12/Atsakas-%C4%AF-neapykantos-nusikaltimus-2017-1.pdf>
12. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Atsakas į neapykantos nusikaltimus: situacijos Lietuvoje apžvalga“, 2017 m. <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2017/12/Atsakas-%C4%AF-neapykantos-nusikaltimus-2017-1.pdf>
13. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Atsakas į neapykantos nusikaltimus: situacijos Lietuvoje apžvalga“, 2017 m. <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2017/12/Atsakas-%C4%AF-neapykantos-nusikaltimus-2017-1.pdf>
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-86-648/2016
15. Europos Žmogaus teisių teismo 2015 m. spalio 15 d. sprendimas byloje Perinček v. Switzerland, pareiškimo Nr. 27510/08, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158235>
16. Europos Žmogaus teisių teismo 2015 m. rugpjūčio 13 d. byla Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą, pareiškimo Nr. 41288/15, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175326>
17. „Strasbūro teismas nagrinės „ekscentrišku elgesiu“ apkaltintos vaikinių poros iš Lietuvos skundą“, 2017 m. <http://www.lgl.lt/naujienos/strasburo-teismas-nagrines-ekscentrisku-elgesiu-apkaltintu-homoseksualiu-vaikinu-is-lietuvos-skunda/>
18. VšĮ „Europos žmogaus teisių fondas“, „Išvadinti užsienietį „babajumi“ Lietuvoje – ne rasistinis nusikaltimas“, 2017 m., <http://manoteises.lt/straipsnis/isvadinti-uzsienieti-babajumi-lietuvoje-ne-rasistinis-nusikaltimas/>
19. „Teismas nusprendė: Rasistinis išpuolis pripažintas neapykantos nusikaltimu“, *Infoplex.lt*, 2017 m. rugsėjo 14 d., <http://www.infoplex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&Str=62300>
20. Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerija, „Antroji Lietuvos ataskaita Jungtinių Tautų Žmogaus teisių tarybos Visuotinės periodinės peržiūros mechanizmui“, 2016 m. lapkričio 3 d., <https://www.urm.lt/default/lt/naujienos/it-zmogaus-teisiu-tarybos-vykdomos-visuotines-periodines-perziuros-metu-pristatytai-antroji-lietuvos-ataskaita>
21. Pavyzdžiui, Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija, „ECRI ataskaita apie Lietuvą. Penktasis stebėsenos etapas“, 2016 m. kovo 18 d., <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecr/ECRI/Country-by-country/Lithuania/LTU-CbC-V-2016-020-LIT.pdf>, Jungtinių Tautų Generalinė asamblėja, Žmogaus teisių taryba, „Visuotinės periodinės peržiūros darbo grupės ataskaita. Lietuva“, 2016 m. gruodžio 27 d. [http://www.tm.lt/dok/UPR%20ataskaita%20d%C4%97%20Lietuvos%20\(vertimas%20%20C4%AF%20liet%20k%20k\).pdf](http://www.tm.lt/dok/UPR%20ataskaita%20d%C4%97%20Lietuvos%20(vertimas%20%20C4%AF%20liet%20k%20k).pdf)
22. 2016 m. lapkričio 21 d. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro įsakymas Nr. IV-813 dėl darbo grupės sudarymo
23. Pavyzdžiui, „Nediskriminavimo skatinimo 2017–2019 metų veiksmų planas“ (Įsakymas dėl Nediskriminavimo skatinimo 2017–2019 metų veiksmų plano patvirtinimo, 2017 m. gegužės 15 d. Nr. A1-250, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/fa5d2b103a3f1e7b66ae890e1368363>)
24. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, „Jungtinių Tautų Žmogaus teisių tarybos visuotinės peržiūros antrojo ciklo metu Lietuvos Respublikai pateiktų rekomendacijų, kurioms Lietuva pritarė, įgyvendinimo priemonių planas“, https://docs.google.com/document/d/1y4bdVgP-Clyy0n6HyDf09yDbod17iaudNzGy2L_85M8/edit

V. TEISĖ | TEISINGĄ TEISMĄ

V. TEISĖ Į TEISINGĄ TEISMĄ

Įtariamųjų teisės

Karolis Liutkevičius

2013-2016 m. laikotarpiu įsigaliojo 3 Europos Sąjungos direktyvos stiprinančios įtariamųjų ir kaltinamųjų baudžiamosiose bylose procesinių teisių apsaugą: direktyvos dėl teisės į vertimą,¹ dėl teisės į informaciją² bei dėl teisės į advokatą³ baudžiamajame procese. Formaliai vertinant, visų trijų direktyvų nuostatos buvo perkeltos į Lietuvos nacionalinę teisę. Tačiau praktikoje kyla klausimų, ar kai kurie standartai, numatyti šiuose ES teisės aktuose, Lietuvoje užtikrinami tinkamai.

Teisė į vertimą

Baudžiamojo proceso kodekso (BPK) pakeitimai, turintys perkelti ES direktyvą dėl teisės į vertimą, priimti 2013 m. Šiame procese buvo pademonstruotas itin formalus požiūris: pakeitimus tesudarė įrašas, kad BPK įgyvendina direktyvą.⁴ Buvo laikomasi pozicijos, kad Lietuvos teisės aktai atitinka ES keliamus standartus, ir jokie pakeitimai nereikalingi.

Tačiau ši pozicija neįtikino Europos Komisijos. 2016 m. lapkritį Europos Komisija pateikė išspėjimą Lietuvai dėl pažeidimo procedūros dėl netinkamai perkeltos teisės į vertimą direktyvos.⁵ Komisija nurodė, jog į Lietuvos teisę neperkelti šie direktyvos reikalavimai:

- užtikrinti vertimą žodžiu įtariamajam bendraujant su savo advokatu,
- nenustatyta procedūra skirta įvertinti, ar įtariamajam reikalinga vertėjo pagalba,
- nenustatyta valstybės institucijų diskrecija pačioms nuspręsti, kad įtariamajam reikalingas proceso dokumentų, kurie įprastinėmis aplinkybėmis nebūtų verčiami, vertimas raštu,
- nenumatytas reikalavimas visais atvejais raštu išversti Europos arešto orderį.

Reaguojant į Europos Komisijos įspėjimą,⁶ Teisingumo ministerija parengė papildomus BPK pakeitimus, kurie buvo priimti 2017 m. balandį.⁷ Šiais pakeitimais į BPK buvo įtrauktos visos nuostatos, kurias Europos Komisija nurodė kaip trūkstamas, tiesa su tam tikromis išlygomis: teismui ir ikiteisminio tyrimo institucijoms nesuteikta teisė savo nuožiūra nuspręsti, kad tam tikri bylos dokumentai turėtų būti išversti – tai gali būti daroma tik gavus įtariamojo prašymą. Taip pat nustatyta, kad pats advokatas (gynėjas) su savo klientu privalo bendrauti pastarajam suprantama kalba, ir tik advokatui to negalint daryti, turi būti užtikrinamas vertėjo dalyvavimas. Šiais pakeitimais nustatytas ir gynybai itin svarbus vertimo konfidencialumo reikalavimas – vertėjas negali būti apklausiamas dėl aplinkybių, kurias sužinojo versdamas tarp kliento ir advokato.

Teisė į informaciją

2014 m. įsigaliojo ES direktyva dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese, kuri numato įtariamųjų teisę gauti informaciją apie jiems pareikštus įtarimus, surinktą bylos medžiagą ir jų turimas teises. Viena esminių šios direktyvos naujovių – kad kiekvienam sulaikomam įtariamajam turi būti įteikiamas pranešimas apie teises, rašytinis dokumentas, kuriame išvardintos ir aprašytos esminės įtariamųjų ir kaltinamųjų teisės baudžiamajame procese. Šis dokumentas gali turėti esminę reikšmę užtikrinant sąžiningą ikiteisminį tyrimą ir teismo procesą įtariamojo atžvilgiu, nes tik suprasdamas savo teises jis gali pilnavertiškai dalyvauti baudžiamajame procese.

Žmogaus teisių stebėjimo institutas 2016-2017 m. laikotarpiu tyrė, kaip į Lietuvos teisę buvo perkelta ES direktyva dėl teisės į informaciją, daugiausiai dėmesio skiriant būtent pranešimo apie teises naudojimui.⁸ Dauguma direktyvos nuostatų buvo perkeltos arba jau buvo Lietuvos teisėje dar iki priimant direktyvą. Tačiau Lietuvišką pranešimo apie teises versiją,⁹ skirtą informuoti sulaikytuosius, vargu ar galima laikyti tinkamu direktyvos įgyvendinimu.

Vienas iš direktyvoje keliamų reikalavimų pranešimui apie teises – paprasta ir lengvai suprantama kalba.¹⁰ Taigi pranešimas turi būti parengtas taip, kad būtų prieinamas ir skaitančiajam neturint teisinio išsilavinimo. Tuo tarpu praktikoje naudojamame pranešime įtariamųjų teisės yra aprašytos sudėtinga teisine kalba, kurioje be papildomų paaiškinimų naudojami teisiniai terminai. Pačios teisės aprašomos ilgais ir sudėtingais sakiniais, aprašymuose į skaitytoją nesikreipiant tiesiogiai, o minint trečiuoju asmeniu, kaip „įtariamąjį“. Kad pranešimas apie teises nėra lengvai suprantamas ir dar galėtų būti tobulinamas manė ir srities praktikai – policijos tyrėjai bei baudžiamųjų bylų advokatai.

Taigi šiuo metu Lietuvoje naudojamas pranešimas apie teises labiau formaliai įgyvendina ES direktyvos reikalavimus tokį dokumentą turėti, nei realiai tenkina įtariamųjų poreikį gauti informaciją apie savo teises. Todėl Generalinė prokuratūra, kuri rengia pranešimo apie teises formą, turėtų atnaujinti šiuo metu naudojamą pranešimą apie teises, siekiant jo kalbos aiškumo ir geresnio suprantamumo.

Teisė į gynybą

ES direktyva dėl teisės turėti advokatą baudžiamajame procese į valstybių nacionalinę teisę turėjo būti perkelta iki 2016 m. lapkričio.¹¹ Į Lietuvos teisę šios direktyvos nuostatos buvo perkeltos kiek vėluojant – 2017 m. gegužę, priėmus Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimus.¹² Nors galiojęs BPK ir tenkino daugelį direktyvos reikalavimų, pakeitimais buvo įtraukta patikslinimų srityse, kuriose praktikoje kildavo neaiškumų:

- aiškiai numatyta, kad advokatas (gynėjas) su ginamu įtariamuoju turi teisę pasimatyti dar prieš pradėdant pastarojo apklausą,
- įtvirtinta, kad advokatas dalyvaudamas apklausose ir kituose tyrimo veiksmuose gali būti aktyvus – užduoti klausimus, daryti pareiškimus, kurie turi būti fiksuojami,
- įtariamajam atsisakant advokato, jam turi būti suprantamai paaiškinamos tokio jo pasirinkimo pasekmės.

Siekiant įvertinti, kaip teisė į gynybą veikia praktikoje, 2016-2017 m. Žmogaus teisių stebėjimo institutas atliko teisės į advokatą ir nemokamą teisinę pagalbą tyrimą.¹³ Daugiau nei pusėje tyrime analizuotų, atsitiktinai atrinktų bylų įtariamieji atsisakė advokato per pirmąją apklausą. Apklausose, kuriose nedalyvavo advokatas, įtariamieji buvo labiau linkę visiškai pripažinti savo kaltumą. Specialistų nuomone, įtariamieji atsisako advokato, nes neįvertina savo padėties rimtumo ir dėl to, kad neturi finansinių galimybių pasisamdyti advokato. Tyrime taip pat nustatyti atvejai, kai nebuvo atstovaujami nepilnamečiai, asmenys, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar psichosocialinę negalią, ir proceso kalbos nemokantys asmenys. Praktikoje trūksta aiškių gairių, skirtų įvertinti aplinkybes ir įtariamojo pažeidžiamumą, siekiant nustatyti ar gynėjo dalyvavimas yra būtinas.

Tiriant, kaip praktikoje veikia valstybės finansuojama teisinė pagalba, pagrindinė identifikuota problema – jos kokybė. Apklausti specialistai šių teisinių paslaugų kokybę vertino itin vidutiniškai, o kai kurie advokatai išreiškė susirūpinimą, kad dalis jų kolegų

teikiančių valstybės finansuojamą teisinę pagalbą procese dalyvauja tik formaliai ir atlieka „nominalaus advokato“ vaidmenį. Specialistų manymu, nepakankamai aukštą paslaugų kokybę lemia per didelis advokatų darbo krūvis, žemas atlyginimas ir nemotyvuojanti atlyginimo sistema.

Absoliučioje daugumoje tyrime analizuotų bylų asmenis atstovavo būtent valstybės finansuojami advokatai. Tad siekiant sąžiningo ir teisingo baudžiamojo proceso, būtina spręsti identifikuotas problemas. Svarbu nustatyti aiškia advokatų darbo krūvio proporcingo paskirstymo sistemą bei užtikrinti, kad už paslaugas būtų mokamas adekvatus atliktam darbo kiekiui atlygis. Taip pat reikalingas efektyvus teikiamų paslaugų kokybės užtikrinimo mechanizmas.

Šaltiniai:

1. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/64/ES dėl teisės į vertimo žodžiu ir raštu paslaugas baudžiamajame procese, 2010 m. spalio 20 d., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/ALL/?uri=CELEX:32010L0064>
2. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese, 2012 m. gegužės 22 d., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:32012L0013>
3. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu, 2013 m. spalio 22 d., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:32013L0048>
4. Baudžiamojo proceso kodekso priedo papildymo įstatymas, 2013 m. lapkričio 26 d., Nr. XII-617, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.460861>
5. Europos Komisijos 2016 m. lapkričio 17 d. pagrįsta nuomonė skirta Lietuvos Respublikai, Nr. C(2016) 7368, <https://e-seimas.lrs.lt/rs/lasupplement/TAP/67d3f730e20411e6be918a531b2126ab/fb4ccdc3e20411e6be918a531b2126ab/>
6. Aiškinamasis raštas dėl Baudžiamojo proceso kodekso 8, 71(1) ir 80 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto, 2017 m. kovo 24 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/b227e6f0105a11e7b6c9f69dc4ecf19f>
7. Baudžiamojo proceso kodekso 8, 71-1 ir 80 straipsnių pakeitimo įstatymas, 2017 m. balandžio 27 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/e55bda322f0a11e79f4996496b137f39>
8. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Pranešimas apie teises Lietuvoje: reglamentavimas ir praktika“, 2017, <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2017/06/Prane%C5%alimas-apie-teises-Lietuvoje-2017.pdf>
9. Generalinio prokuroro įsakymas dėl baudžiamojo proceso dokumentų formų patvirtinimo, 2014 m. gruodžio 29 d., Nr. I288, 1.159 p., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a967f6d0906f11e48028e9b85331c55d>
10. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese, 2012 m. gegužės 22 d., 4 str. 4 d., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:32012L0013>
11. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu, 2013 m. spalio 22 d., 15 str., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:32013L0048>
12. Baudžiamojo proceso kodekso 10, 44, 48, 50, 52, 69, 69-1, 71-1, 72, 128, 140, 168, 190, 192, 196, 197, 233 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymas, 2017 m. gegužės 11 d., Nr. XIII-357, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/251a-bba23c6211e79f4996496b137f39>
13. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Prieinamas teisingumas. Teisė turėti advokatą ir teisė į nemokamą teisinę pagalbą baudžiamajame procese“, 2017, <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2017/11/Prieinamas-teisingumas.pdf>

Nukentėjusiųjų teisės

Natalija Bitiukova, Erika Leonaitė

2016 m. užregistruoti 44 724 nuo nusikalstamų veikų nukentėję fiziniai asmenys, 2017 m. – 44 023.¹ Kadangi ne visi nukentėję asmenys kreipiasi į policiją, realūs turtingė, fizinę ar psichologinę žalą dėl nusikalstamų veikų patyrusių asmenų skaičiai yra dar didesni: sociologinių tyrimų duomenimis, nuo įvairių nusikalstamų veikų kasmet nukenčia apie 30 proc. Lietuvos gyventojų.² Oficialūs duomenys rodo, kad 2016-2017 m. dauguma nukentėjusiųjų patyrė turtingę žalą ir (arba) fizinį smurtą, o psichologinė prievarta, seksualinis smurtas registruoti rečiau.

Nukentėjusiųjų patirta žala 2016-2017 m ³									
Turtinė žala		Fizinis smurtas		Psichologinė prievarta		Seksualinė prievarta		Nepriežiūra	
2016 m.	2017 m.	2016 m.	2017 m.	2016 m.	2017 m.	2016 m.	2017 m.	2016 m.	2017 m.
11881	10320	8851	8934	838	896	125	113	27	32

Apžvelgiamas laikotarpis pasižymėjo tuo, kad jo metu į Lietuvos teisinę sistemą buvo perkeltas pirmasis Europos Sąjungos teisinis instrumentas, kodifikavęs nuo nusikalstamų veikų nukentėjusių asmenų teises – Nusikaltimų aukų teisių direktyva.⁴ 2016 m. įsigaliojęs Baudžiamojo proceso kodekso ir kitų teisės aktų pakeitimų paketas yra viena reikšmingiausių į nukentėjusiojo procesinės padėties ir garantijų stiprinimą orientuotų reformų per visą Nepriklausomybės laikotarpį.⁵ Paminėtinos šios naujos procedūrinės garantijos:

- Nukentėjusįjį gali lydėti, t. y. būti kartu apklausose, uždaruose teismo posėdžiuose ir kt., jo ar jos pasirinktas asmuo – šeimos narys, draugas, pagalbą teikiančios organizacijos atstovas, suteikiantis nukentėjusiajam emocinę paramą.
- Įtvirtinta teisėsaugos pareigūnų pareiga ne vėliau kaip pirmosios apklausos metu atlikti nukentėjusiojo specialių apsaugos poreikių vertinimą, kurio tikslas – nustatyti aplinkybes, lemiančias būtinybę apsaugoti nukentėjusį asmenį nuo psichologinės ar emocinės traumos, nusikalstamo poveikio ar kitų neigiamų padarinių.
- Nustatytos organizacinės priemonės, padedančios apsaugoti nukentėjusiuosius nuo neigiamų patirčių dalyvaujant baudžiamajame procese: tos pačios lyties pareigūno atliekama apklausa, apklausa ne daugiau kaip vieną kartą, apklausa pas teisėją ir kt.⁶

Nepaisant šių sveikintinų pakeitimų, apžvelgiamu laikotarpiu nebuvo išspręstos sisteminės problemos, tiesiogiai susiję su nukentėjusio asmens galimybėmis veiksmingai dalyvauti ikiteisminiame procese ir teisminiame bylos nagrinėjime.

Pirma, nukentėjusiojo asmens interesai baudžiamajame procese nėra pakankamai užtikrinami dėl itin ribotos galimybės gauti teisinę pagalbą. Pagal galiojantį reguliavimą, valstybės finansuojama advokato pagalba nukentėjusiesiems, nepriklausomai nuo jų pajamų ar turto lygio, gali būti suteikta tik sprendžiant klausimą dėl nusikaltimo padarytos žalos atlyginimo.⁷ Tačiau kitais klausimais, pvz., teikiant parodymus, skundžiant tyrėjų ar teismo sprendimus, nemokama advokato pagalba suteikiama tik itin mažas pajamas (4000 eurų per metus arba 333,33 eurai per mėnesį)⁸ gaunantiems nuo nusikaltimų nukentėjusiesiems asmenims.

Teisinio atstovavimo trūkumas gali sudaryti palankias sąlygas gynbos advokatams daryti spaudimą nukentėjusiam asmeniui priimti tam tikrus procesinius sprendimus, pavyzdžiui, taikytis. Tai yra pasitaikanti praktika smurto artimoje aplinkoje bylose.⁹ Be to, bylą tiriantys pareigūnai ar teisme kaltinimą palaikantis prokuroras ne visada išaiškina nusikaltimo aukai jos turimas teises. Nors neretai teigiama, kad nukentėjusiojo teises teisme atstovauja prokuroras, prokurorui keliamas nešališkumo reikalavimas lemia, kad nukentėjusieji vargu ar gali tikėtis patarimų, kaip elgtis teismo posėdžio metu, kaip reaguoti į galimus klausimus. Taip pat galimi atvejai, kai prokurorui nutarus nutraukti tyrimą, nukentėjusiojo ir kaltinimą palaikančio prokuroro pozicijos išsiskiria.

2017 m. Žmogaus teisių stebėjimo institutas kreipėsi į Seimo Žmogaus teisių komitetą, rekomenduodamas sukurti teises prielaidas bent jau Nusikaltimų aukų teisių direktyvoje nurodytoms pažeidžiamoms nukentėjusiųjų asmenų grupėms¹⁰ gauti nemokamą teisinį atstovavimą ikiteisminio tyrimo ir bylos nagrinėjimo metu. Tais pačiais metais Teisingumo ministerija parengė atitinkamas VGTP įstatymo pataisas,¹¹ kurios turėtų būti svarstomos Seimo 2018 m. pavasario sesijos metu.

Antra sritis, kurioje susiduriama su rimtais iššūkiais – nusikaltimų aukų teisė gauti visapusišką pagalbą, kuri apimtų informacijos suteikimą, emocinę ir psichologinę pagalbą, praktinę paramą, pvz., nakvynės suteikimą. Lietuvoje kompleksinė pagalba teikiama tik smurto artimoje aplinkoje, prekybos žmonėmis bei seksualinio išnaudojimo aukoms. Tokia situacija neatitinka Nusikaltimų aukų teisių direktyvos reikalavimo teikti visapusišką pagalbą nukentėjusiesiems nuo bet kokių nusikalstamų veikų, ir dėl to Lietuva buvo kritikuota Europos Parlamento parengtoje ataskaitoje apie Nusikaltimų aukų teisių direktyvos perkėlimą.¹²

Trečia pokyčių reikalaujanti sritis yra nukentėjusių asmenų pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis. Skirtingų tyrimų duomenimis, daugiau nei trečdalis nuo nusikalstamų veikų nukentėjusių asmenų Lietuvoje nepraneša apie jas dėl įvairių priežasčių. Vienos dažniausių – netikėjimas, jog policija išaiškins nusikaltimus, lėtas policijos darbas.¹³

Apžvelgiamu laikotarpiu Lietuvos teismų sistema ėmėsi sveikintinų žingsnių, siekiant geriau užtikrinti nukentėjusiųjų interesus baudžiamajame procese. Pavyzdžiui, teismuose buvo įkurta savanorių, teikiančių emocinę paramą nukentėjusiesiems ir liudytojams, tarnyba; pradėjo veikti virtuali teismo posėdžių salė; buvo išleistos informacinės brošiūros ir organizuoti teisėjų mokymai apie nukentėjusiųjų poreikius ir pagalbą jiems.¹⁴

Matomas aiškus poreikis užtikrinti tęstinį ir labiau sistemingą pareigūnų gebėjimų pagarbiai ir profesionaliai bendrauti su nukentėjusiais asmenimis, ypač tais, kurie dėl savo amžiaus, sveikatos būklės ar kitokių priežasčių yra labiau pažeidžiami, stiprinimą. Kol kas iniciatyvos šioje srityje gali būti apibūdintos kaip labiau fragmentiškos, negu tvarios.

Šaltiniai:

1. Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenys, Forma_50-ITĮ, https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminiui-tyrimu-statistika-1/view_item_datasource?id=6781&datasource=19051
2. Vidaus reikalų ministerijos užsakymu 2017 m. rugpjūčio 3 d. – spalio 30 d. atliktos visuomenės apklausos duomenys, pristatyti 2018 m. sausio 26 d. konferencijoje „Nukentėjusiųjų teisės Lietuvoje: pokyčiai ir perspektyvos“.
3. Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenys, Forma_50-ITĮ, https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminiui-tyrimu-statistika-1/view_item_datasource?id=6781&datasource=19062
4. 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtinausi aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>
5. Baudžiamojo proceso kodekso 8, 9, 28, 43, 44, 128, 185, 186, 188, 214, 239, 272, 275, 276, 280, 283, 308 straipsnių ir priedo pakeitimo ir kodekso papildymo 271, 362, 561, 1861 straipsniais įstatymas, 2015 m. gruodžio 17 d., Nr. XII-2194, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/1085d150aee41e5b12fbb7dc920ee2c>, įsigaliojo 2016 m. kovo 1 d.
6. Generalinio prokuroro įsakymas „Dėl Rekomendacijų dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo pavertinimo“, 2016 m. vasario 29 d., Nr. I-63, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/86bc22f0dfa61fe58a92afc65dd68e97>.
7. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas, 2000 m. kovo 28 d., Nr. VIII-1591, 12 str. 1 d. 2 p., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.EAA93A47BAA1/cjidLVmZhl>
8. 2018 m. sausio 1 d. duomenys. Pateikti skaičiai atspindi situacijas, kai asmuo neturi išlaikytinių. <http://teisinepagalba.lt/lt/antrine/tm/skaiciuokle/>
9. Adutavičiūtė, M. ir kiti., „Nusikaltimų aukų teisių direktyva: naujas požiūris į artimųjų smurto aukas“, Vilnius, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2014, p. https://www.hrmi.lt/uploaded/Apzvalgos/Tyrimas_auku-teisiu-di-rekt_1.pdf, p. 20.
10. Prie pažeidžiamų priskiriamos terorizmo, organizuoto nusikalstamumo, prekybos žmonėmis, smurto dėl lyties, artimųjų smurto, seksualinio smurto ar išnaudojimo, neapykantos nusikaltimų aukos bei aukos su negalia (Direktyvos preambulės 57 įtrauka, 22 str. 3 d.).
11. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo Nr. VIII-1591 2, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 29, 30, 31, 32, 34 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymo projektas, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/ec9f5200082011e8802fc9918087744d?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=0dde-06ef-e4b5-4a4b-be29-fdcf5c340f2c>
12. The Victims' Rights Directive 2012/29/EU. European Implementation Assessment, p. 54, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/611022/EPRS_STU\(2017\)611022_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/611022/EPRS_STU(2017)611022_EN.pdf)
13. E. Visockas, „Pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis Lietuvoje“, Teisės problemos, 2016, Nr. 2(92), 112 psl., <http://teise.org/wp-content/uploads/2017/02/Visockas-2016-2.pdf>
14. Teismai.lt, „Patarimai liudytojams ir nukentėjusiesiems“, <http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/pagalba-liudytojams-ir-nukentejusiesiems/patarimai-liudytojams-ir-nukentejusiesiems/4763>

VI. TEISĖ Į LAISVĘ

VI. TEISĖ | LAISVĖ

Suėmimas

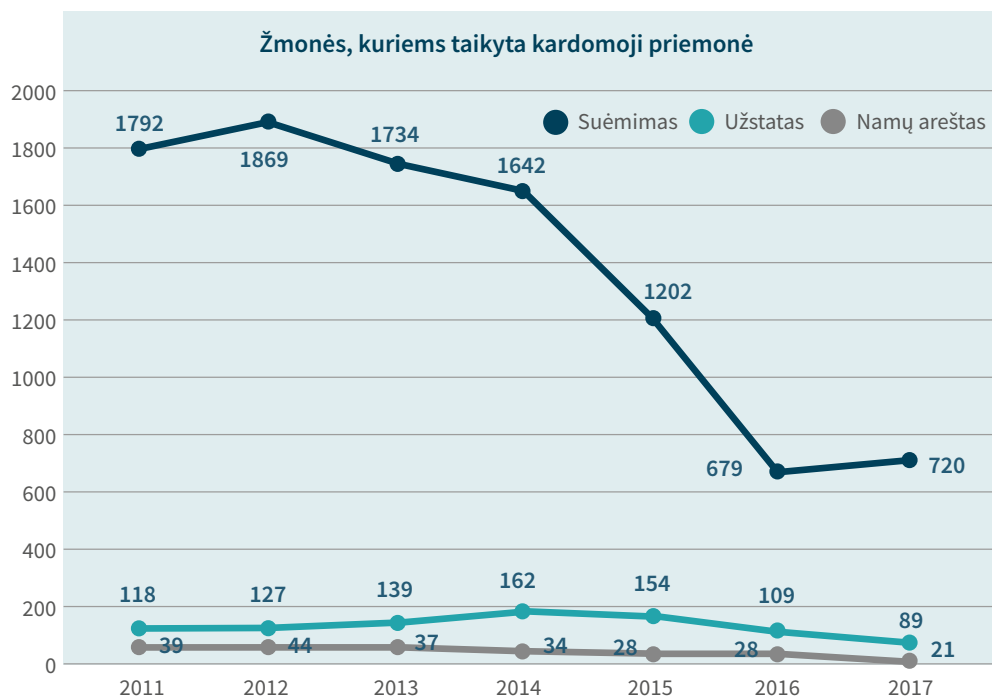
Karolis Liutkevičius

Suėmimas – tai laisvės suvaržymo priemonė, kuri gali būti taikoma nusikaltimu įtariamam žmogui, tiriant ir teisme nagrinėjant jo baudžiamąją bylą. Savo esme ji atitinka įkalinimą dar nesulaukus teismo sprendimo, kadangi žmogus patalpinamas į laisvės atėmimo įstaigą, tardymo izoliatorių, kuriame sąlygos neretai dar sunkesnės nei įprastuose kalėjimuose. Todėl ši priemonė laikoma itin rimtu žmogaus teisės į laisvę suvaržymu.

Atitinkamai suėmimą, pagal Lietuvos įstatymus, galima taikyti tik kaip kraštutinę priemonę, kai reikia užtikrinti, kad įtariamasis nepabėgtų, netrukdytų tyrimui ar nedarytų kitų nusikaltimų, o švelnesnės priemonės, kaip užstatas ar namų areštas, tam nepakankamos. Nepaisant to, Lietuvoje daug metų buvo pastebimas polinkis itin noriai skirti suėmimą: teismai tenkina apie 95% prokurorų prašymų skirti suėmimą, o pats suėmimas buvo taikomas keliolika kartų dažniau nei užstatas ir keliasdešimt – nei namų areštas.¹ Kai kurie baudžiamosios teisės ekspertai teigė, kad suėmimu buvo piktnaudžiaujama, jį naudojant kaip spaudimo priemonę parodymams ar prisipažinimui išgauti.²

Vis dėl to pastaraisiais metais situacija ėmė pastebimai keistis. 2015 m. pradžioje į Baudžiamojo proceso kodeksą buvo įtraukta nauja alternatyva suėmimui – intensyvi priežiūra, tai yra įtariamojo priežiūra naudojantis elektronine „apykoje“.³ O 2015 m. birželį buvo priimti Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimai, reformavę paties suėmimo skyrimo tvarką.⁴ Pakeitimais siekta paskatinti alternatyvių suėmimui kardomųjų priemonių taikymą, numatant teisėjams galimybę savo nuožiūra parinkti kitą priemonę, kai prašoma suėmimo, o nusprendus skirti suėmimą – pareigą aiškiai pagrįsti, kodėl alternatyvios priemonės nebuvo tinkamos. Taip pat sutrumpintas maksimalus suėmimo terminas ikiteisminio tyrimo metu bei įtvirtinta gynybos teisė visais atvejais susipažinti su bylos duomenimis, kurių pagrindu prašoma skirti suėmimą.

Panašu, kad reforma įvyko ne tik teisės aktuose, bet vyksta ir praktikoje: nuo 2015 m. per metus suimamų žmonių skaičius pastebimai mažėja, ir 2016-2017 m. buvo dvigubai mažesnis nei vos prieš keletą metų.⁵ Tiesa, statistiniai duomenys rodo, kad pasitikėjimas alternatyvioms suėmimui priemonėmis, užstatu ir namų areštu, neauga – šių priemonių skyrimas reikšmingai nesikeitė, o teismai ir 2015-2017 m. laikotarpiu tenkino apie 95% prašymų skirti suėmimą.⁶ Kita vertus, mažėjantys suėmimo skaičiai rodo, kad šios priemonės reikalaujama gerokai rečiau, taigi galima daryti išvadą, kad jos taikymas darosi atsakingesnis.

Šaltiniai:

1. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Suėmimo taikymas Lietuvoje. Tyrimo ataskaita“, 2015, 12-13 psl., <https://www.hrmi.lt/uploaded/TYRIMAI/Suemimo%20taikymas%20Lietuvoje%20-%202015.pdf>
2. Ten pat.
3. Baudžiamojo proceso kodekso 71, 75, 120, 121, 126, 132, 139, 179, 183, 218, 219, 233, 236, 261, 273, 279, 285, 286, 317, 319, 426, 427, 428, 429, 432 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir Kodekso papildymo 131-1, 430-1 straipsniais įstatymas, 2013 m. liepos 2 d., Nr. XII-498, 6 str., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.45325>
4. Baudžiamojo proceso kodekso 121, 123, 125, 126, 127, 130, 131 ir 181 straipsnių pakeitimo įstatymas, 2015 m. birželio 25 d., Nr. XII-1878, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/fee128e21fec11e585eaba374ef4b409>
5. Informatikos ir ryšių departamento prie VRM Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenys, <https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-iki-teisminiu-tyrimu-statistika-1>
6. Nacionalinės teismų administracijos, pagal individualias užklausas, pateikti duomenys apie 2015-2017 m.

Lygtinis paleidimas ir probacija

Gintautas Sakalauskas

Lygtinai paleidžiamų asmenų skaičius Lietuvoje per analizuojamą laikotarpį toliau nuosekliai mažėjo – 2016 m. iš įkalinimo įstaigų lygtinai buvo paleisti tik 826 asmenys (2015 m. – 1 082), tai sudarė tik 30 proc. iš visų tais metais paleistų laisvės atėmimo bausme nuteistų asmenų.¹ Paleidimas po visiško bausmės atlikimo asmens integraciją į visuomenę daro daug sudėtingesnę, nes toks asmuo nėra prižiūrimas probacijos tarnybų.

Atkreiptinas dėmesys į itin nevienodą šioje srityje teismų praktiką, į kurią dėmesį yra atkreipęs ne vienas bausmių vykdymo problematiką analizuojantis mokslininkas.² Teismai nepatvirtina maždaug 50 proc. teigiamų Lygtinio paleidimo komisijų sprendimų, nors būtent šios komisijos gali geriau įvertinti asmens integracijos į visuomenę galimybes probacijos sąlygomis.

Iki 2014 m. nuosekliai mažėjo ir kitos probacijos formos – laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimo taikymo – atvejų: ji buvo pritaikyta 1 255 asmenims (5,9 proc. visų nuteistųjų), o 2003 m. laisvės atėmimo bausmės vykdymas buvo atidėtas 3 725 asmenims (21,2 proc.).³ 2015–2016 m., numačius galimybę atidėti laisvės atėmimo bausmės vykdymą ir už sunkius nusikaltimus⁴ šis skaičius šiek tiek padidėjo – iki 7–9 proc., tačiau 2017 m. rugsėjo 28 d. įstatymu⁵ tokia galimybė vėl buvo nepagrįstai⁶ panaikinta, todėl vėl tikėtinas jos taikymo mažėjimas.

Nors probacijos sąlygas pažeidžia tik labai nedidelė probuojamųjų dalis (2-3 proc.),⁷ probacijos sistema nuolat nepagrįstai kompromituojama,⁸ o 2016 m. pabaigoje buvo dar labiau sugriežtintos jos atlikimo sąlygos ir supaprastintos galimybės panaikinti bausmės vykdymo atidėjimą.⁹

2017 m. gegužės 23 d. Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą*¹⁰ nustatė kankinimą uždraudžiančio Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3 straipsnio pažeidimą dėl to, kad Lietuvos teisėje nuteistiesiems iki gyvos galvos nėra užtikrinama veiksminga galimybė kreiptis dėl bausmės sušvelninimo. Nors Žmogaus teisių stebėjimo institutas ir kiti žmogaus teisių ekspertai paragino nedelsiant parengti ir priimti būtinus įstatymų pakeitimus, iki 2018 m. pradžios tai dar nebuvo padaryta.

Šaltiniai:

1. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė 2016 m., http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metines.html 2017 m. informacijos rengiant leidinį dar nebuvo.
2. Sakalauskas, Gintautas, "Lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų įsigaliojus Probacijos įstatymui: teorija ir praktika", Teisės problemos, 2013, Nr. 4 (82), p. 5–39; Michailovič, Ilona; Jarutienė, Liubovė, "Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų taikymo problemos Lietuvoje", Kriminologijos studijos, 2016, Nr. 4, 145–182; Vosyliūtė, Andželika, "Lygtinis paleidimas kaip integracijos prielaida: teismų sprendimų problemos", Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje (moksl. red. Gintautas Sakalauskas), Lietuvos teisės institutas, 2017, p. 159–180.
3. Nacionalinės teismų administracijos Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaita. Bausmių ir poveikio priemonių rūšys (I instancijos teismuose) 2003–2016 m.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 27, 38, 39, 55, 56, 60, 62, 75, 179 ir 187 straipsnių pakeitimo įstatymas, 2015 m. kovo 19 d., Nr. XII-1554. <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=be5972c-0d16611e4bcd1a882e9a189f1>
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 43, 47, 54, 62, 63, 64, 68-1, 68-2, 71, 75, 90, 226 ir 227 straipsnių pakeitimo įstatymas, 2017 m. rugsėjo 28 d., Nr. XIII-653, <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=d13dec70a9c411e78a4c904b1afa0332>
6. Sakalauskas, Gintautas, "Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 75 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIIP-708", Teisės e-aktualijos, 2017, Nr. 2, p. 16–32.7
7. Sakalauskas, Gintautas, Jarutienė, Liubovė, "Probacijos veiksmingumo vertinimas. Lietuvos teisės instituto mokslo tyrimai", Lietuvos teisės institutas, 2015, p. 27.
8. Daumantė Baranauskaitė, "Nuteistųjų probacija – ar griežtinimas pasiteisins?", Manoteises.lt, 2016 m. balandžio 12 d., <http://manoteises.lt/straipsnis/nuteistuju-probacija-ar-grieztinimas-pasiteisins/>
9. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo 6, 22, 23 ir 30 straipsnių pakeitimo įstatymas, 2016 m. lapkričio 3 d., Nr. XII-2721. <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=67114020a67f11e69ad4c8713b612d0f>
10. EŽTT 2017 m. gegužės 23 d. sprendimas byloje Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą (pareiškimų Nr. [22662/13](http://hudoc.echr.coe.int/en-g?i=001-173623), [51059/13](http://hudoc.echr.coe.int/en-g?i=001-173623), [58823/13](http://hudoc.echr.coe.int/en-g?i=001-173623), [59692/13](http://hudoc.echr.coe.int/en-g?i=001-173623), [59700/13](http://hudoc.echr.coe.int/en-g?i=001-173623), [60115/13](http://hudoc.echr.coe.int/en-g?i=001-173623), [69425/13](http://hudoc.echr.coe.int/en-g?i=001-173623) und [72824/13](http://hudoc.echr.coe.int/en-g?i=001-173623)), <http://hudoc.echr.coe.int/en-g?i=001-173623>

Priverstinė hospitalizacija psichiatrijoje

Karilė Levickaitė

Asmens teisė į laisvę ir asmens neliečiamumą yra įtvirtintos ir Lietuvos ratifikuotoje Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijoje¹ (toliau - Konvencija). Jos 14 straipsnis įpareigoja valstybes užtikrinti, kad laisvės atėmimas jokių būdu nebūtų teisinamas negalios, kuriai priklauso ir psichikos sveikatos sutrikimai, turėjimu. Psichiatriinis gydymas turėtų būti teikiamas tik gavus informuotą asmens sutikimą.²

Tokios nuostatos nesuderinamos su iki šiol visame pasaulyje taikomu priverstiniu hospitalizavimu ir gydymu. Šiuo klausimu nesutariama, profesinėse ir psichikos sveikatos paslaugų vartotojų bendruomenėse vyksta intensyvi nuomonių kova. 2017 metais pasirodžiusioje Jungtinių Tautų specialiojo pranešėjo teisei į sveikatą prof. Dainiaus Pūro ataskaitoje³ mestas iššūkis daugiametėje pasaulinėje psichiatrijos praktikoje taikomoms priverstinio hospitalizavimo ir gydymo sąlygoms „medicininė būtinybė“ bei „asmens pavojingumas“, pabrėžiant jų subjektyvumą ir stigmatizuojančią prigimtį. Kviečiama stabdyti priverstinių priemonių taikymą plėtojant alternatyvias psichosocialines paslaugas.

Lietuvoje priverstinės hospitalizacijos sąlygas numato du teisės aktai: Psichikos sveikatos priežiūros įstatymas⁴ (toliau - Įstatymas) bei Civilinis kodeksas.⁵ Įstatyme nustatyta, kad asmuo, sergąs sunkia psichikos liga ir atsisakęs hospitalizavimo, gali būti hospitalizuotas prievarta tik jeigu yra reali grėsmė, kad jis savo veiksmais gali padaryti esminę žalą savo sveikatai, gyvybei arba aplinkinių sveikatai, gyvybei.

Nuo 2016 m. pradžios pakeistame Civiliniame kodekse šios sąlygos praplėstos: priverstinai gali būti hospitalizuojamas asmuo, jeigu turi psichikos sutrikimą ir yra reali grėsmė, kad jis savo veiksmais ar neveikimu gali padaryti esminės žalos savo ar aplinkinių sveikatai ar gyvybei bei turtui. Ir tai ne vienintelis bandymas plėsti priverstinės hospitalizacijos sąlygas Lietuvoje pastaraisiais metais, priešingai žmogaus teisių standartams, tarptautiniams išipareigojimiems ir Jungtinių Tautų teiktoms rekomendacijoms Lietuvai.⁶

2016 m. pradžioje Sveikatos apsaugos ministerijoje buvo parengtas Narkologinės priežiūros įstatymo pakeitimo projektas, numatant priverstinį gydymą nuo alkoholizmo.⁷ 2017 m. pradžioje šio įstatymo pakeitima⁸ registravo Seimo nariai Rimantė Šalaševičiūtė ir Remigijus Žemaitaitis, tačiau jo priėmimo pasiekta nebuvo. Paradoksalu, kad toks siūlymas buvo teiktas, kadangi Narkologinės priežiūros įstatymą buvo nuspręsta apskritai naikinti po atnaujinto

Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo priėmimo. Pastarojo nauja redakcija buvo svarstoma toje pačioje ministerijoje dar nuo 2014 m.

2017 m. Seimo pavasario sesijoje nepavyko bandymas prailginti leistiną priverstinio hospitalizavimo laiką iki teismo sprendimo. Psichikos sveikatos priežiūros įstatyme toks laikas yra numatytas iki dviejų parų, o Civiliniame kodekse – iki trijų darbo dienų. Seimo narys Antanas Matulas siūlė⁹ abiejuose įstatymuose suvienodinti terminą numatant, kad neturint teismo leidimo, žmogus gali būti hospitalizuotas net septynias paras.

Seimo narė Rimantė Šalaševičiūtė 2017 m. vasarą įregistravo Psichikos sveikatos įstatymo pataisą, siekiant praplėsti priverstinio hospitalizavimo sąlygas suderinant jas su Civiliniame kodekse numatytais.¹⁰ Projektas nebuvo svarstytas. 2017 m. gruodžio 11 d. Vyriausybei pateiktas Įstatymo pakeitimo projektas¹¹, kuriame priverstinės hospitalizacijos sąlygos dar labiau išplėtos: priverstinai gali būti hospitalizuojamas asmuo turintis psichikos ir elgesio sutrikimų, jeigu iš asmens elgesio matyti, kad yra reali grėsmė, kad jis savo veiksmais ar neveikimu gali padaryti esminės žalos savo ar aplinkinių sveikatai, gyvybei ir (ar) turtui.

Panašu, kad politikų bandymai plėsti priverstinio hospitalizavimo sąlygas susiję su rezonansinių įvykių interpretacijomis,¹² naudojantis gaja psichikos sveikatos sutrikimų turinčių asmenų stigma. Visuomenę sukrėtusių tragiškų įvykių fone, kurie stipriai padidino sąmoningumą vaiko teisių klausimais, politikų dėmesys vis labiau kryo į prievartą prieš vaikus naudojusius asmenis, selektyviai išskiriant priklausomybės nuo alkoholio problemas. Vietoje sisteminių pertvarkų, modernių ir žmogaus teises užtikrinančių socialinių ir sveikatos paslaugų kūrimo,¹³ priverstinio hospitalizavimo sąlygų išplėtimas buvo nuolat siūlomas kaip sprendimas siekiant įveikti priklausomybių paplitimą bei kitas nepatogias socialines problemas Lietuvoje.¹⁴ Žmogaus teisių ekspertai šias tendencijas vertino viena-reikšmiškai neigiamai.¹⁵

Nevyriausybinių organizacijų ir ekspertų koalicija „Psichikos sveikata 2030“¹⁶ ypatingai kritiškai įvertino 2016 m. siūlomas absurdiškas priverstinio hospitalizavimo sąlygas, numatytas taikyti asmenims, kuriems tik įtariami psichikos ar elgesio sutrikimai dėl psichoaktyvių medžiagų vartojimo ir kurie nuolat naudoja smurtą. Koalicija pabrėžė,¹⁷ kad smurto apraiškos yra ir turi būti sprendžiamos ne medicinos, o teisėtvarkos priemonėmis, kurios yra numatytos ir aiškiai apibrėžtos įstatymuose.

2016 m. ministerijos vadovavimą perėmus Jurui Požėlai, Sveikatos apsaugos ministerija kreipėsi Pasaulinės sveikatos organizacijos

Europos regioninio biuro konsultacijos dėl rengiamos Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo redakcijos. Toks progresyvus veiksmas teisėkūros procese nėra būdingas Lietuvos psichikos sveikatos politikai, pasižyminčiai ne tik tarptautinių rekomendacijų ignoravimu, bet ir vangiu nevyriausybinių organizacijų įtraukimu rengiant teisės aktus.

Respublikinėje Vilniaus psichiatrijos ligoninėje priverstinai gydoma apie 5 proc. visų joje esančių pacientų. Tačiau tik labai maža dalis skundžia medikų komisijos išvadas. Tokia informacija buvo pateikta Seimo savižudybių ir smurto prevencijos komisijai, kuri 2017 m. rudenį lankėsi šioje įstaigoje.¹⁸ Tai beprecedentis atvejis, kuomet politikai susidomėjo šios didelės ir uždaros psichiatrijos įstaigos veikla. Dėl įtariamų piktnaudžiaujant tarnybine padėtimi 2017 m. pabaigoje buvo atleistas Valentinas Mačiulis,¹⁹ vadovavęs šiai stagnuojančiai ligoninei daugiau nei 30 metų. Ligoninės direktoriumi paskirtas pažangių pažiūrų psichiatras prof. Arūnas Germanavičius.²⁰

Teismui skiriant priverstinį gydymą Lietuvoje nėra užtikrinamas asmens, kuriam skiriamas toks gydymas, dalyvavimas. Remiamasi gydytojų pateiktais dokumentais neišklausant paties asmens. Tokią praktiką kritikuoja Europos Komitetas dėl kankinimų, nežmoniško ar žeminančio elgesio ir baudimo prevencijos²¹ (toliau – Komitetas). Naujame Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo projekte siekiama reglamentuoti asmens dalyvavimą teismo procese.

Seimo kontrolieriai antrina Komiteto rekomendacijoms, 2017 m. įvertinę žmogaus teisių padėtį dviejose psichiatrijos ligoninėse.²² Žmogaus teises pažeidžia susiklosčiusi praktika, kad teismo nutartis išduoti leidimą asmenį priverstinai hospitalizuoti apeliacine tvarka yra neskundžiama, o patiems asmenims neteikiama teisinė pagalba. Nors naujame Įstatymo projekte nurodyta, kad priverstinai hospitalizuojamas asmuo turi teisę teismui skusti gydytojo psichiatro sprendimą hospitalizuoti priverstinai, tačiau nenumatytas aiškus procesas, teisiniai saugikliai ir skundo pateikimo tvarka.

Kol nėra užtikrintos ir detalizuotos žmonių informavimo procedūros apie jų būklę bei paskirtą gydymą, siekiant susitarti dėl sutikimo gydytis savo noru, kyla daug abejonių dėl žmogaus teisės atsisakyti hospitalizacijos Lietuvoje.

Svarbu reglamentuoti galimybę priverstinai hospitalizuojamiems žmonėms siekti nepriklausomos nuo įstaigos psichiatro ar komisijos nuomonės, nes būtent šiuo vieninteliu psichikos būklės įvertinimu remiasi teismai. Tokios galimybės neturėdami asmenys teismo procesuose stokoja įrodymų.²³ Būtina užtikrinti aiškų priverstinio hospitalizavimo ir priverstinio psichiatrinio gydymo atskyrimą. Šie svarbūs aspektai naujame Įstatymo projekte nenumatyti.

Pasauliniame diskurse priverstinės hospitalizacijos šalininkų argumentai grindžiami žmogaus teise gauti gydymą, kuri priešpastoma žmogaus laisvei atsisakyti gydymo.²⁴ Tačiau reikalingas gydymas yra klaidingai sutapatinamas su priverstiniu hospitalizavimu. Represines priemones turėtų keisti pagalba priimant sprendimus ir platus į asmenį orientuotų psichosocialinių paslaugų spektras, neapsiribojant medikamentiniu gydymu.²⁵ Tokios praktikos būtinybę akcentuoja tarptautinis psichikos sveikatos paslaugų vartotojų tinklas.²⁶

Šaltiniai:

1. LR Įstatymas dėl JT Neįgaliųjų teisių konvencijos ir jos fakultatyviojo protokolo ratifikavimo, 2010 m. gegužės 27 d. Nr. XI-854, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.373548?fwid=j9ohh9rnt>
2. JT Neįgaliųjų teisių komiteto Neįgaliųjų teisių konvencijos 14 str. gairės, 2015 m. rugsėjis, <http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRPD/GC/GuidelinesArticle14.doc>
3. JT Žmogaus teisių tarybos 35 sesijos darbotvarkės Nr. 3, 2017 m. birželio 6-23 d. http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/35/21
4. LR Psichikos sveikatos priežiūros įstatymas, 1995 m. birželio 6 d. Nr. I-924, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.4043B97881A2/TAIS.259559>
5. LR Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, 2000 m. liepos 18 d. Nr. VIII-1864, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.107687>
6. JT Neįgaliųjų teisių komiteto baigiamosios pastabos dėl pirminės Lietuvos ataskaitos, 2016 m. balandžio 20 d., <http://www.ndt.lt/wp-content/uploads/Neigaliuju-teisiu-komiteto-rekomendacijos-Lietuvai-4.doc> JT Žmogaus teisių tarybos 34 sesijos Darbotvarkės klausimas Nr. 6., 2017 vasario 27 d. – kovo 24 d., [http://www.tm.lt/dok/UPR%20ataskaita%20d%C4%97%20Lietuvos%20\(vertimas%20%C4%AF%20liet_%20k_.pdf](http://www.tm.lt/dok/UPR%20ataskaita%20d%C4%97%20Lietuvos%20(vertimas%20%C4%AF%20liet_%20k_.pdf)
7. „Parengtas projektas dėl priverstinio gydymo nuo alkoholizmo“, *lzinios.lt*, 2016 m. sausio 7 d., <https://www.lzinios.lt/lzinios/sveikata/parengtas-projektas-del-priverstinio-gydymo-nuo-alkoholizmo/215650>
8. LR Narkologinės priežiūros įstatymo Nr., VIII-156 7 ir 15 straipsnių pakeitimo įstatymas, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/64c5bdd0026611e7ae41f2dbc54c44ce>
9. „Priverstinio gydymo dėl psichikos sutrikimų laikotarpis nebus pratęstas“, *lzinios.lt*, 2017 m. balandžio 30 d., <https://www.lzinios.lt/lzinios/lietuva/priverstinio-gydymo-del-psichikos-sutrikimu-laikotarpis-nebus-prates-tas/243117>
10. Dalia Plikūnė, „R. Šalaševičiūtės idėja papiktino M. Majauską: siūlo plėsti prievarta gydomų žmonių skaičių“, *delfi.lt*, 2017 m. spalio 13 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/r-salaseviciutes-ideja-papiktino-m-majauska-siulo-plesti-prievarta-gydomu-zmoniui-skaiciu.d?id=76045839>
11. Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymo Nr. I-924 pakeitimo įstatymas, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/e2951350de7511e782d4fd2c44cc67af>
12. Karilė Levickaitė, „Psichikos sveikatos gaisrai prievarta neužgesinami“, *manoteises.lt*, 2015 m. gruodžio 7d., <http://manoteises.lt/straipsnis/psichikos-sveikatos-gaisrai-prievarta-neuzgesinami/>
13. Rūgilė Audenienė, „Šizofrenijos spąstai buvusiai odontologai: pagalba provincijos sergančiųjų nepasiekia“, *alfa*.

- lt, 2016 birželio 5 d., <https://www.alfa.lt/straipsnis/50029776/sizofrenijos-spastai-buvusiai-odontologei-pagalba-provincijos-serganciuju-nepasiekia>
14. „S. Skvernelis palaiko siūlymą izoliuoti alkoholi vartojančius asmenis“, *delfi.lt*, 2016 m. sausio 8 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/s-skvernelis-palaiko-siulyma-izoliuoti-alkoholi-vartojancius-asmenis.d?id=70060328>
15. Agnė Skaramakaitė, „Žmogaus teisių ekspertė Dovilė Šakalienė sukritikavo priverstinį alkoholizmo gydymą“, *15min.lt*, 2016 sausio 7 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/zmogaus-teisiu-eksperte-dovile-sakalienė-sukritikavo-priverstini-alkoholizmo-gydyma-56-564795> Jonas Ruškus, „Psichikos sveikatos priežiūra: prievarta ar pagalba?“, *manoteises.lt*, 2017 m. spalio 17 d., <http://manoteises.lt/straipsnis/psichikos-sveikatos-prieziura-prievarta-ar-pagalba/>
16. Koalicija „Psichikos sveikata 2030“, http://www.perspektyvos.org/lt/koalicija_psichikos_sveikata_2030.html
17. Psichikos sveikatos perspektyvos, Koalicija „Psichikos sveikata 2030“ kreipėsi į Sveikatos apsaugos ministrą dėl Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo“, 2016 balandžio 29 d., http://www.perspektyvos.org/lt/naujienos/koalicija_psichikos_sveikata_2030_kreipesi_i_sveikatos_apsaugos_ministra_del_psichikos_sveikatos_prieziuros_istatymo
18. Rūta Pukenė, „Apsilankė psichiatrijos ligoninėje: tai – dar viena valstybė valstybėje“, *delfi.lt*, 2017 m. spalio 11 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/apsilanke-psichiatrijos-ligonineje-tai-dar-viena-valstybe-valstybeje.d?id=76024817>
19. Liepa Želnieinė, „Iš darbo metamas Valentinas Mačiulis ministro A.Verygos komandai negaili savų diagnozių“, *15min.lt*, 2017 lapkričio 2d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/is-darbo-metamas-valentinas-maciu-lis-ministro-komandai-negaili-savu-diagnoziu-56-875974>
20. Donata Majauskienė, „Buvęs A.Verygos patarėjas įsidarbino Vilniaus psichiatrijos ligoninėje“, *15min.lt*, 2018 sausio 3d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/buves-a-verygos-patarejas-isdarbino-vilniaus-psichi-atrijos-ligonineje-56-905278>
21. Europos Taryba, Europos Komiteto dėl kankinimų, nežmoniško ar žeminančio elgesio ir baudimo prevencijos vizito Lietuvoje ataskaita Lietuvos Vyriausybei, 2011 m. gegužės 19 d., <https://rm.coe.int/1680697337>; Europos Taryba, Europos Komiteto dėl kankinimų, nežmoniško ar žeminančio elgesio ir baudimo prevencijos vizito Lietuvoje ataskaita Lietuvos Vyriausybei, 2014 m. birželio 4d., <https://rm.coe.int/1680697367>
22. LR Seimo kontrolierių įstaiga, Ataskaita dėl žmogaus teisių padėties Lietuvos Sveikatos mokslų universiteto ligoninės Kauno klinikų Psichiatrijos klinikoje ir viešojoje įstaigoje Vilniaus miesto psichikos sveikatos centre, 2017 m. birželio 15 d., Nr. 2017/1-35 http://www.lrski.lt/images/dokumentai/2017-06-08_Atask_del_zm_t_psich_istaigo-se_NR_35-2017.pdf
23. Vilniaus apygardos teismo 2016 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-449-653/2016 <http://eteismai.lt/byla/39442528908382/e2S-449-653/2016>
24. Freeman MC, Kolappa K, de Almeida JM, Kleinman A, Makhshvili N, Phakathi S, Saraceno B, Thornicroft G. Reversing hard won victories in the name of human rights: a critique of the General Comment on Article 12 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. *Lancet Psychiatry*. 2015 September 2.
25. Mental Health Europe, „Priverstinis psichiatrijos gydymas ir jo alternatyvos - faktai“ <https://mhe-sme.org/compulsory-psychiatric-treatment-and-its-alternatives-the-facts/>
26. Europos (buvusių) vartotojų ir psichiatrijos išgyvenusiųjų tinklas, „Prievarstinės psichiatrijos intervencijos sąlygoja žmogaus teisių ir pagalbos neigaliesiems pažeidimus“, 2016 m. balandžio 16 d., http://enusp.org/wp-content/uploads/2016/03/Statement_ENUSP_29March2016_part-of-Tinas-campaign-on-absolute-prohibition.pdf

VII. LAISVĒS ATĒMIMAS

VII. LAISVĖS ATĖMIMAS

Vaikų socializacijos centrai

Karilė Levickaitė

Švietimo ir mokslo ministerija ėmėsi veiksmų, reaguojant į paviešintą skandalinę LR Seimo kontrolierių ataskaitą apie socializacijos centruose esančius nusiramavimo kambarius bei visuomenę sukrėtusius įvykius Švėkšnos specialiojo ugdymo centre – 2015 metų pabaigoje patvirtino tarpinstitucinį planą,¹ nors yra pranešimų, kad nusiramavimo kambariai ir toliau buvo naudojami.²

Įsigaliojus Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo naujai redakcijai,³ nustatyta, kad vaiko vidutinės priežiūros priemonė – vaiko siuntimas į socializacijos centrą – turi būti skiriama tik išimtiniais atvejais ir kuo trumpesniam terminui. Išplėstas pagalbos priemonių vaikams savivaldybėje sąrašas, numatyta pagalba šeimai.

Priimtos Švietimo įstatymo pataisos išplečia kompleksiskai teikiamą pagalbą.⁴ Numatyta, kad savivaldybės tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorius konsoliduos visas institucijas sprendžiant konkrečių vaikų gerovės užtikrinimo klausimus.⁵ Ši pareigybė kaip valstybės deleguota funkcija savivaldybėse pradėta diegti 2017 metais.⁶

Siekiant, kad socializacijos nesėkmę patiriantys vaikai gautų reikalingą pagalbą, patvirtintos ir vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros auklėjamojo poveikio priemonės ir rekomendacijos.⁷ Tačiau lieka neaišku, kaip jos bus koordinuojamos, kai nėra reikalingų paslaugų,⁸ ypač psichikos sveikatos srityje,⁹ ką akcentavo Vaiko teisių apsaugos kontrolierė. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro duomenimis, dažniausiai pagalbos teikėjais tampa ugdymo įstaigos.¹⁰ Nors savivaldybėse nėra paslaugų įvairovės ir tikslinių programų delinkventinio elgesio vaikams, savivaldybės labai retai perka paslaugas iš nevyriausybinio sektoriaus, mažai rūpinasi šių paslaugų finansavimu, kokybe ar tęstinumu.¹¹

Vaikų skaičiaus dinamika socializacijos centruose yra mažėjanti: 2015 m. juose gyveno 118 mokiniai, 2016 m. – 88,¹² o 2017 m. rugsėjo mėn. Lietuvoje penkiuose socializacijos centruose gyveno ir mokėsi 66 vaikai¹³. Socializacijos centras „Širvėna“ uždarytas jau 2017 m.¹⁴ Numatyta,

kad 2018 m. pradžioje turi būti likviduotas Vilniaus vaikų socializacijos centras, skirtas mergaitėms, ir Kauno vaikų socializacijos centras.¹⁵

Po pertvarkos, 2019 metais liktų trys socializacijos centrai: Gruzdžiuose, skirtas berniukams, bei du nauji centrai (vienas berniukams, kitas – mergaitėms) – Kėdainių ir Kelmės rajonuose. Švietimo ir mokslo ministerija sieks patalpas pritaikyti šeimyninei aplinkai skiriant per 5 mln. eurų.¹⁶ Tačiau infrastruktūra bei švietimas ir ugdymas yra nepakankamos priemonės, nes socializacijos problemų turintiems vaikams ypatingai reikia nuoseklaus psichoterapinio darbo ir elgesio korekcijos programų.

Šaltiniai:

1. Švietimo ir mokslo ministro įsakymas Dėl kompleksiška teikiamos pagalbos, specialiojo ugdymo mokyklų/cen-
trų ir vaikų socializacijos centrų veiklos kokybės gerinimo 2015-2017 metų taprintstitucinio plano patvirtinimo,
2015 m. gruodžio 22 d., Nr. V-1325, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/e2428930a94f11e5be7f919a1e8e>
2. Dainius Sinkevičius, „Pasigailėjo socializacijos centre maištavusių merginų: jų gyvenimas ir taip sugriautas“,
delfi.lt, 2016 m. birželio 15 d., [https://www.delfi.lt/news/daily/crime/pasigailejo-socializacijos-centre-maistavu-
siu-merginu-ju-gyvenimas-ir-taip-sugriautas.d?id=715647943](https://www.delfi.lt/news/daily/crime/pasigailejo-socializacijos-centre-maistavu-
siu-merginu-ju-gyvenimas-ir-taip-sugriautas.d?id=715647943)
3. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo Nr. X-1238 pakeitimo įstatymas, 2016 m.
birželio 29 d., Nr. XII-2535, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/70593dd04a7311e6b5d09300a16a686c>
4. LR Švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2011 m. kovo 17 d., Nr. XI-1281, [https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/
lt/TAD/TAIS.395105/ZPzOxUEnvH](https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/
lt/TAD/TAIS.395105/ZPzOxUEnvH)
5. Švietimo ir mokslo ministro, Socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Sveikatos apsaugos ministro Įsakymas dėl
koordinuotai teikiamų švietimo pagalbos, socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų tvarkos aprašo patvirtinimo,
2017 m. rugpjūčio 28 d., Nr. V-651/AI-455/V-1004, [https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/5321ed508d7211e7a3c4a-
5eb10f04386](https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/5321ed508d7211e7a3c4a-
5eb10f04386)
6. „Vaiko gerove rūpinsis tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorius“ *regionunaujienos.lt*, 2017 m. lapkričio
2 d., <http://www.regionunaujienos.lt/vaiko-gerove-rupinsis-tarpinstitucinio-bendradarbiavimo-koordinatorius/>
„Savivaldybėje dirbti pradėjo tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorius“, *alytus.lt*, 2017 m. lapkričio 2
d., [http://www.alytus.lt/naujienos-top/-/asset_publisher/WmPjbf8RTFLG/content/savivaldybeje-dirbti-prade-
jo-tarpinstitucinio-bendradarbiavimo-koordinatorius](http://www.alytus.lt/naujienos-top/-/asset_publisher/WmPjbf8RTFLG/content/savivaldybeje-dirbti-prade-
jo-tarpinstitucinio-bendradarbiavimo-koordinatorius)
- „Savivaldybėje jau dirba tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorius“, *kretinga.lt*, 2017 m., spalio 13 d.,
<https://www.kretinga.lt/node/10665>
7. Švietimo ir mokslo ministro įsakymas Dėl vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių ar auklėjamojo
poveikio priemonės įgyvendinimo savivaldybėje organizavimo, koordinavimo ir kontrolės rekomendacijų patvir-
tinimo, 2017 m. liepos 5 d., Nr. V-555, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/651a79c062eb11e7b85cfdc787069b42>
8. Modesta Gaučaitė, „Tyrimas atskleidė užslėptą vaiko teisių apsaugos problemą“, *Irytas.lt*, 2017m. balandžio 26
d., [https://lietuovsdiena.lrytas.lt/aktualijos/2017/04/26/news/tyrimas-atskleide-uzslepta-vaiko-teisiu-apsau-
gos-problema-947916/](https://lietuovsdiena.lrytas.lt/aktualijos/2017/04/26/news/tyrimas-atskleide-uzslepta-vaiko-teisiu-apsau-
gos-problema-947916/)
9. LR Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus Pažyma dėl diferencijuotų kompleksinės pagalbos vaikui ir šeimai cen-
trų teikiamų paslaugų prieinamumo, 2017 rugpjūčio 1 d., Nr. (6.7-2016-44)PR-133, [http://vtaki.lt/lt/media/force do-
wnload/?url=/uploads/documents/docs/403_845ae667c836075e4014b586577d2bfc.pdf](http://vtaki.lt/lt/media/force do-
wnload/?url=/uploads/documents/docs/403_845ae667c836075e4014b586577d2bfc.pdf)
10. Analizė „Vaiko minimali ir vidutinė priežiūra Lietuvoje ir užsienyje: teisiniai ir praktiniai aspektai“, 2015. [http://www.smm.
lt/uploads/documents/tyrimai_ir_analizes/Vaiko%20minimali%20ir%20vidutinė%20priežiūra%20Lietuvoje%20
ir%20užsienyje%20teisiniai%20ir%20praktiniai%20aspektai.pdf](http://www.smm.
lt/uploads/documents/tyrimai_ir_analizes/Vaiko%20minimali%20ir%20vidutinė%20priežiūra%20Lietuvoje%20
ir%20užsienyje%20teisiniai%20ir%20praktiniai%20aspektai.pdf)
11. Tyrimas „Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo nuostatų įgyvendinimas savivaldybėse“, 2015. [http://
www.smm.lt/uploads/documents/tyrimai_ir_analizes/Vaiko%20minimalios%20ir%20vidutinės%20priežiū-
ros%20įstatymo%20nuostatų%20įgyvendinimas%20savivaldybėse.pdf](http://
www.smm.lt/uploads/documents/tyrimai_ir_analizes/Vaiko%20minimalios%20ir%20vidutinės%20priežiū-
ros%20įstatymo%20nuostatų%20įgyvendinimas%20savivaldybėse.pdf)
12. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos 2016 metų ataskaita, [https://www.smm.lt/uploads/do-
cuments/tyrimai-ir-studijos/%C5%A0vietimo%20ir%20mokslo%20ministerijos%202016%20m_%20veiklos%20
ataskaita.pdf](https://www.smm.lt/uploads/do-
cuments/tyrimai-ir-studijos/%C5%A0vietimo%20ir%20mokslo%20ministerijos%202016%20m_%20veiklos%20
ataskaita.pdf)
13. Skirmantas Pabedinskas, Kristina Jackūnaitė, „Uždaromi vaikų socializacijos centrai“, *LRT.lt*, 2017 m. rugsėjo 11
d., <http://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/185942/uzdaromi-vaiku-socializacijos-centrai>
14. Švietimo ir mokslo ministro Įsakymas dėl vaikų socializacijos centro „Širvėna“ likvidavimo, 2017 m. birželio 1 d.,
Nr. V-439, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/f4563e0046bf11e7846ef01bfff9b64/jXauXoxsAr>
15. Liepa Želnienė, „Du pustušiai vaikų socializacijos centrai bus uždaryti iki vasario: darbo neteks apie 90 dar-
buotojų“, *15min.lt*, 2017 spalio 31 d., [https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/du-pustusciai-vaiku-socializa-
cijos-centrai-bus-uzdaryti-iki-vasario-darbo-neteks-apie-90-darbuotoju-56-874538](https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/du-pustusciai-vaiku-socializa-
cijos-centrai-bus-uzdaryti-iki-vasario-darbo-neteks-apie-90-darbuotoju-56-874538)
16. „Planuojama pertvarkyti vaikų socializacijos centrus“, *smm.lt*, 2017 m., spalio 31 d., [https://www.smm.lt/web/lt/
pranesimai_spaudai/naujienos/1/planuojama-pertvarkyti-vaiku-socializacijos-centrus-](https://www.smm.lt/web/lt/
pranesimai_spaudai/naujienos/1/planuojama-pertvarkyti-vaiku-socializacijos-centrus-)

Įkalinimo įstaigos

Gintautas Sakalauskas

Lietuva ir toliau (nuo 2011 m.) išliko daugiausia kalinių turinčia Europos Sąjungai priklausančia valstybe. 2017 m. rugsėjo 1 d. Lietuvoje 100 000 gyventojų teko 235 kaliniai,¹ tai yra kelis kartus daugiau už Europos Sąjungos šalių vidurkį. Iš Europos Tarybai priklausančių šalių daugiau kalinių buvo tik Rusijoje (420), Turkijoje (285) ir Gruzijoje (254).

Ilgėja atliktinų laisvės atėmimo bausmių trukmės vidurkis: 2016 m. jis sudarė 80 mėnesių² ir buvo didžiausias per visą Nepriklausomybės laikotarpį, nuo 2006 m. jis padidėjo net 38 proc. Realiai atliktos laisvės atėmimo bausmės vidurkis sudarė 34 mėnesius (per tą patį laikotarpį padidėjo 36 proc.). Didėja ilgesnes laisvės atėmimo bausmes turinčių atlikti asmenų dalis: 2017 m. pradžioje ilgesnę nei 5 metų laisvės atėmimo bausmę turėjo atlikti 50 proc.³ visų šia bausme nuteistųjų, kai 2006 m. tokių buvo 37 proc. Turint mintyje kriminologiniais tyrimais įrodytą ir tarptautiniuose standartuose pabrėžiamą *a priori* neigiamą kalinimo poveikį, tokios tendencijos sukuria itin nepalankias sąlygas žmogaus teisių įkalinimo įstaigose užtikrinimui ir jų integracijai į visuomenę po bausmės atlikimo.

2016 m. Lietuvos įkalinimo įstaigose nusižudė 14 kalinių⁴ – tai didžiausias per metus nusižudžiusių kalinių skaičius per visą Nepriklausomybės laikotarpį. Per pastaruosius 10 metų Lietuvos įkalinimo įstaigose nusižudė daugiau kaip 100 asmenų. Vėl ėmė didėti diagnozuotų ŽIV atvejų skaičius: Kalėjimų departamentui pavaldžiose įstaigose 2015 m. diagnozuoti 23 nauji ŽIV infekcijos atvejai, 2016 m. – 70, per 2017 m. dešimt mėnesių – 83.⁵ Kalėjimų departamento duomenimis 2018 m. pradžioje Lietuvos įkalinimo įstaigose buvo 314 ŽIV infekuotų asmenų,⁶ o Sveikatos apsaugos ir Teisingumo ministerijos nesutaria, kas juos turi gydyti.⁷

2016 m. Lietuvos teisės institutas atliko tyrimą, kurio metu buvo apklausta 680 nuteistų laisvės atėmimo bausmę atliekančių suaugusių kalinių visose Lietuvos įkalinimo įstaigose.⁸ Jo duomenimis dažnai prislėgti jautėsi – 68,4 proc. apklaustųjų, vieniši – 65,4 proc., jautėsi taip, lyg negalėtų įkalinimo įstaigoje daugiau ištvirti nė vienos dienos – 45,7 proc., dažnai buvo irzlūs ir įniršę – 50,9 proc., dažnai jautė įtampą – 62,4 proc., nebematė prasmės savo gyvenime – 19,6 proc. Tik 25 proc. apklaustųjų buvo sudarytas individualus bausmės atlikimo planas, tik 20 proc. kas nors iš įstaigos darbuotojų iš karto po to, kai jie pateko į įstaigą, domėjosi jų asmenine padėtimi arba kalbėjosi su jais apie bausmės atlikimą.

Dėl nežmoniškų, kankinančių ir žmogaus orumą žeminančių sąlygų Lietuvos nacionaliniai teismai 2014 m. išmokėjo 174 tūkst. eurų,⁹ 2016 m. – 1,3 mln. eurų¹⁰ kompensacijų kaliniams. Kalinių skundų kasmet daugėja,¹¹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika patvirtina aplinkybę, jog kalinimo įstaigose esančios sąlygos vis dar neretai neatitinka teisės aktų reikalavimų, o tai yra pagrindas atlyginti kalinių patirtą žalą.¹²

Kankinimų prevencijos komiteto (CPT) atstovai Lietuvoje lankėsi 2016 m. rugsėjo mėnesį ir savo ataskaitą paskelbė 2018 m. pradžioje.¹³ Kankinimų prevencijos komitetas savo ataskaitoje pakartojo jau ankstesnėse ataskaitose išsakytas pastabas dėl blogų kalinimo sąlygų, per mažo patalpų dydžio, smurto įkalinimo įstaigose, netinkamo reagavimo į jį, dažnai pažeidžiamų žmogaus teisių, sveikatos apsaugos neužtikrinimo, personalo trūkumo, blogo jo paruošimo ir pan., dar kartą pabrėždamas, kad šių problemų tik daugėja ir jos iš esmės nėra sprendžiamos jau daug metų. Galima teigti, kad ši Komiteto ataskaita Lietuvos atžvilgiu yra dar griežtesnė nei prieš tai buvusios.¹⁴

2015 m. gruodžio 8 d. Europos žmogaus teisių teismas byloje *Mironovas ir kiti prieš Lietuvą*¹⁵ priėmė sisteminių sprendimą, kuriame nurodyti esminiai aspektai, į kuriuos EŽTT atsižvelgia vertindamas, ar įkalinimo sąlygos pasiekė atitinkamą lygį, kuris jau prilygsta Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3 straipsnio (kankinimo uždraudimas) pažeidimui. Jame taip pat buvo nurodyti neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo esminiai principai. Priėmus šį sprendimą, bylos dėl netinkamų įkalinimo sąlygų EŽTT sprendimu priskirtos pasikartojančioms, sudėtingų Konvencijos aiškinimo klausimų nekeliančioms byloms, todėl perduodamos nagrinėti 3 teisėjų Komitetui, o ne 7 teisėjų Kolegijai. Taip pat Vyriausybei pradėtos komunikuoti naujos peticijos supaprastinta tvarka, kuriose atsižvelgiant į *Mironovas ir kiti prieš Lietuvą* byloje išvystytą praktiką, EŽTT šalims iš karto siūlo sudaryti taikius susitarimus pagal Teismo pasiūlytas kompensacijų sumas.¹⁶

2016 m. JAV valstybės departamento pranešime apie žmogaus teisių padėtį Lietuvoje eilinį kartą atkreipiamas išskirtinis dėmesys į itin blogas kalinimo sąlygas.¹⁷

Apmaudu, kad blogos kalinimo sąlygos jau yra tapusios Lietuvos vizitine kortele tarptautinėje arenoje, o būtent padėtis kalėjimuose geriausiai atspindi šalies civilizacijos lygį.¹⁸

Blogą elgesį su įkalintaisiais liudija ir publikacijos žiniasklaidoje.¹⁹ Tačiau, kaip ir anksčiau, ne visos publikacijos yra etiškos ir siekia objektyviai nušviesti padėtį, pasitaiko kalinius pašiepiančių ir su priešinti su visuomene bandančių straipsnių.²⁰

Ligi šiol nepastatyta nė viena nauja įkalinimo įstaiga, nors nauja infrastruktūra leistų veiksmingiau užtikrinti kalinių teises ir sudarytų sąlygas naujai kalinimo kultūrai Lietuvoje plėtotis. Buvo planuota, kad 2015 metais bus pastatytos naujos įkalinimo įstaigos Vilniuje, Klaipėdoje, Šiauliuose, o 2017 metais – Panevėžyje. Atsižvelgus į auditorių pastabas, priemonių planas atnaujintas, numatant, kad visos šios įstaigos bus pastatytos tik iki 2022 m.²¹ Valstybės kontrolė teigia,²² kad „net ir vangiai vykdant laisvės atėmimo vietų modernizavimą, Kalėjimų departamentas ir jam pavaldžios įstaigos nesugeba užtikrinti, kad statiniams atnaujinti skirtos lėšos būtų naudojamos taip pat ir laikantis teisės aktų“.

Pastaraisiais metais itin išryškėjo įkalinimo sistemos valdymo ir korupcijos joje problemos,²³ neabejotinai turėjusios ir turinčios įtakos žmogaus teisių (kalinių ir darbuotojų) jose užtikrinimui. Dėl to dar labiau sumenko pasitikėjimas šia sistema, iš dalies lėmęs ir personalo trūkumą.²⁴ Blogas sistemos valdymas ir nesirūpinimas darbuotojų teisėmis yra ne tik jų teisių pažeidimas, bet ir gera prielaida blogiems santykiams su nuteistaisiais, neigiamam požiūriui į juos ir į savo darbą, kas lemia ir didėjantį nuteistųjų asmenų teisių pažeidimų skaičių.²⁵

Iš pozityvių aspektų įkalinimo sistemoje paminėtinas pusiaukelės namų atsiradimas ir šiek tiek dažniau suteikiamos trumpalaikės išvykos į namus ir leidžiama trumpam išvykti už įkalinimo įstaigos ribų. Visgi atkreiptinas dėmesys į tai, kad patekimui į pusiaukelės namus taikomos labai griežtos sąlygos, todėl juose nėra užimtos visos vietos, o jų nėra daug. Pusiaukelės namai turi tapti sudėtinė bendros kalinių socialinės integracijos grandinės dalimi, tačiau įkalinimo įstaigose vykdomai socialinei integracijai trūksta kryptingumo, sistemiškumo ir nuoseklumo, taikomų socialinės integracijos programų kokybė kelia daug abejonių, joms įgyvendinti trūksta gerai parengto personalo ir jų veiksmingumas nėra aiškus.²⁶

Įkalinimo sistemai Lietuvoje reikia kardinalių ir radikalių permainų, nes ji vis labiau tolsta nuo Europos standartų, sisteminės problemos nėra sprendžiamos, tik vis labiau gilėja,²⁷ todėl ateityje jas spręsti bus vis sunkiau.

Šaltiniai:

- World Prison Brief, <http://www.prisonstudies.org/map/europe>
- Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinės 2006–2016 m., http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metines.html
- Ten pat.
- Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Išaiškintų nuteistųjų ryšių, paimtų draudžiamų daiktų ir kriminogeninės būklės kalinimo įstaigose ataskaitos 2006–2016 m., http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metines.html
- Donata Majauskienė, “ŽIV plitimas laisvės atėmimo įstaigose kelia nerimą”, *Delfi.lt*, 2017 m. gruodžio 23 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/ziv-plitimas-laisves-atemimo-istaigose-kelia-nerima.d?id=76734961>
- Austėja Masiokaikaitė, “Narkotikų ir ŽIV problemos kalėjimuose neliks tik juos pertvarkius”, *15min.lt*, 2018 m. vasario 4 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/narkotiku-ir-ziv-problemos-kalejimuose-neliks-tik-juos-pertvarkius-56-920668>
- Lauryna Vireliūnaitė, Kol ŽIV infekcijos nešiotoji laukia gydymo, ministerijos ginčijasi, už ką turi būti gydomi kaliniai, *15min.lt*, 2018 m. vasario 4 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/kol-ziv-infekcijos-nesiotojai-laukia-gydymo-ministerijos-gincijasi-isku-kieno-turi-butj-gydomi-kaliniai-56-918294>
- Tyrimo duomenis numatoma apibendrinti monografijoje, kuri turėtų pasirodyti 2018 m. antroje pusėje.
- BNS, “Įkalinimo įstaigos modernizuojamos vangiai ir netaupiai, dėl blogų kalėjimo sąlygų mokamos kompensacijos”, *15min.lt*, 2015 m. rugpjūčio 3 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/ikalinimo-istaigos-modernizuojamos-vangiai-ir-netaupiai-del-blogu-kalejimo-salygu-mokamos-kompensacijos-56-5194891>
- Jūratė Skėrytė, “Teisingumo ministerija neatsisako planų Lukiškių kalėjimą iškelti į Praveniškes”, *Delfi.lt*, 2017 m. vasario 26 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/teisingumo-ministerija-neatsisako-planu-lukiskiu-kalejima-iskelti-i-praveniskas.d?id=73870778>
- Sigita Jacinevičienė-Baltadonė, “Kodėl valstybė turi mokėti nuteistiesiems”, *15min.lt*, 2017 m. rugsėjo 3 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/law/kodel-valstybe-turi-moketi-nuteistiesiems.d?id=75640047>
- Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2016 metų praktikos apžvalga, <http://www.lvat.lt/lt/teismu-praktika/teismo-metiniai-pranesimai.html>
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), <https://www.coe.int/en/web/cpt/lithuania>
- BNS, “Europos Taryba kritikuoja kalinimo sąlygas Lietuvoje”, *Lrt.lt*, 2018 m. vasario 3 d., <http://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/202085/europos-taryba-kritikuoja-kalinimo-salygas-lietuvoje>
- EŽTT 2015 m. gruodžio 8 d. sprendimas byloje *Mironovas ir kiti prieš Lietuvą*, pareiškimų Nr. 40828/12, 29292/12, 69598/12, 40163/13, 66281/13, 70048/13 ir 70065/13), http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/MIRONOVAS_ir_kiti_2015_sprendimas_FINAL.pdf
- Vyriausybės atstovas Europos Žmogaus Teisių Teisme, “Teismas patvirtino taikius susitarimus bylose dėl netinkamų kalinimo sąlygų”, <http://lrv-atstovas-eztt.lt/lt/naujienos/teismas-patvirtino-taikius-susitarimus-bylose-del-netinkamu-kalinimo-salygu>
- 2016 m. JAV valstybės departamento pranešime apie žmogaus teisių padėtį Lietuvoje, <https://lt.usembassy.gov/lt/2016-m-jav-valstybes-departamento-pranesimas-apie-zmogaus-teisiu-padeti-pasaulyje/>
- Lietuvos teisės institutas, “Žmogaus teisės kalėjime – kaip padėtis valstybėje veidrodys”, 2017 m. gruodžio 19 d., <http://teise.org/lt/zmogaus-teises-kalejime-kaip-padeties-valstybeje-veidrodys/>
- Saulius Chadasevičius, “Kalinio žmonos išpažintis: iš mano vyro „pataisos“ namuose daro žvėrį, pati jaučiuosi kaip atmata”, *15min.lt*, 2017 m. liepos 16 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimairnelaimes/kalinio-zmonos-ispazintis-is-mano-vyro-pataisos-namuose-daro-zveri-pati-jauciuosi-kaip-atmata-59-824476>; M., “Nuteistųjų artimieji papasakojo apie kitokį kalinių gyvenimą: „Man jų gaila“”, *Lrytas.lt*, 2017 m. birželio 18 d., <https://bendraukime.lrytas.lt/isklausykite/2017/06/18/news/nuteistuju-artimieji-papasakojo-apie-kitoki-kaliniu-gyvenima-man-ju-gaila--1613426/>; “Kalėjimų reformos: turi keistis ne tik patalpos, bet ir visuomenės požiūris”, *Delfi.lt*, 2016 m. gegužės 6 d., <https://www.delfi.lt/multimedija/atsakomybepokytiszmogus/kalejimu-reformos-turi-keistis-ne-tik-patalpos-bet-ir-visuomenes-pozivuris-i-nuteistuosius.d?id=7119794>; “Kalinio žmonos laiškas: gėda tokioj Lietuvoj gyventi”, *Delfi.lt*, 2016 m. gegužės 5 d., <https://www.delfi.lt/pilietis/voxpopuli/kalinio-zmonos-laiskas-geda-tokioj-lietuvoj-gyventi.d?id=71190100>; Sofija Buivydaitė, “Alytaus dvasininkas: Žmogus neturi bijoti žmogaus”, *Delfi.lt*, 2016 m. kovo 21 d., <https://www.delfi.lt/multimedija/atsakomybepokytiszmogus/alytaus-dvasininkas-zmogus-neturi-bijoti-zmogaus.d?id=70695218>; Vaidas Saldžiūnas, “Baisiame sąrašė Lietuva įlenkia tik rusai ir baltarusiai”, *Delfi.lt*, 2016 m. kovo 9 d., <https://www.delfi.lt/multimedija/atsakomybe-pokytis-zmogus/baisiame-sarase-lietuva-lenkia-tik-rusai-ir-baltarusiai.d?id=70624228>
- Petras Kurmelis, “Kaliniai be jokios sąžinės graužimo melžia valstybė”, *Valstietis.lt*, 2016 m. spalio 14 d., <http://valstietis.lt/naujienos/salyje/kaliniai-be-jokio-sazines-grauzimo-melzia-valstybe>; Dainius Sinkevičius, “Kaliniams – gera žinia iš Vyriausybės: bus išmokėtos solidžios kompensacijos”, *Delfi.lt*, 2017 m. rugpjūčio 27 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/law/kaliniams-gera-zinia-is-vyriausybes-bus-ismoketos-solidzios-kompensacijos.d?id=75579027>; Asta Kuznecovaitė, “Strasbūro teismas padeda kaliniams melžti Lietuvą”, *Lrytas.lt*, 2017 m. lapkričio 10 d., <https://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/2017/11/10/news/strasburo-teismas-padede-kaliniams-melzti-lietuva-3462823/>
- BNS, “Įkalinimo įstaigos modernizuojamos vangiai ir netaupiai, dėl blogų kalėjimo sąlygų mokamos kompensacijos”, *15min.lt*, 2015 m. rugpjūčio 3 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/ikalinimo-istaigos-modernizuojamos-vangiai-ir-netaupiai-del-blogu-kalejimo-salygu-mokamos-kompensacijos-56-519489>

22. ELTA, "Valstybės kontrolė: Teisingumo ministerija nesusitvarko su Kalėjimų departamentu", *Vakarų ekspresas*, 2015 m. rugpjūčio 3 d., <http://www.ve.lt/naujienos/lietuva/lietuvos-naujienos/valstybes-kontrole-teisingumo-ministerija-nesusitvarko-su-kalejimu-departamentu-1384090/>; Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė, "Dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijoje atlikto finansinio (teisėtumo) audito rezultatų", 2015 m. liepos 30 d., Nr. FA-P-40-5-15-1, https://www.vkontrole.lt/audito_ataskaitos.aspx?tipas=1
23. Robertas Šarknickas, "Neūkiškumo šešėliai laisvės atėmimo vietose", *15min.lt*, 2017 m. rugsėjo 29 d., <https://www.delfi.lt/news/ringas/politics/r-sarknickas-neukiskumo-seseliai-laisves-atemimo-istaigose.d?id=75901141>
24. BNS, "Trys įkalinimo įstaigų pareigūnai sučiupti girti darbe", *Lrytas.lt*, 2017 m. spalio 30 d., <https://lietuvsdiena.lrytas.lt/kriminalai/2017/10/30/news/trys-ikalinimo-istaigu-pareigunai-suciupti-neblaivus-darbe-jie-nusalin-ti-nuo-pareigu-3339880/>
25. Vytenis Miškinis, "Egzekucija Alytaus pataisos namuose: po pareigūnų kratos – 39 sužaloti nuteistieji", *15min.lt*, 2017 m. spalio 19 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/egzekucija-alytaus-pataisos-namuose-po-pareigunu-kratos-39-suzaloti-nuteistieji-59-869228>
26. Vaičiūnienė, Rūta, Viršilas, Vaidas "Laisvės atėmimo vietose taikomų socialinės reabilitacijos priemonių sistemos analizė, probleminiai taikymo aspektai". Mokslo studija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2017, <http://teise.org/wp-content/uploads/2018/01/Vai%C4%8Di%C5%ABnuien%C4%97-Vir%C5%A1ilas.pdf>
27. Augustinas Šulija, "Neveikiančioje Lietuvos įkalinimo sistemoje – didžiausias kalinių skaičius ES", *Bernardinai.lt*, 2017 m. liepos 15 d., <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2017-07-14-neveikiancioje-lietuvos-ikalinimo-sistemoje-didziausias-kaliniu-skaicius-es/161682>

Laisvės atėmimas iki gyvos galvos

Karolis Liutkevičius

2017 m. gegužę Europos Žmogaus Teisių Teismas nusprendė, kad Lietuvoje galiojantis draudimas kada nors sutrumpinti nuteistųjų iki gyvos galvos bausmę pažeidžia jų teises.¹ Dar 2013 m. pradėtoje byloje *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą*, konstatuota, kad Lietuva taikydama tokį draudimą pažeidžia Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnį, draudžiantį nežmonišką ir žeminantį orumą elgesį.

Pareiškėjai šioje byloje – aštuoni įkalintieji iki gyvos galvos už įvairius sunkius nusikaltimus. Jie kreipėsi į Teismą siekdami įrodyti, kad valstybė jiems nesuteikia realios galimybės būti paleistiems anksčiau, net jeigu jie pasitaisytų ir nebekeltų grėsmės visuomenei. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas draudžia taikyti lygtinį paleidimą iki gyvos galvos nuteistiems kaliniams.² Vienintelė teisinė galimybė tokiems nuteistiesiems kada nors sutrumpinti savo bausmę yra Prezidento suteikiama malonė.

Įvertinęs Prezidento malonės taikymo tvarką, Europos Žmogaus Teisių Teismas nustatė, kad, nors pati tvarka yra aiški ir nedviprasmiška, atsisakant tenkinti nuteistųjų malonės prašymus nėra privaloma nurodyti konkrečių tokio sprendimo pagrindų. Nuteistiesiems lieka neaišku, kaip jie turi pasikeisti, kad malonė jiems būtų suteikta. Be to, Prezidento malonės sprendimo negalima skųsti teismui.

Teismas įvertino ir tai, kad Prezidento malonė nuteistiesiems iki gyvos galvos praktiškai nėra suteikiama. Atsižvelgiant į statistiką, iš 35 malonės prašiusių nuteistųjų, ji buvo suteikta tik vienam asmeniui, todėl teismas pripažino, jog pareiškėjų argumentai, kad tai tebuvo išimtinis atvejis, turi pagrindo.

Remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, nuteistųjų teisė į jų tolesnio įkalinimo peržiūrėjimą apima realų aktualios informacijos įvertinimą, ar jų tolesnis kalinimas yra pateisinamas penologiniais pagrindais. Be to, nuteistasis turi žinoti, ką privalo padaryti ir kaip pasikeisti, kad būtų svarstomas paleidimui anksčiau laiko.

Anot Teismo, įkalintiesiems turi būti paliekama nors menka viltis, nors ir tolimoje ateityje, savo veiksmais įrodyti, jog jie pasikeitė ir pasitaisė. Pasmerkiant juos praleisti likusį gyvenimą izoliacijoje ir nesuteikiant vilties įrodyti savo permainas, sukuriamos sąlygos, kuriose žeminamas žmogiškas orumas. Teismas taip pat atkreipė dėmesį, kad valstybė jokios teisinės reformos šioje srityje kol kas neplanuoja. Atsižvelgiant į visas šias aplinkybes, teisėjų kolegija vieningai pripažino, jog Lietuva pažeidė Konvencijos 3 straipsnį.

Žmogaus teisių stebėjimo institutas dalyvavo šioje byloje kaip trečioji šalis, palaikiusi pareiškėjų poziciją, o po sprendimo – pateikė įstatymų pakeitimų siūlymus Teisingumo ministerijai, dėl lygtinio paleidimo taikymo išplėtimo nuteistiesiems iki gyvos galvos. 2018 m. pradžioje teisės aktų pakeitimai dėl Teismo sprendimo įgyvendinimo dar nebuvo priimti.

Šaltiniai:

1. EŽTT 2017 m. gegužės 23 d. sprendimas byloje *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 ir 72824/13, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173623>
2. Bausmių vykdymo kodeksas, 2002 m. birželio 27 d., Nr. IX-994, 159 str. (aktuali redakcija), <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.I71368/UfTbyLHxol>

VIII. SMURTO DRAUDIMAS

VIII. SMURTO DRAUDIMAS

Smurtas artimoje aplinkoje

Laima Vaigė

Iškvietimų dėl smurto artimoje aplinkoje Lietuvoje per pastaruosius dvejus metus daugėjo. 2015 m. buvo daugiau nei 38 tūkst. iškvietimų, o 2016 m. policija kviesta daugiau nei 60 tūkst. kartų.¹ 2013 m. policija kviesta daugiau nei 21 tūkst. kartų, taigi per kelis metus iškvietimų padaugėjo beveik trigubai.

Tačiau tyrimų pradedama procentiškai vis mažiau, t. y. 2013 m. 46 proc., o 2015 m. tik 28 proc. iškvietimų baigėsi ikiteisminiais tyrimais.² Iš jų tik pusė bylų pasiekė teismą. Kaip pabrėžė Jungtinių Tautų Specialioji pranešėja dėl smurto prieš moteris, pranešimų apie smurtą skaičius parodo, ar moterys pasitiki valstybės priemonėmis prieš smurtą, o bylų, pasibaigusių nuosprendžiais, procentinė dalis parodo, ar teisinės ir politinės priemonės bei pokyčiai turi realų poveikį.³

Šiuo metu didėjantis pranešimų skaičius rodo vis didesnę nukentėjusiųjų asmenų pasitikėjimą, kad valstybė apgins nuo smurto, tačiau mažėjanti procentinė dalis bylų, pasibaigiančių teismo sprendimais, parodo įgyvendinimo problemą. Rekomenduotina atidžiai sekti bylų, pasibaigiančių teismo sprendimais, procentinę dalį, kuri atskleidžia valstybės priemonių efektyvumą. Taip pat rekomenduotina stebėti, ar teismo sprendimai suteikia nukentėjusiems realią apsaugą nuo pakartotinio smurto.

Iš pradėtų ikiteisminių tyrimų, daugiau nei 50 proc. yra nutraukiami asmenims susitaikius ir (ar) nukentėjusiesiems pakeitus parodymus. Politikai ir policijos atstovai tai sieja⁴ su netinkamai parinkta kardomąja priemone, t. y. daugelyje tyrimų smurtautojai pasirašo rašytinius pasižadėjimus neišvykti ir grįžta į tą pačią artimą aplinką, kurioje smurtavo, bei gali daryti poveikį nukentėjusiesiems. 2017 m. rugpjūtį pakeistos Generalinio prokuroro rekomendacijos ir nurodyta, kad jeigu bylos nepavyksta baigti greičiau nei per dvi paras, pagreitinto baudžiamojo proceso būdu, prokurorai turėtų kreiptis dėl įpareigojimo smurtautojui gyventi skyriumi nuo nukentėjusio asmens.⁵ Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad šios srities reguliavimas rekomendacijomis, nors Lietuvoje ir yra įprastas, nesuteikia tvirto

teisinio pagrindo ir palieka didelę nuožiūros laisvę atskiriems prokurorams.

Nuo 2017 m. sausio įsigaliojo nauja suvestinė Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo redakcija.⁶ Įstatymas buvo kelis kartus pakeistas, siekiant įgyvendinti Europos Sąjungos teisės aktus, geriau atriboti kardomųjų priemonių (pagal Baudžiamojo proceso kodeksą) ir laikinųjų apsaugos nuo smurto priemonių (pagal šį įstatymą) veikimo sritis, patikslinti policijos pareigūnų pareigas, smurtautojo ir aukų teises, ir kt. Tikslesnį reglamentavimą ir antrinių ES teisės aktų (Aukos teisių paketo) perkėlimą į nacionalinę teisę galima vertinti teigiamai. Taip pat reikia atsižvelgti ir į pastangas reglamentuoti tvarką, padėsiančią įvertinti nukentėjusio asmens specialiuosius apsaugos poreikius.⁷

Teigiamai reikia vertinti ir tai, kad pagaliau pakeistas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas ir uždraustos fizinės bausmės prieš vaikus ir jų nepriežiūra, patikslinta vaiko paėmimo iš šeimos tvarka.⁸ Šios srities reforma, visuomenėje vadinama „Mato reforma“, inicijuota po keturmečio Mato mirties Kėdainiuose, dėl kurios teisiami jo motina ir patėvis. Tinkamai įgyvendinant įstatymo nuostatas ir tęsiant reformą, turėtų labai sustiprėti vaikų, t. y. pažeidžiausių smurto artimoje aplinkoje aukų, teisių apsauga.

Tačiau kartu reikia paminėti, kad po paskutinių įstatymo pataisų laikinosios apsaugos priemonės pagal įstatymą nebėra taikomos visais atvejais (praktikoje taip ir nebūdavo), o tik esant smurto rizikai ar raštu prašant aukai (Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 5 straipsnio 2 dalis). Atkreiptinas dėmesys, kad teisės aktai darosi vis sudėtingesni ir teisėsaugos pareigūnams nėra lengva juos taikyti. Smurto artimoje aplinkoje atveju, reikia atlikti tiek smurto rizikos vertinimą, tiek nukentėjusiųjų specialiųjų apsaugos poreikių vertinimą. Todėl kyla klausimas, ar įgyvendinimo problema negilės. Įstatymų ir poįstatyminių teisės aktų nuostatų įgyvendinimą vertėtų atidžiai stebėti, siekiant įvertinti, ar nukentėjusieji iš tiesų yra apsaugomi nuo smurto, ir ar nukentėjusiesiems pakeitus parodymus nėra neproporcingai taikoma atsakomybė už melagingą pranešimą apie smurtą (13 straipsnis).

Pagal 2016 m. „Eurobarometro“ apklausą, beveik pusė lietuvių mano, kad smurtą dažnai išprovokuoja pati auka – taip manančių Lietuvoje yra triskart daugiau nei Europos vidurkis.⁹ Be to, lietuviai dažniausiai Europoje mano, kad seksualinis smurtas prieš partnerę, žmoną ar merginą ne visada turėtų būti laikomas nusikaltimu. Palyginti su ankstesniu tyrimu (2010 metų), taip manančių padaugėjo net 10 proc. punktų, t. y. daugiausiai Europoje.¹⁰ Panašius duomenis gavo ir Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, užsakiusi nacionalinį

tyrimą: pusė Lietuvos gyventojų mano, kad moterys pačios kaltos dėl patiriamo smurto.¹¹ Reikėtų išsamiau tirti, dėl kokių priežasčių Lietuvos visuomenė išlieka tolerantiška smurtui artimoje aplinkoje, ir galimai net darosi jam pakantesnė, o ne atvirkščiai.

Ekspertai ne kartą kėlė klausimą dėl silpnos smurto prevencijos, orientuojantis į taikius konfliktų sprendimo būdus ir vengiant struktūrinių pokyčių.¹² Nevyriausybines organizacijos dėl to kreipėsi į Lietuvos vadovus, prašydamos ratifikuoti Europos Tarybos konvenciją dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo, kuri numato išsamias smurto prevencijos priemones. Konvenciją rekomendavo ratifikuoti ir JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas, o 2017 m. gegužę ją pasirašė Europos Sąjunga. Tačiau Lietuvoje Konvencijos ratifikavimui vis dar intensyviai priešinamasi, ir 2017 m. pabaigoje ji dar nebuvo pateikta ratifikavimui.

Tuo pat metu, be visuomenės diskusijų priimtas Šeimos stiprinimo įstatymas,¹³ pagal kurį numatytos įvairių lygių šeimos stiprinimo institucijos, įstaigos ir organizacijos, tarp kitų funkcijų užtikrinančios ir smurto bei prievartos prevenciją (5 (2)(4) straipsnis). Įstatymo preambulėje numatyta, kad šeimos pagrindas yra „vyro ir moters papildomumas“, taigi ir jo taikymo sritį reikia suprasti atsižvelgiant į šią viziją. Tačiau prevencinė veikla, kuria būtų siekiama išlaikyti smurtautojus ir aukas šeimoje, mokyti visuomenę apie prigimtinių lyčių papildomumą, prieštarautų Jungtinių Tautų, Europos Tarybos ir Europos Sąjungos vizijai dėl smurto prevencijos, kuri yra grindžiama nediskriminavimu dėl lyties. Kyla klausimas, ar minėtas įstatymas yra suderinamas su valstybės įsipareigojimais pagal tarptautinę teisę.

Galiausiai, nevyriausybines organizacijos atkreipė dėmesį, kad nėra skiriamas pakankamas finansavimas pagalbai ir paslaugoms, skirtoms nukentėjusiems nuo smurto asmenims.¹⁴ Daug kur vis dar trūksta tam tikrų esminių paslaugų, kurios padeda apsaugoti nuo artimoje aplinkoje pakartotinai patiriamo smurto. Pvz., net ir tokio dydžio mieste kaip Kaunas nėra laikino apgyvendinimo paslaugų nuo smurto nukentėjusiems asmenims.¹⁵ Nevyriausybines organizacijos 2017 m. gruodžio mėn. teigė, kad finansavimui reikėtų skirti ne 666 tūkst. eurų, o 4 milijonus eurų per metus.

Šaltiniai:

1. Artūras Bajorinas, „Statistika ir tendencijos“, Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, *pasibelsk.lt*, 2016 m., <http://pasibelsk.lt/infografikas/>
2. Tas pats.
3. Yakin Ertürk, Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Indicators on violence against women and State response, 2008 (A/HRC/7/6), <http://www.refworld.org/docid/47ce68652.html>
4. „Daugiau kaip pusė tyrimų dėl smurto artimoje nutraukiama, politikai išvelgia prokurorų klaidas“, *Bns.lt*, 2017 birželio 28 d., <http://www.bns.lt/topic/1911/news/53136465/>
5. Jūratė Skėrytė, „Prokurorams nurodyta smurto artimoje aplinkoje bylose dažniau reikalauti gyvenimo skyriumi“, *Delfi.lt*, 2017 rugpjūčio 26 d. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/prokurorams-nurodyta-smurto-artimoje-aplinkoje-bylose-dazniau-reikalauti-gyvenimo-skyriumi.d?id=75586883>
6. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, 2011 m. gegužės 26 d., Nr. XI-1425, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.400334/xBNxqinWnE>
7. Generalinio Prokuroro Įsakymas Dėl Rekomendacijų dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo patvirtinimo, 2016 m. vasario 29 d., Nr. I-63, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/86bc22f0dfa611e58a92afc65d-d68e97>
8. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996 m. kovo 14 d., Nr. I-1234, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.26397>
9. „Solidarizuojantis su smurta patyrusiomis moterimis Vilniaus pastatai nušvis oranžine spalva“, *Lrt.lt*, 2017 m. lapkričio 24 d., <http://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/194579/solidarizuojantis-su-smurta-patyrusiomis-motermis-vilniaus-pastatai-nusvis-oranzine-spalva>
10. Eglė Zicari, „Teisininkė Laima Vaigė: įstatymai leidžia žiūrėti į smurtą prieš moteris kaip į bendravimo problemą“, *euroblogas.lt*, 2017 m. kovo 20 d., <https://euroblogas.lt/2017/03/20/teisininke-laima-vaige-istatymai-leidzia-ziureti-i-smurta-pries-moteris-kaip-i-bendravimo-problema/>
11. „Pusė Lietuvos gyventojų tiki, kad moterys pačios kaltos dėl smurto prieš jas“, *15min.lt*, 2017 m. lapkričio 28 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/puse-lietuvos-gyventoju-tiki-kad-moterys-pacios-kaltos-del-smurto-pries-jas-56-887936>
12. „Lietuvos vadovai raginami nebešvaistyti biudžeto lėšų ir kovoti su smurtu iš esmės“, *manoteises.lt*, 2017 lapkričio 24 d., <http://manoteises.lt/straipsnis/lietuvos-vadovai-raginami-nebesvaistyti-biudzeto-lesu-ir-kovoti-su-smurtu-is-esmes/>
13. Lietuvos Respublikos šeimos stiprinimo įstatymas, 2017 lapkričio 6 d., Nr. 17495, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/a92aa040c2bd11e79122ea2db7aeb5f0>
14. Modesta Gaučaitė, Seime – protestas dėl smurto aukų: „Gėda, premjere!“, *Lrytas.lt*, 2017 m. gruodžio 12 d., <https://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/2017/12/12/news/seime-protestas-del-smurto-auku-geda-premjere--3860619/>
15. „Smurto aukos Kaune reikiamos pagalbos nesulaukia, specialistai situaciją vadina skandalu“, *15min.lt*, 2017 m. lapkričio 28 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/smurto-aukos-kaune-reikiamos-pagalbos-nesulaukia-specialistai-situacija-vadina-skandalu-56-887722>

Smurtas prieš moteris ir seksualinis priekabiavimas

Laima Vaigė

Nors teisės aktai ir poįstatyminiai aktai su smurtu prieš moteris kovoja tik neutraliai, t. y. kaip prieš bet kokią kitą smurtą, neišskiriant lyties aspekto, smurtas prieš moteris yra labai paplitęs ir jam būdinga savita dinamika. Žiniasklaidoje pasirodė pranešimų apie garsių meno kūrėjų seksualinį ir fizinį smurtą (pvz., pranešta, kad smurtavo garsus režisierius,¹ įžymus muzikos atlikėjas²), taip pat pranešta ir apie įvairių valstybės pareigūnų³ smurtavimą prieš savo partneres. Remiantis Eurobarometro duomenimis, Lietuvoje išlieka aukštas moterų nužudymų skaičius, pirmaujama Europoje pagal vienam gyventojui tenkantį partnerio ar sutuoktinio įvykdytų moterų nužudymų skaičių (iš 13 tirtų Europos valstybių, turinčių patikimus duomenis).⁴ Rekomenduotina atlikti moterų nužudymų stebėseną ir rinkti duomenis apie tokio smurto dinamiką.

2016 m. patvirtinti nuosprendžiai Lietuvoje plačiai nuskambėjusiose moterų nužudymų bylose, pvz., 20 metų įkalinimo nuteistas asmuo, išžaginęs ir nužudęs studentę,⁵ taip pat įkalinimo iki gyvos galvos bausmės skirtos nepilnametę Dėmbavoje išžaginusiems ir sužeginusiems asmenims.⁶ Tačiau bausmės yra tik vienas iš kovos su smurtu aspektų. Norint esminių ir ilgalaikių pokyčių, reikalingas ne tik reaktyvus, bet ir proaktyvus kovojimas su smurtu, smurto prevencija ir smurto kultūros netoleravimas.

Atsižvelgiant į Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto rekomendacijas Lietuvai,⁷ rekomenduojama priimti Valstybinę smurto prieš moteris mažinimo programą arba strategiją bei numatyti konkrečius veiksmus, kuriais būtų kovojama su seksualinio ir fizinio smurto prieš moteris kultūra, diegiama nulinė tolerancija smurtui prieš moteris. Rengiant ir reformuojant nacionalines priemones šioje srityje, rekomenduojama vadovautis 2017 m. JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto Bendrosiomis Rekomendacijomis Nr. 35,⁸ kuriomis atnaujintos Bendrosios Rekomendacijos Nr. 19 dėl smurto prieš moteris.

Taip pat iki šiol nėra pasirengta ratifikuoti Europos Tarybos Konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje, kuri yra pagrindinis tarptautinės teisės aktas, numatantis išsamias priemones kovai su smurtu prieš moteris ir jo prevencijai. Apie šią Konvenciją platinama daug nepagrįstų gandų.⁹ Taip pat teigiama, kad ji įtvirtina naują ideologiją, kuri reikštų, kad smurtas kildinamas tik iš diskriminacijos.¹⁰

Tačiau yra priešingai – 2011 m. Europos Tarybos Konvencijoje smurtas artimoje aplinkoje iš dalies atsiejamas nuo diskriminacijos, o

Lietuvos ratifikuotoje 1979 m. Jungtinių Tautų Konvencijoje dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims¹¹ bet koks smurtas prieš moteris yra laikomas diskriminacijos forma. Nors iki šiol buvo kalbama, kad Seimas nepasirengęs uždrausti smurto prieš vaikus, tačiau tai galiausiai buvo padaryta („Mato reforma“). Kyla klausimas, ar moterų patiriamas smurtas ir nužudymai vis dar neparodo būtinybės aiškiai prisiimti tarptautinius įsipareigojimus ir reformuoti kovos su smurtu prieš moteris sritį.

2017 m. pabaigoje buvo diskutuojama apie tai, kad teisinė kultūra Lietuvoje yra nepalanki moterims, patyrusioms seksualinį smurtą.¹² Seksualinį smurtą Lietuvos gyventojai labai linkę pateisinti,¹³ o teisinė kultūra bei valstybės pareigūnų sąmonė taip pat yra veikiama stereotipų ir išankstinių nusistatymų.¹⁴ Kaip jau minėta, didelė spraga egzistuoja smurto prieš moteris bendrosios prevencijos srityje.¹⁵ Priemonių, keičiančių nuostatas dėl smurto prieš moteris, nebuvimas apsunkina ir prevenciją konkrečiose byloje.

Po 2013 m. pakeitimų Baudžiamasis kodeksas numato, kad seksualinio smurto (išžaginimo ir kt.) atveju „asmuo atsako tik tuo atveju, kai yra nukentėjusio asmens skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, prokuroro reikalavimas arba kai ikiteisminis tyrimas pradėtas nustačius smurto artimoje aplinkoje požymius.“¹⁶

Taigi, skirtingai traktuojamas seksualinis smurtas artimoje aplinkoje, kuris pagal Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą laikomas visuomeninės reikšmės veika, ir kitose aplinkose (gatvėje, vakarėlio, pasimatymo metu, ir pan.), kuris nėra taip traktuojamas. Jei moteris buvo išžaginta ar išprievartauta ne artimoje aplinkoje, ji turi aktyviai reikalauti teisingumo savo byloje, pati parašyti skundą, pasirūpinti įrodymų surinkimu, ir t. t. Vėliau tyrimas vyksta bendra tvarka, tačiau seksualinį smurtą patyrę asmenys dažnai neturi resursų kritiniu laikotarpiu veikti greitai ir aktyviai, ir jiems labai trūksta paramos. Be to, skundus atsiėmusios ir parodymus keičiančios nukentėjusiosios pačios gali būti nuteistos už melagingų parodymų davimą.

Nevyriausybinių organizacijų kelis kartus reikalavo ir viena Seimo narė kreipėsi¹⁷ į Socialinės apsaugos ir Sveikatos apsaugos ministrus, klausdama, ar Lietuvoje negalėtų atsirasti bent vienas centras, teikiantis kompleksines specializuotas paslaugas seksualinę prievartą patyrusioms moterims. Reikia pabrėžti, kad steigti geografiškai proporcingai paskirstytus centrus, kurie teiktų specializuotą pagalbą smurtą patyrusioms moterims,¹⁸ Lietuvai rekomendavo ir Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas.

2017 m. nuvilnijo pasaulinio judėjimo #MeToo banga. Šiuo judėjimu priešinamasi seksualiniam smurtui prieš moteris ir seksualiniam priekabiavimui. Lietuvoje taip pat iškilo į viešumą keli rezonansiniai atvejai, pavyzdžiui, seksualiniu priekabiavimu apkaltintas Seimo narys,¹⁹ dėl vertimo lytiškai santykiauti teisiamas Panevėžio Juozo Miltinio teatro vadovas,²⁰ seksualiniu smurtu kaltintas garsus režisierius.²¹ Nors daugelis moterų socialinėse erdvėse dalinosi savo patirtimis, teismus pasiekia vos kelios²² seksualinio priekabiavimo bylos per metus.

2017 m. Konstitucinis Teismas priėmė išvadą,²³ kuria seksualiniu priekabiavimu kaltinamas Seimo narys Kęstutis Pūkas buvo pripažintas šiurkščiai pažeidęs Lietuvos Respublikos Konstituciją ir sulaužęs Seimo nario priesaiką. Tai reikia vertinti kaip svarbų žingsnį kovojant su diskriminacija dėl lyties, kurios sunkiausia forma yra smurtas prieš moteris dėl lyties.

Tarp kitų dalykų, Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad „priekabiavimu neišvengiamai yra kėsiniama ir į fizinį ar psichinį asmens neliečiamumą, *inter alia* sutrikdoma žmogaus fizinė, psichologinė ir dvasinė būseną, suvaržoma jo fizinio aktyvumo, intelektinės ir kūrybinės laisvės, taigi ir laisvos asmenybės, raiška, gali būti pasunkinami santykiai su kitais asmenimis. Priekabiavimas gali sukelti ilgalaikes ar net nuolatinės pasekmes, neigiamai veikiančias asmens privatų ir socialinį gyvenimą.“²⁴ Taigi, nors seksualinis priekabiavimas ir smurtas vis dar išlieka ganėtinai paslėpti, ateityje galima tikėtis, kad teismai tokius atvejus traktuos vis rimčiau.

Šaltiniai:

1. „Apie fizinį ir seksualinį Šarūno Barto smurtą prakalbo ir dailininkė Paulė Bocullaite“, *zmones.lt*, 2017 lapkričio 13d., <https://www.zmones.lt/naujiena/lietuva/apie-fizini-ir-seksualini-saruno-barto-smurta-prakalbo-ir-dailininke-paule-bocullaite-3-765540>
2. Dainius Sinkevičius, „Eleonora Sebrova kaltina Egidijų Dragūną smurtu ir grasinimu nužudyti“, *Delfi.lt*, 2017 m. spalio 11 d., <https://www.delfi.lt/veidai/zmones/krata-e-draguno-namuose-tik-pradzia-buvusi-mylimoji-e-sebrova-kaltina-smurtu-ir-net-grasinimu-nuzudyti.d?id=76021731>
3. „Karys ir angelas sargas įtariamai Visų Šventųjų dieną smurtavę prieš žmonas“, *15min.lt*, 2017 m. lapkričio 2 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/karys-ir-angelas-sargas-itariamai-visu-sventuju-diena-smurtave-pries-zmonas-59-875814>
4. „Solidarizuojantis su smurta patyrusiomis moterimis Vilniaus pastatai nušvis oranžine spalva“, *Lrt.lt*, 2017 m. lapkričio 24 d. <http://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/194579/solidarizuojantis-su-smurta-patyrusiomis-motermis-vilniaus-pastatai-nusvis-oranzine-spalva>
5. „Studentė išžaginę ir nužudę V.Jankauskas kalės 20 metų“, *lrytas.lt*, 2016 m. kovo 10 d., <https://lietuvosdiena.lrytas.lt/kriminalai/2016/03/10/news-studente-izzagines-ir-nuzudes-v-jankauskas-kales-20-metu-844734/>
6. „Gyvą paauglę sudeginę Dembavos budeliai nesugraudino: laisvės atėmimas iki gyvos galvos“, *Delfi.lt*, 2016 m. gegužės 24 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/crime/gyva-paaugle-sudegine-dembavos-budeliai-nesugraudino-laisves-atemimas-iki-gyvos-galvos.d?id=71357526>
7. JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas, Baigiamieji pastebėjimai dėl penktojo Lietuvos periodinio pranešimo, 2014 m. liepos 18 d., 23 (b) paragrafas, http://mlilo.lt/wp-content/uploads/2015/11/Rekomendacijos-Lietuvai-2014_LT.pdf
8. JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto Bendrosios Rekomendacijos Nr. 35 dėl smurto dėl lyties prieš moteris, kuriomis atnaujintos Bendrosios Rekomendacijos Nr. 19 dėl smurto prieš moteris, 2017 m. liepos 14 d., http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/CEDAW_C_GC_35_8267_E.pdf
9. Gintautas Vaitoška, „Gintautas Vaitoška. Stambulo konvencija: berniukai bus mergaitės!“ *Delfi.lt*, 2017 m. gruodžio 9 d., <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/gintautas-vaitoska-stambulo-konvencija-berniukai-bus-mergaites.d?id=76524059>
10. Izabelė Švaraitė, „Stambulo konvencija: baimės ir kaip yra iš tiesų“, *manoteises.lt*, 2017 m. birželio 23 d., <http://manoteises.lt/straipsnis/stambulo-konvencija-baimes-ir-kaip-yra-tiesu/>
11. Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims, 1979 m. gruodžio 18 d., Nr. 21-549, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8AA8BB1C3C27>
12. Rūta Pukenė, „Įvykiai garsiam Vilniaus bare atvėrė Pandoros skrynią: viena po kitos aiškėja vis baisesnės aplinkybės“, *delfi.lt*, 2017 m. gruodžio 1 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/ivykiai-garsiam-vilniaus-bare-atvere-pandoros-skrynia-viena-po-kitos-aiskeja-vis-baisenes-aplinkybes.d?id=76517453#>
13. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, „Eurobarometras: Lietuviai labiausiai ES linkę pateisinti seksualinį smurtą“, 2016 m. lapkričio 29 d. <http://hrmi.lt/eurobarometer-lithuanians-tend-to-justify-sexual-and-psychological-violence/>
14. Vilana Sotirovič, Laima Vaigė, „Challenges for preventing violence against women in Lithuania“. *Filosofija, sociologija*, 2017, T. 28, Nr. 4, p. 268–278
15. Laima Vaigė, „Smurto prieš moteris prevencija: nacionalinės teisės spragos“, *Jurisprudencija*, 2016, 23(1), p. 89–107.
16. Baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas, 2000 m. rugsėjo 26 d., Nr. VIII-1968, 149 straipsnio 5 dalis, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B866DFF7D43/CXvImbEApp>
17. „Ministrai raginami steigti pagalbos centrą seksualinės prievartos aukoms“, *Delfi.lt.*, 2017 m. gruodžio 4 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/ministrai-raginami-steigti-pagalbos-centra-seksualines-prievartos-aukoms.d?id=76538891>
18. JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas, Baigiamieji pastebėjimai dėl penktojo Lietuvos periodinio pranešimo, 2014 m. liepos 18 d., 23 (d) ir (e) paragrafai, http://mlilo.lt/wp-content/uploads/2015/11/Rekomendacijos-Lietuvai-2014_LT.pdf
19. Ignas Jačauskas, Saulius Jakučionis, „Kelios merginos dėl K. Pūko seksualinio priekabiavimo kreipėsi į Generalinę prokuratūrą“, *Delfi.lt*, 2017 m. kovo 15 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kelios-merginos-del-k-puko-seksualinio-priekabiavimo-kreipesi-i-generaline-prokuratura.d?id=74061214>
20. Ingrida Stenulienė, „Buęs J. Miltinio teatro vadovas kaltas dėl seksualinio priekabiavimo neprisipažįsta“, *Delfi.lt*, 2017 m. lapkričio 10 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/bues-j-miltinio-teatro-vadovas-kaltas-del-seksualinio-priekabiavimo-neprisipazista.d?id=76318219>
21. Monika Gimbutaitė, „R. Šimašius inicijuoja nuomos sutarties su Š.Barto studija „Kinema“ nutraukimą“, *15min.lt*, 2017 m. lapkričio 13 d., <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/kinas/r-simasius-inicijuoja-sutarties-nutraukima-su-s-barto-studija-kinema-4-880684>
22. Kristina Aržuolaitienė, „Seksualiai priekabiuojama ir prie moterų, ir prie vyrų: kodėl jie tyli ir kaip tai atpažinti?“ *15min.lt*, 2017 m. lapkričio 13 d., <https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/santykiai/seksualiai-priekabiuojama-ir-prie-moteru-ir-prie-vyru-kodel-jie-tyli-ir-kaip-tai-atpazinti-1024-880362>
23. Konstitucinio Teismo išvada dėl Lietuvos Respublikos Seimo nario Kęstučio Pūko, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, 2017 m. gruodžio 19 d., KT20-11/2017. <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1771/content>
24. Ten pat, 20.4. paragrafas.

Smurtas prieš vaikus

Živilė Kėrytė

Požiūrio kaita

Mūsų visuomenė tam tikra prasme jau yra sukilusi prieš smurtą. Vyksta nemažai socialinių akcijų ar kitų didelės apimties renginių, padedančių suprasti reiškinio mastą. Lietuva per paskutinius ke-lerius metus žengė keletą esminių vaiko teisių apsaugos ir gynimo žingsnių. Ilgai diskutuotas, svarstytas ir didele dalimi nevyriausybi- nių organizacijų ryžto ir drąsos dėka galiausiai (2017 m. vasario 14 d.) papildytas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas,¹ draudžiantis vaikams taikyti fizines bausmes.

Šis įstatymas buvo keletą kartų tikslintas ir pildytas. Naujausioje jo redakcijoje taip pat atsirado nauja sąvoka – mediacija (taikinamasis tarpininkavimas).² Vaiko tėvai ar kiti atstovai konfliktų atvejais ska- tinami susitarti taikiai, pasinaudojant mediacija. Mediacija skyrybų atvejais pamažu tampa kasdienės praktikos dalimi ir tiesiogiai pri- sideda prie vaiko teisių apsaugos. 2017 m. rugpjūčio 3 d. patvirtintos rekomendacijos mokykloms dėl smurto artimoje aplinkoje atpaži- nimo kriterijų ir veiksmų, kilus įtarimui dėl galimo smurto artimoje aplinkoje.³

2016-2017 m. Lietuvos savivaldybėse pradėti įgyvendinti Europos Sąjungos fondų finansuojami Bendruomeniniai šeimos namų projek- tai, parengti pagal priemonę „Kompleksinės paslaugos šeimai“. Įgyvendinama vis daugiau atskirų iniciatyvų ir programų, kurių metu didžiausias dėmesys skiriamas prevencijai ir ankstyvajai in- tervencijai. Tėvai dalyvauja tėvystės įgūdžių stiprinimo programose ir vis daugiau patys ieško, domisi, sprendžia kylančius sunkumus ir rečiau bijo ir (ar) vengia kreiptis pagalbos. Dauguma mokyklų turi įsidiegusias po vieną ar kelias patyčių prevencijos, vaikų socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymo programas, kurių metu mokosi atpažinti savo ir kitų jausmus, kontroliuoti savo pyktį, bendradar- biauti bei konstruktyviai išsakyti kritiką.

Tačiau to dar nepakanka, vis dar yra pavojinga prabilti apie smur- tą, ypač vaikams ar kitiems labai priklausomiems nuo smurtauto- jų šeimos nariams, nes tenka ir toliau būti toje pačioje aplinkoje. Lietuvoje nepakankamai efektyvi aukos, nukentėjusios nuo smur- to, apsaugos sistema – trūksta institucijų, galinčių priimti vaiką ir (ar) jo šeimos narius, patyrus smurtą artimoje aplinkoje, trūksta ir konkrečių pagalbos priemonių aukai, jos šeimos nariams ir pačiam smurtautojui.

Smurtas Lietuvoje dar gajus, tolerancija jam aukšta, akcijoms pasibaigus viskas kaip ir grįžta į ankstesnį lygį. Viena iš priežasčių yra ta, kad daugelis gerųjų iniciatyvų vyksta kaip projektinė veikla, kuri projektui pasibaigus dažniausiai nutrūksta. Valstybės institucijos neperima gerųjų praktikos pavyzdžių kaip tęstinės praktikos. Pavyzdžiui, Ankstyvojo atpažinimo, prevencijos ir intervencijos (API) modelis šeimoms, išgyvenančioms konfliktiškas skyrybas ar atsiskyrimą,⁴ kuris vertinamas kaip gerosios praktikos pavyzdys,⁵ tapo laikinu – neįsigaliojo kaip privaloma priemonė skyrybų atveju. Panašu, kad bus kuriamas naujas modelis smurto prieš vaikus prevencijai konfliktiškų skyrybų atveju, nes poreikis tokiai pagalbai išlieka.

Kita priežastis, kodėl bendravimas be prievartos netampa norma, yra ta, jog siūloma norma yra „nemušk vaikų, nes nubausim... griežtai nubausim“. Blogi sprendimai gimdo problemas – įstatymų kaip baudimo priemonių pateikimas visuomenei tam tikra prasme atkartoja tėvų elgesį su vaiku ar smurtautojo elgesį su auka – „neklausysi / nedarysi, kaip aš tau sakau, nubausiu tave“. Įstatymai yra skirti ginti ir apsaugoti vaikus, moteris, vyrus, valstybę, todėl ir jų pateikimas turėtų turėti ginantį ir apsaugantį aspektus. Bausmė ir drausminimas yra skirtingi dalykai. Tėvai turi žinoti, kodėl yra svarbiau drausminti, bet ne bausti ir kas šį skirtumą sudaro.

Lietuvos visuomenės laukia kiti sunkūs etapai – tai tėvų, specialistų, žiniasklaidos, politikų ir visos visuomenės požiūrio kaita. Priimti ir įgyvendinti Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą nėra taip lengva. Priimti ar pakeisti įstatyminius aktus galima greitai – kartais per mėnesį. Sudaryti ir įtvirtinti ekonomines sąlygas įstatymui įgyvendinti gali užtrukti ilgiau – metus ar dvejus. Tačiau transformuoti įsisenėjusius įpročius, požiūrius, kultūrinius kodus, vertybinės sistemas gali užtrukti ir kelis dešimtmečius, o tai yra didžiulis iššūkis. Šis laiko skirstymas paaiškina, kodėl esama vaiko teisių apsaugos ir gynimo sistema negali pasikeisti iškart. Gali užtrukti keletą metų, kol ji prisiderins prie naujos institucinės struktūros ir pasikeis visuomenėje įsigalėjusios vertybinės orientacijos ir nuostatos.

Žiniasklaidos vaidmuo

Šiandienos žiniasklaidoje daugybė pranešimų apie agresiją, smurtą, nepagarbą vienas kitam. Girdime ir skaitome, kokiais būdais suaugusieji tarpusavyje sprendžia konfliktus, kaip „sutinka“ šventes, kaip „auklėja“ vaikus ar senyvus tėvus. Žiniasklaida nevengia atskleisti smulkiausių detalių apie smurtinius įvykius, kaip, kada, kas ir prieš ką smurtavo: „*moliniu dubeniu sudavė į galvą <...> grašino dubens šuke išlupti ir perpjauti gerklę*“; „*sudavė dukrai į galvą*“

bei lygintuvo laidu sudavė per nugara, kojas ir rankas“; „motina spyrė 3-metei dukrai į galvą“.⁶

Tačiau žiniasklaida irgi keičiasi, ji ne tik informuoja, atskleidžia, ji taip pat prisideda prie žmonių vertybių ir suvokimo keitimo. Iškel-dama smurto prieš vaikus problematiką visuomenei ir politikams žiniasklaida vaidina didelį vaidmenį, nes ji kalba apie tai, koks elgesys su vaikais yra priimtinas ir koks ne, kas visuomenėje yra „nor-malu“, o kas yra „deviacija / nukrypimas“. Kartais žiniasklaida turi didesnės galios koreguojant vaiko teisių gynimo ir apsaugos politi-ką, nei šioje srityje dirbantys specialistai.⁷ Tačiau kai kuriais atvejais pamirštama, kad ypač svarbu yra laikytis tam tikrų informavimo principų, susijusių su vaiko teisių apsauga: vaikai dažnai yra linkę kaltinti save dėl patirto smurto, todėl žiniasklaida, atskleisdama ir viešindama smurto atvejus, turėtų būtų itin jautri vaikų poreikiams.

Šiandienos žiniasklaida susiduria su prieštara: iš vienos pusės – vi-suomenė turi teisę sužinoti visą tiesą su smulkiausiomis detalėmis, o žiniasklaida turi laisvę išsakyti savo nuomonę. Žiniasklaida siekia viešinti smurto atvejus, tikintis, kad taip galima sustabdyti smurtinį elgesį. Iš kitos pusės, išviešinus abiemis pusėms (aukai ir skriaudėjui) skaudžią istoriją, pasekmės nebūtinai yra teigiamos aukai.

Kartu neretai nueinama į kraštutinumą – išsamiai pateikiamos smurto istorijos, aprašomi smurtavimo būdai ir padaryta žala au-kai, tačiau beveik nekalbama apie smurto priežastis, atokiausias pa-sekmes, nesvarstomi sprendimo ir (ar) pagalbos būdai aukai (psi-chologinės pagalbos telefono linijos – tai tik minimali pagalba), o juo labiau – smurtautojui. Daugiausia dėmesio skiriama tiesos at-skleidimui (išviešinimui) ir priemonėms, kaip bausti smurtautojus. Toks skaudžių istorijų pateikimas kelia didelę baimę ir bejėgiškumą visuomenės nariams, tame tarpe, aukoms ir smurtautojams, kurie dažniausiai yra patys psichologiškai traumuoti, nežino ir neturi įgūdžių, kaip kurti sveikus tarpasmeninius santykius ir keisti savo netinkamą elgesį.

Bendradarbiavimo / komunikacijos tarp institucijų stoka

Nors įstatymai ir yra labai svarbūs, tačiau be švietimo, komandinio visų suinteresuotų institucijų darbo ir diskusijų rezultatai vaikų teisių apsaugos srityje gali būti sunkiai pasiekiami (užtrukti daug metų) arba riboti. Specialistai, dirbantys vaiko ir šeimos gerovės ins-titucijose, pastebi, kad pamažu Lietuvos savivaldybėse atsirandanti pagalbos sistema šeimoms yra tik pirmasis žingsnis ir labai svar-bu nepamiršti, kad komandinis darbas ir specialistų kompetencijų kėlimas (trūksta ne tik įgūdžių darbui su šeima, bet ir specialistų,

galinčių dirbti su šeimomis) yra neatsiejami nuo pagalbos sistemos veikimo efektyvumo.⁸

Nenuostabu, kad vaiko teisių apsaugos sistemoje vis dar nėra vientisumo, sistema sustabarėjusi,⁹ nes kiekviena institucija ar specialistas „dirba sau“. Kalbant apie vaiko ir šeimos gerovę užtikrinančias institucijas, galima paminėti keletą tobulintinų veiklos aspektų.

Neaiškus institucijų ir specialistų vaidmens pasiskirstymas: Lietuvoje yra didelis poreikis algoritmams (vaiko paėmimo iš šeimos, savižudybių, konfliktiškų skyrybų, smurto šeimoje atvejais), tačiau juos kuriant reikėtų daryti prielaidą, kad kiekvienos šeimos atvejis yra unikalus, išvengti sprendimų ir veiksmų nelankstumo.

Skirtingų institucijų specialistams trūksta informacijos apie kitų specialistų, dirbančių su smurto atvejais, darbo pobūdį ir specifiką. Pvz., psichologai nežino teisėsaugos institucijų vaidmens smurto prieš vaikus atvejais; vaiką ginančios ir saugančios institucijos nežino psichologų, šeimos konsultantų, mediatorių vaidmens smurto prieš vaikus atvejais.

Norisi nepamiršti ir dviprasmiškos nevyriausybinų organizacijų (NVO) situacijos Lietuvoje.¹⁰ Nėra aiškios strategijos dėl bendradarbiavimo tarp valstybės ir NVO, trūksta savivaldybių noro bei siekio bendradarbiauti su NVO, perkant iš jų paslaugas, todėl NVO vaidmuo išlieka neaiškus. Valstybės ir savivaldybių institucijos tik išskirtiniais atvejais perima NVO sukurtas ir praktikoje išbandytas idėjas, tačiau labai dažnai sudaro sąlygas NVO konkuruoti tarpusavyje ir su kitomis institucijomis, trūksta palaikymo ir bendradarbiavimo sprendžiant aktualias bendruomenėje kylančias problemas.

Pradėti verta nuo tolerancijos smurtui mažinimo bei požiūrio į smurto reiškinių keitimo, konstruojant naujus naratyvus kiekvieno iš mūsų kasdienėje veikloje, bendruomenės, visuomenės, žiniasklaidos ir skirtingų institucijų sampratoje. Tokios sąvokos, kaip „*saugumas, rūpestis, emocinė parama ir pagalba, bendravimas be smurto, bendradarbiavimas, drausminimas, pozityvi tėvystė*“ turi tapti dominuojančiomis mūsų kasdienėje kalboje. Tai gali skambėti deklaratyviai, tačiau smurtinio elgesio netoleruojančiose visuomenėse šios sąvokos yra svarbios.

Šaltiniai:

1. 2017 m. vasario 14 d., Nr. XIII-204, Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 2, 6, 10, 49, 56, 57 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo straipsnių 21 įstatymas. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/7d592952f37411e6be918a531b2126ab>
2. 2017 m. rugsėjo 28 d. Nr. XIII-643. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 pakeitimo įstatymas. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/e711b850aa6011e7a65c90dfe4655c643> “Mokyklų darbuotojams – rekomendacijos, kaip atpažinti smurtą patyrusius vaikus“. 15min. 2017 m. rugpjūčio 10 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/svietimas/mokyklu-darbuotojams-rekomendacijos-kaip-atpazinti-smurta-patyrusius-vaikus-233-838158>
3. 2017 m. rugpjūčio 3 d. LR Švietimo ir mokslo ministro įsakymas Nr. V-625 „Rekomendacijos mokykloms dėl smurto artimoje aplinkoje atpažinimo kriterijų ir veiksmų, kilus įtarimui dėl galimo smurto artimoje aplinkoje“. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/d0361a6278e511e7aefae747e4b63286>
4. VšĮ Šeimos santykių institutas (2016). Ankstyvojo atpažinimo, prevencijos ir intervencijos (API) modelis šeimoms, išgyvenančioms konfliktiškas skyrybas ar atsiskyrimą. Kaunas. http://ssinstitut.lt/uploads/images/ssi_api_final2.pdf
5. Galimybių studija (2017). Pilietinės visuomenės plėtros agentūra. Vilnius. http://www.3sektorius.lt/docs/PVPA_galimybiu_studija_su_citata_2017-12-19_12_36_49.pdf
6. „Rasta nepilnametė, pabėgusi nuo ją sumušusios ir gerklę perpjauti grasinusios globėjos“, 15min.lt, 2017 m. spalio 11 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/telsiuose-motina-spyre-3-metei-i-galva-59-840034>.
7. ““Mato reforma” pradėta: vaikų teisių apsaugos skyriai bus centralizuoti ir budės visą parą“, 15min.lt, 2017 m. rugsėjo 28 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/mato-reforma-priimta-vaiku-apsaugos-skyriai-bus-centralizuoti-ir-budes-visa-para-56-859582>
8. “L. Kukuraitis: „Šiandien legendinė diena – Seimas pritarė naujos kokybės vaiko teisių apsaugos sistemos ateičiai“, socmin.lt, 2017 m. rugsėjo 28 d., <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/kukuraitis-siandien-legendine-diena-seimas-pritare-naujos-kokybes-vaiko-teisiu-apsaugos-sistemos-ateiciai>
9. „Majauskas: šalyje klesti smurto kultūra, tam būtina pagaliau padėti tašką“, alfa.lt, 2017 m. rugsėjo 13 d., <https://www.alfa.lt/straipsnis/50215207/majauskas-salyje-klesti-smurto-kultura-tam-butina-pagaliau-padeti-taska>
10. Kėrytė, Ž. (2015). Lietuvos psichosocialines paslaugas teikiančios nevyriausybinės organizacijos: socialinės misijos ir verslumo derinimas. Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas.

IX. PREKYBA ŽMONĖMIS IR KITOS IŠNAUDOJIMAS FORMOS

IX. PREKYBA ŽMONĖMIS IR KITOS IŠNAUDOJIMAS FORMOS

Akvilė Kriščiūnaitė, Karolis Žibas

Prekyba žmonėmis – vienas didžiausio masto nusikaltimų Europos Sąjungoje (ES) ir visame pasaulyje. Europos Tarybos duomenimis, po prekybos ginklais ir narkotikais, prekyba žmonėmis yra pats pelningiausias nusikaltimas. Kaip teigiama Prekybos žmonėmis panaikinimo ES strategijoje (EK 2012), ši veikla organizuoto nusikalstamumo grupėms atneša dešimtis milijardų eurų pajamų.¹

Lietuvoje nevyriausybinių organizacijų 2016 m. pagalbą teikė 179 asmenims, kurie buvo pripažinti prekybos žmonėmis aukomis. Iš jų – 88 asmenys buvo priverstiniam darbui ir nusikaltimams išnaudoti vyrai. Dažniausiai šie asmenys patenka į šiuolaikinę vergiją darbu Vakarų Europos šalyse.² Priešingai taip vadinamajai neoficialiai statistikai, oficialiosios statistikos skaičiai yra kur kas mažesni. 2016 m. Lietuvoje buvo pradėti 29 ikiteisminiai tyrimai dėl prekybos žmonėmis ir išnaudojimo, tarp kurių dažniausiai buvo įtariama prekyba žmonėmis nusikalstamoms veikloms.

Pastebėtina, kad atskleistų prekybos žmonėmis nusikaltimų skaičius tendencingai auga, o atskleidžiamos vis įvairesnės prekybos žmonėmis formos.³ Galima teigti, kad tai rodo augančią teisėsaugos pareigūnų kompetenciją atpažinti prekybos žmonėmis nusikaltimus. Kita vertus, remiantis aukų pastabomis, valstybės tarnautojų kompetencija ne visada yra pakankama. Valstybės paskirtiems advokatams trūksta patirties žmonių išnaudojimo srityje, todėl nevyriausybinių organizacijų dažnai buvo priverstos samdyti privačius advokatus.⁴ Valstybės tarnautojų žinių žmonių išnaudojimo srityje trūkumą atskleidžia ir teismų praktika. Neretai pasitaiko atvejų, kai pačios prekybos žmonėmis aukos yra nubaudžiamos. Dažniausiai tai būna moterys, kaltinamos prostitucija, arba nuskalsti priversti vaikai.⁵

2016 m. įsigaliojo Baudžiamojo kodekso pakeitimai, kuriais praplėstas prekybos žmonėmis apibrėžimas: įtrauktos apgaulės, verbavimo, fizinio smurto, grasinimo, nukentėjusių asmenų priklausomumo bei pažeidžiamumo aplinkybės; įvardyti konkretūs prekybos žmonėmis atvejai: vergijai, prostitucijai, pornografijai, priverstinėms santuokoms, priverstiniam darbui ir paslaugoms, priverstiniam elgetavimui

bei priverstinei nusikalstamai veiklai vykdyti. Taip pat nustatyta laisvės atėmimo minimali trukmė – dveji metai, o maksimali baudmė padidinta nuo aštuonerių iki dešimties metų. Kodekso pataisos sukuria terpę lengviau identifikuoti prekybos žmonėmis atvejus ir tokiu būdu efektyviau užkirsti kelią žmonių išnaudojimui.⁶

Dėl šių priežasčių teigiamai vertinamos vyriausybės iniciatyvos surengti mokymus valstybės tarnautojams, savo darbe susiduriančiams su žmonių išnaudojimu. 2016 m. 84 teisėjai ir jų padėjėjai dalyvavo programoje, kurios tikslas buvo gilinti specialistų žinias apie prekybos žmonėmis aukų patirtis ir teises.⁷ Mokymai apie prekybą žmonėmis ir išnaudojimą taip pat buvo organizuojami policijos ir Valstybės sienos apsaugos tarnybos atstovams.⁸ Tačiau tam, kad būtų užkirstas kelias šiai nusikalstamumo formai ir būtų užtikrintos nukentėjusiųjų teisės, itin svarbu tobulinti valstybės tarnautojų žinias ir ateityje.

Analizuojant aukų padėtį akcentuotina, kad vis dar pasigendama prekybos žmonėmis aukų teisių užtikrinimo. Aukos liudijimas teisme yra privalomas, tačiau dabartinėmis sąlygomis liudyti galima tik nukentėjusiesiems atvykus į teismo salę, kurioje jie yra priversti susidurti su skriaudiku. Nors ir įteisintos, technologijos, leidžiančios liudyti per atstumą, yra vangiai pasitelkiamos praktikoje. Tokia situacija pažeidžia nukentėjusiųjų teisę į apsaugą – akistata su išnaudotojais gali sukelti pakartotines traumas. Be to, tokios sąlygos neretai tampa aukų nenoro duoti parodymus priežastimi, nes asmenys gali būti skriaudikų bauginami tiesiog teismo salėje.⁹

Teigiamai vertintina tai, kad finansavimas nevyriausybinėms organizacijoms, kurios teikia paslaugas prekybos žmonėmis aukoms, buvo padidintas beveik dvigubai. Iš kitos pusės, remiantis nevyriausybinių organizacijų atstovų vertinimais, skiriamų lėšų vis tiek nepakanka specialistų atlyginimui bei prevencinei programai vykdyti.¹⁰

2016 m. birželio mėnesį atidarytas vaikų, nukentėjusių nuo seksualinės prievartos, pagalbos centras Vilniuje. Tai pirmoji šalyje specializuotos rūpybos seksualiai išnaudotiems vaikams institucija, kurios darbuotojai teikia kompleksinę – psichologinę, teisinę ir medicininę – pagalbą.¹¹ Nepaisant šios teigiamos iniciatyvos, svarbu, kad ateityje būtų stiprinama vaikų, ypač gyvenančių vaikų globos namuose, apsaugos sistema bei vaikų išnaudojimo atpažinimo mechanizmai. To poreikį iliustruoja visuomenę sukrėtusi byla, kai buvo atskleistas Vaišvilės vaikų globos namų pedofilijos tinklas.¹²

Svarbus žingsnis užtikrinant prekybos žmonėmis ir išnaudojimo aukų teises buvo Kovos su prekyba žmonėmis koordinacijos komisijos įsteigimas. Komisija teikia periodinius atsakingų institucijų

vertinimus, rengs rekomendacijas bei vykdys veiksmų plano kovai su prekyba žmonėmis monitoringą.¹³ Be to, 2016 m. pavirtintas kovos su prekyba žmonėmis 2017-2019 metais planas. Vienas iš pagrindinių tikslų – tobulinti prekybos žmonėmis prevenciją savivaldybių lygmenyje. Užsibrėžta įsteigti kovos su prekyba žmonėmis koordinavimo grupės savivaldybėse bei gerinti savivaldybių darbuotojų kompetenciją kovos su žmonių išnaudojimu srityje. Plane numatomas informacinių kampanijų Lietuvos gyventojams organizavimas, tikslinių prevencinių priemonių pažeidžiamoms grupėms kūrimas. Itin teigiamai vertinami iškelti tikslai stiprinti pagalbos nukentėjusiems sistemą bei kelti valstybės tarnautojų, kurie susiduria su prekyba žmonėmis, kompetenciją.¹⁴

Vis dėlto, naujausiuose tyrimuose¹⁵ atsiskleidžia bendras probleminis kovos su prekyba žmonėmis kontekstas: strategijos nebuvimas, finansavimo trūkumas, tarpinstitucinio ir tarpsektorinio koordinavimo neefektyvumas. Nepaisant funkcionuojančios kovos su prekyba žmonėmis koordinavimo sistemos, sisteminis kovos ir prevencinių priemonių prieš prekybą žmonėmis įgyvendinimas praktikoje nėra efektyvus. Nors valstybinės institucijos ir nevyriausybinės organizacijos aktyviai dirba kovos su prekyba žmonėmis srityje, trūksta bendradarbiavimo ir bendrų veiksmų koordinavimo: nėra auką į atitinkamas valstybines institucijas ar nevyriausybinės organizacijas nukreipiančios formalios procedūros, nėra apibrėžti pagalbą aukoms ir prevencines priemones įgyvendinančių organizacijų vaidmenys.

Nuo 2013 m. Lietuvoje kovos su prekyba žmonėmis politika yra reglamentuojama ne ilgalaikių strategijų ir veiksmų planų, bet bendrųjų priemonių pagrindu; Lietuva neturi nepriklausomo pranešėjo prekybos žmonėmis situacijai analizuoti ir pristatyti. Nepaisant nevyriausybinių organizacijų pastangų, be ilgalaikės strategijos kovos su prekyba žmonėmis srityje, nevyriausybinių organizacijų projektinė veikla išlieka fragmentiška. Šie probleminiai kovos su prekyba žmonėmis aspektai kelia klausimų apie egzistuojančios sistemos efektyvumą.

Iki šiol Lietuvoje buvo kalbama apie prekybos žmonėmis aukas ir prevenciją, susijusią su Lietuvos gyventojų emigracijos procesais. Kitaip tariant, prekybos žmonėmis aukos buvo gražinamos į Lietuvą iš taip vadinamųjų emigracijos tikslo šalių. Tačiau 2016–2017 m., kartu su leidimų dirbti užsieniečiams (trečiųjų šalių piliečiams) augimu, pastebėtinai trečiųjų šalių piliečių išnaudojimas Lietuvoje. Tyrimai¹⁶ rodo, kad specifinė darbo imigrantų situacija darbo rinkoje sukuria pažeidžiamumo ir išnaudojimo potencialą. Viena iš labiausiai pažeidžiamų grupių darbo jėgos rinkos struktūros kaitos atžvilgiu ES yra darbo imigrantai, kurie dažniausiai dirba pavojingus,

mažiau apmokamus darbus, yra išnaudojami darbdavių ir neretai tampa diskriminacijos aukomis.

Šie iššūkiai palaiapsniui tampa aktualūs ir Lietuvai. Pastaraisiais metais žiniasklaidoje pasirodė ne vienas pranešimas apie darbo imigrantų išnaudojimą ir net prekybą žmonėmis ar modernios vergystės procesus.¹⁷ Deja, Lietuvoje nėra atlikta tyrimų imigrantų darbinio išnaudojimo srityje, todėl nustatyti išnaudojimo mastą yra sudėtinga. Tačiau svarbu akcentuoti, kad, dėl kalbos barjero, darbo teisių nežinojimo ir teisinės bazės nesupratimo, darbo migrantų pažeidžiamumas darbo rinkoje yra didesnis nei Lietuvos piliečių, todėl būtina plėsti bendrą darbuotojų apsaugos Lietuvoje mechanizmą, taip didinant darbo migrantų darbo teisių ir santykių apsaugą.

Šaltiniai:

1. Žibas K. (2016). Exploitative Sham Marriages and Trafficking in Human Beings in Lithuania. In: Exploitative Sham Marriages: Exploring the Links between Human Trafficking and Sham Marriages in Estonia, Ireland, Latvia, Lithuania and Slovakia. Viuhko M., Lietonen A., Jokinen A., Joutsen M. (eds.). The European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI). Helsinki 2016. ISBN 978-952-5333-96-1, ISSN 1799-5590, ISSN-L 1237-4741, p. 254–318.
2. Vidaus reikalų ministerijos ataskaita „Situacija kovos su prekyba žmonėmis srityje Lietuvoje 2016 m.“, 2017 m., https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Prekyba_zmonemis/Ataskaita-2016-kova-su-prekyba-zmonemis.pdf
3. Ibid.
4. JAV valstybės departamentas, „Ataskaita dėl prekybos žmonėmis, šalių profiliai“ 2017 m., <https://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/countries/2017/271229.htm>
5. Ibid.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147 ir 157 straipsnių pakeitimo įstatymas, 2016 m. gegužės 12 d., Nr. XII-2340, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/44c3cfd01e4c11e6acbed8d454428fb7?jfwid=-15zxvypki2>
7. JAV valstybės departamentas, „Ataskaita dėl prekybos žmonėmis, šalių profiliai“, 2017 m., <https://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/countries/2017/271229.htm>
8. Ibid.
9. Ibid.
10. Ibid.
11. „Lietuvoje atidarytas pirmas regione unikalus pagalbos centras vaikams“, Bernardinai.lt, 2016 m. birželio 3 d., <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2016-06-03-lietuvoje-atidarytas-pirmas-regione-unikalus-pagalbos-centras-vaikams/145165>
12. „Pedofilijos skandalas Viešvilės vaikų namuose: įtariamasis – direktorius“, delfi.lt, 2015 m. kovo 17 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/pedofilijos-skandalas-viesviles-vaiku-namuose-itariamasis-direktorius.d?id=67459956>
13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl kovos su prekyba žmonėmis koordinavimo“, 2016 m. rugpjūčio 11 d., Nr. 785, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/19730980609211e68abac33170fc3720>
14. Vidaus reikalų ministro įsakymas „Dėl kovos su prekyba žmonėmis 2017-2019 metų veiksmų plano ir patvirtinimo“, 2016 m. rugpjūčio 29 d., Nr. IV-598, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/5b99fd306ddc11e6a-014b8463e530a88>
15. Žibas K. (2016). Exploitative Sham Marriages and Trafficking in Human Beings in Lithuania. In: Exploitative Sham Marriages: Exploring the Links between Human Trafficking and Sham Marriages in Estonia, Ireland, Latvia, Lithuania and Slovakia. Viuhko M., Lietonen A., Jokinen A., Joutsen M. (eds.). The European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI). Helsinki 2016. ISBN 978-952-5333-96-1, ISSN 1799-5590, ISSN-L 1237-4741, p. 254–318.
16. Karolis Žibas, Eleonora Lekavičiūtė. Darbo migracijos procesai Lietuvoje.//Lietuvos socialinė raida. Darbo rinkos pokyčiai: problemos ir galimybės. 2017, nr. 6, p. 54-70. Lietuvos socialinių tyrimų centras. ISSN 2029-963X.
17. Pavyzdžiui, „Per VSAT operaciją išgelbėti 9 ukrainiečiai, kuriuos iš Lietuvos į užsienį būtų išvežę kaip vergus“: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/lietuvas-pasienieciai-su-uzsienio-kolegomis-isarde-prekybos-zmonemis-tinkla-59-838086>; „Lietuvoje išnaudojami nepaliečiai: sako, kad mokėjo vos 120 eurų algos“: <http://www.delfi.lt/verslas/verslas/lietuvoje-isnaudojami-nepalieciai-sako-kad-mokejo-vos-120-euru-algos.d?id=75321853>; „Vergovė XXI amžiaus Lietuvoje: apsuksuoliai užkūrė naują verslą – prekybą ukrainiečiais“: <https://www.15min.lt/verslas/naujiena/finansai/ukrainieciai-662-769098>

X. MIGRANTŲ IR PABĖGĖLIŲ TEISĖS

X. MIGRANTŲ IR PABĖGĖLIŲ TEISĖS

Migrantų teisės

Akvilė Kriščiūnaitė, Karolis Žibas

Lietuvos visuomenė yra kultūriškai uždara, siejanti atvykėlius iš kultūriškai tolimesnių terpių visų pirma su grėsme, o ne galimybėmis praturtinti šalies kultūrą ar paskatinti ekonomikos augimą. Remiantis 2017 m. visuomenės nuomonės apklausos rezultatais, beveik pusė apklaustųjų Lietuvos gyventojų nenorėtų kaimynystėje gyventi su musulmonais, 24% – su hinduistais arba budistais, 18% – su juodaodžiais.

Pastebėtina, kad 2017 m. tyrime visuomenės nuostatos daugelio minėtų grupių atžvilgiu buvo priešiškesnės, nei 2016 m. apklausoje.¹ Apibendrinant Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto tyrimų duomenis galima teigti, kad vyrauja tiek kultūrinio pobūdžio uždarumas, pasireiškiantis imigrantų iš „kultūriškai tolimų šalių“ atžvilgiu; tiek aiškus ekonominis aspektas, susijęs su daugumos ir imigrantų konkurencija dėl socialinių ir ekonominių išteklių.

Neigiamos visuomenės nuostatos imigracijos ir pabėgėlių atžvilgiu 2016 ir 2017 m. siejamos su taip vadinamąja „pabėgėlių krize“ ir žiniasklaidoje pateikiama informacija apie tarptautinius prieglobsčio prašytojų srautus. Tyrimai rodo, kad Lietuvos žiniasklaidoje dažnai pasitelkiami neigiami stereotipai apie imigrantus, ypač jei pastarieji yra musulmonai. Toks turinys skatina muslimofobines ir ksenofobines visuomenės nuotaikas, taip pat neigiamai veikia ir specialistus, kurie yra atsakingi už imigrantų ir pabėgėlių integraciją. Atvykę asmenys, susiduriantys su vyraujančiu aplinkos priešiškuumu, yra stumiami į savęs izoliaciją.² Tokiomis aplinkybėmis imigrantai negali jaustis visaverčiais visuomenės nariais, o jų integracija tampa itin sudėtinga.

Apibendrintai galima teigti, kad visuomenei trūksta informacijos apie tarptautinės migracijos procesus ir Lietuvoje gyvenančius imigrantus. Visuomenės informavimo priemonės – bene svarbiausia ir labiausiai paplitusi visuomenės kontaktų su imigrantais forma, todėl nenuostabu, kad požiūriui į imigrantus didesnės reikšmės

turi ne socialiniai ryšiai (tiesioginiai kontaktai ir patirtys), bet žiniasklaidos teikiama informacija ir viešajame diskurse vyraujančios nuostatos.

Pereinant nuo struktūrinių integracijos veiksnių prie institucinių pastebėtina, kad Lietuvoje gyvenantys imigrantai susiduria su valstybės tarnautojų bei nevyriausybinių organizacijų darbuotojų tarpkultūrinių kompetencijų stoka. Tam, kad būtų mažinama diskriminacija atvykėlių atžvilgiu tiek visuomenės, tiek jiems teikiamų paslaugų lygmeniu, svarbu gerinti kultūrinio išprusimo situaciją šalyje. Vaikų bendrojo lavinimo programose turi būti daugiau informacijos apie neeuropines kultūrinės terpes. Svarbu parengti valstybinę kultūrinių kompetencijų lavinimo programą, kuri užtikrintų, kad specialistai, susiduriantys su atvykėliais, būtų kultūriškai raštingi.³

Teigiamai vertinami 2016 m. birželio mėnesį priimti įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ pakeitimai, susiję su užsieniečių įdarbinimo galimybėmis. Nustatytos palankesnės sąlygos gauti laikinus leidimus gyventi Lietuvoje užsieniečiams įmonių vadovams ir dalyviams, aukštos profesinės kvalifikacijos asmenims bei jų šeimos nariams. Taip pat suteiktos palankesnės sąlygos įsidarbinti užsieniečiams, kurie studijuoja arba tobulina savo profesinius įgūdžius Lietuvoje.⁴

Kita vertus, 2016-2017 m. laikotarpiu priimti smulkūs įstatymo Dėl užsieniečių teisinės padėties pakeitimai yra daugiau kosmetiniai arba labiau tenkinantys darbo rinkos, o ne pačių migrantų poreikius. Nors palengvintos šeimos susijungimo aplinkybės kvalifikuotiems užsieniečiams, dauguma migrantų teisių apribojimų liko nepakitę nuo 2013-2014 m.

Apie integracijos politikos „stagnaciją“ liudija Migrantų integracijos politikos indeksas (MIPEX), kuris integracijos politikos priemones vertina ir lygina aštuoniose politikos srityse: darbo rinkos mobilumo, švietimo, politinio dalyvavimo, pilietybės įgijimo, šeimos susijungimo, sveikatos apsaugos, nuolatinio leidimo gyventi šalyje ir antidiskriminacijos. MIPEX duomenys rodo, kad Lietuvos užsieniečių integracijos politika iš esmės nesikeičia nuo 2007 m., o tai reiškia, kad nuo 2007 m. Lietuva yra ES valstybių narių sąrašo gale.⁵

Pastebėtina, kad kitas iššūkis, su kuriuo susiduria atvykę užsieniečiai yra informacijos apie jų teises ir jiems teikiamas paslaugas prieinamumas. Jei užsieniečių teisės yra užtikrintos įstatymais, praktikoje atvykėliai nėra supažindinami su jiems priklausančiomis garantijomis. Pavyzdžiui, užsieniečiams dažnai nėra suteikiama aktuali informacija apie šeimos susijungimo galimybes.⁶

Trūksta ir kitų informavimo bei integracijos paslaugų. Pavyzdžiui, į Lietuvą atvykę ne ES piliečiai turi ribotas galimybes gauti su darbo paieškomis ir profesinių įgūdžių tobulinimu susijusias paslaugas. Lietuvoje darbo rinka nėra patraukli darbo migrantams, norintiems pasilikti šalyje ir integruotis į jos visuomenę. Naujai atvykę ne ES piliečiai, ypač turintys laikiną leidimą gyventi ir dirbti šalyje, negauna įprastos ar specializuotos paramos, kuri užtikrintų, kad jie gaus jų profesines kvalifikacijas atitinkantį darbą ar bus nukreipti į tam reikiamą mokymų programą.⁷ Be to, valstybiniu mastu nėra taikomos tikslinės integracijos priemonės darbo imigrantams ir jų šeimoms nariams.

Lietuvos mokyklos yra menkai pasiruošusios priimti imigrantų vaikus, tam neturi tinkamos bazinės infrastruktūros. Be konkrečių tikslinių integracijos politikos priemonių, kurios būtų taikomos visiems imigrantų vaikams skirtinguose mokymosi lygmenyse, potencialūs moksleiviai negali pasinaudoti visomis privalomo mokymosi teikiamomis galimybėmis.⁸

Tokio pobūdžio problematika gali būti iliustruojama faktu, kad Lietuvoje migrantų integracijos infrastruktūra remiasi išimtinai ES fondų lėšomis ir nevyriausybinų organizacijų projektine veikla. Kitaip tariant, nacionaliniu mastu yra kuriama migrantų integracijos politika, tačiau vietos lygmenyje integracijos politika yra įgyvendinama nevyriausybinių sektoriaus, be pastebimos savivaldybių ar valstybinių institucijų paramos.

Pastebėtina, kad Lietuvoje yra apribotos politinio dalyvavimo galimybės. Nors nuolatiniai gyventojai (ne ES piliečiai) gali balsuoti ir būti išrinkti savivaldybių tarybų rinkimuose, ne ES piliečiams yra ribojama teisė dalyvauti šalies politiniame gyvenime, nes jie negali tapti politinių partijų ir asociacijų nariais.

Šaltiniai:

1. Lietuvos socialinių tyrimo centro Etninių tyrimų institutas, reikminių tyrimų projekto „Prieglobstį gavusių užsieniečių integracijos politikos įgyvendinimo vertinimas ir integracijos procesų stebėseną“ ataskaita, 2017 m., projektas finansuotas Lietuvos mokslo tarybos (sutarties Nr. REP2/2016), 67-78 psl.
2. Ibid., 153-158 psl.
3. Ibid., 149-158 psl.
4. Lietuvos Respublikos „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ Nr. IX-2206 pakeitimo įstatymas, 2016 m. rugsėjo 14 d. Nr. XII-2609, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/b6327e007e7311e6b969d7ae07280e89>
5. Plačiau, žr. www.mipex.eu
6. Tarptautinė migracijos organizacija, „Trečiųjų šalių piliečių šeimų susijungimas Lietuvoje“, 2016 m., 6 psl., http://www.iom.lt/images/publikacijos/failai/1488977006_Family%20Reunification%20in%20Lithuania_2016_4_EN.pdf
7. Plačiau, žr. <http://www.mipex.eu/lithuania>, tema „Labour Market Mobility“
8. lačiau, žr. <http://www.mipex.eu/lithuania>, tema „Education“

Pabėgėlių ir prieglobsčio prašytojų teisės

Akvilė Kriščiūnaitė, Karolis Žibas

Lietuvai 1997 m. ratifikavus 1951 m. JTO priimtą konvenciją dėl pabėgėlių statuso, šalis įsipareigojo ne tik priimti pabėgėlius, bet ir užtikrinti, kad jiems būtų suteiktos pagrindinės teisės ir laisvės be jokios diskriminacijos. Pabėgėliams turi būti suteikiamos tos pačios teisės į švietimą, valstybės paramą, kaip ir šalies piliečiams, užtikrintos kuo geresnės sąlygos būstui gauti bei įsidarbinti.¹ Lietuvos įstatymais numatoma pabėgėlio teisė į valstybės paramą integracijai, kurios metu pagal poreikius turėtų būti suteikiamos švietimo, medicinos, socialinės ir kitos paslaugos, kad asmuo galėtų įsijungti į bendruomenę ir darbo rinką.²

Deja, pabėgėlių teisių ir integracijos įgyvendinimas Lietuvoje neatspindi teisinių šalies įsipareigojimų. Dėl mažo socialinės paramos krepšelio, ribotų integracijos priemonių ir neigiamų visuomenės nuostatų, pabėgėliai išlieka itin pažeidžiama socialine grupe.

Tik atvykus į Lietuvą, pabėgėliai yra pasitinkami pareigūnų bei prašomi atlikti formalias procedūras, įskaitant ir pirštų antspaudo paėmimą. Nors dauguma tyrime dalyvavusių atvykėlių teigė, kad pareigūnai elgėsi pagarbiai, sutikimo formatas su policija ir procedūromis dalį asmenų privertė pasijausti nusikaltėliais.³

Gyvenimo sąlygas Ruklos pabėgėlių priėmimo centre (PPC) atvykėliai vertina nevienareikšmiškai. Teigiamai žiūrima į tai, kad centre suteikiamos galimybės pradėti adaptaciją Lietuvoje, pabėgėliai gali jaustis saugūs. Kita vertus, integravimosi procesas suvokiamas kaip per lėtas, o institucijos (PPC) lokacijos tinkamumas pabėgėlių integracijai kelia abejonių. Rukloje esanti karinė bazė nėra derama aplinka asmenims, bėgantiems nuo karo jų gimtojoje šalyje. Apklausti centro gyventojai pripažino, kad virš centro skraidantys lėktuvai gąsdina vaikus, o vieta primena karinio konflikto zoną, iš kurios buvo traukiamasi. Be to, dauguma prieglobstį gavusių asmenų teigė, kad susiduria su vietinių Ruklos gyventojų priešišku, agresyviu bei pašaipomis.⁴

Pabėgėliams teikiamos finansinės paramos neužtenka būtiniausiems poreikiams patenkinti, juo labiau, integruotis ir oriai gyventi. Vieniši asmenys per mėnesį gauna 204 EUR, jei tai moteris su nepilnamečiu vaiku – 306 EUR. Šios sumos turi užtekti būsto nuomai, komunaliniams mokesčiams, maistui, drabužiams ir kitoms buities prekėms bei transporto išlaidoms. Po 6 mėnesių integracijos pašalpos dydis yra sumažinamas perpus.⁵ Turint omenyje, kad pabėgėliams dėl kalbos nemokėjimo bei neigiamų visuomenės nuostatų

sunku susirasti darbą pirmaisiais gyvenimo Lietuvoje mėnesiais, pašalpos dydis nėra pakankamas išsilaikyti ir ypač išlaikyti šeimą. Tokiu būdu pabėgėliai yra stumiami į socialinę atskirtį ir skurdą.⁶

Dėl šių priežasčių teigiamai vertinami 2017 m. įsigalioję teisiniai pakeitimai, kurie lemia didesnę paramą prieglobstį gavusių asmenų integracijai. Nuo liepos 1 d. pabėgėliai yra įtraukti į papildomai remiamų asmenų sąrašą užimtumui didinti. Asmenims, besimokantiems profesinėje mokykloje, bus mokama stipendija, o darbdaviams, įdarbinusiems prieglobstį gavusį asmenį, bus taikomos 75% darbo užmokesčio subsidijos, taip skatinant pabėgėlių paklausumą darbo rinkoje. Be to, nuo šiol bus teikiama parama įvairioms iniciatyvoms, siekiančioms didinti prieglobstį ar laikiną apsaugą gavusių asmenų užimtumą, taip pat kelionių išlaidų kompensacija pabėgėliams, vykstantiems į darbą ar darbo rinkai reikalingų įgūdžių tobulinimo užsiėmimus.⁷

Kita vertus, ateityje svarbu užtikrinti, kad prieglobstį gavusiems užsieniečiams būtų teikiamas ir savarankiško užimtumo rėmimas. Dėl kultūrinių, kalbinių ir kitų barjerų šiems asmenims sunku patekti į samdomo darbo rinką, todėl palankios sąlygos savarankiškai veiklai būtų viena efektyviausių priemonių jų užimtumo rodikliams gerinti.⁸

Taip pat sveikintinas teisinių priemonių, užtikrinančių lygias prieglobstį gavusių asmenų galimybes gauti socialinę paramą, priėmimas. Nuo 2017 m. spalio 1 d. šiai grupei bus taikomi Išmokų vaikams įstatymas,⁹ Paramos mirties atveju,¹⁰ Neįgaliųjų socialinės paramos¹¹ bei Šalpos pensijų¹² įstatymai. Piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas nuo šiol galios ir pabėgėliams, gaunantiems paramą integracijos laikotarpiu, jei asmuo gauna mažesnes nei valstybės remiamas pajamas.¹³ Nors menkas finansinės paramos dydis išlieka esminiu trukdžiu sėkmingai pabėgėlių integracijai, šių asmenų įtraukimas į paramos schemas suvokiamas kaip svarbus žingsnis, užtikrinantis prieglobstį gavusių asmenų teisę į socialinę apsaugą bei mažinantis skurdo riziką.

Sunkumų kreipiantis dėl pašalpų, registruojant vaikus į mokymo institucijas anksčiau kėlęs reikalavimas būti deklaravus gyvenamąją vietą buvo dalinai išspręstas 2017 m. įsigaliojusiu Gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymo pakeitimu. Dažnai būsto savininkams nedavus sutikimo deklaruoti užsieniečių nuomojamą erdvę kaip jų gyvenamąją vietą, asmenys susidurdavo su problemomis gauti jiems priklausančias socialines paslaugas. Teigiamai vertinama tai, kad nuo šiol prieglobstį gavę asmenys gali būti įtraukti į gyvenamosios vietos neturinčių asmenų sąrašą valstybės paramos integracijai teikimo laikotarpiu, tokiu būdu užtikrinant prieinamumą prie jiems priklausančių paslaugų.¹⁴ Kita vertus, problema dėl būsto deklaravimo išlieka

ir po integracinio laikotarpio, todėl rekomenduojama šią praktiką taikyti visiems prieglobstį ar laikiną apsaugą gavusiems asmenims, nepriklausomai nuo jų paramos integracijai statuso.¹⁵

Vis dėlto, minėtais įstatymų pakeitimais išspręsti ne visi integracijos iššūkiai. Pavyzdžiui, integracijos paslaugos nėra suteikiamos pagal individualius pabėgėlių poreikius. Nustatyti integracinės paramos terminai, kurių negalima pratęsti, dažnai užkerta kelią sėkmingam įsitraukimui į visuomenės gyvenimą. Paramą integracijai Ruklos priėmimo centre prieglobsčio gavėjas gali gauti tik vieną kartą, o integracija trunka nuo 3 iki 6 mėnesių.¹⁶ Jei asmuo deda pastangas ir laikosi integracijos plano, tačiau nepasiekia reikiamo rezultato, integracija neturėtų būti nutraukiama. Tokiu atveju turėtų būti ieškoma individualių prieglobstį gavusiam užsieniečiui tinkamų priemonių.¹⁷

Sėkmingai integracijai yra būtini efektyvūs lietuvių kalbos mokymai, tačiau PPC teikiamų kalbos kursų organizavimo efektyvumas kelia abejonių. Pabėgėliai neigiamai atsiliepią apie metodiką kalbiniams įgūdžiams tobulinti bei neiškų kalbos kursų organizavimą: kartais kursų pradžios asmenys turėdavo laukti net keletą mėnesių.¹⁸ Tam, kad būtų pasiektas pakankamas kalbos mokėjimo lygis, svarbu suteikti galimybę lankyti ilgesnius ir kokybiškesnius kursus.¹⁹

Pabėgėliams nėra teikiama objektyvi informacija apie Lietuvą ir jiems aktualių paslaugų prieinamumą, todėl jie yra priversti gyventi nežinomybėje. Tyrimai rodo, kad prieš atvykstant į šalį suteikta informacija apie gyvenimą Lietuvoje neatitinka realybės. Pavyzdžiui, Graikijoje buvo tvirtinama, jog Lietuvoje gyvenimo sąlygos pabėgėliams yra tokios pačios, kaip ir Vokietijoje ar kitose Europos Sąjungos šalyse: nemokamai suteikiamas būstas, mokamos didesnės socialinės pašalpos. Dėl tokio dezinformavimo pabėgėlių lūkesčiai kertasi su realybe ir lemia jų nusivylimą bei baimę dėl ateities.²⁰

Asmenims taip pat trūksta žinių apie paslaugų, teikiamų PPC, prieinamumą ir organizavimą.²¹ Tad pabėgėliai susiduria ne tik su neuztikrintumu dėl pajamų pakankamumo ateityje, bet taip pat nėra pakankamai informuojami apie integracijos planą. Mažai tikėtina, kad tokiomis aplinkybėmis pabėgėliai jausis visaverčiais ir pilnateisiais visuomenės nariais.

Dėl įvairių iššūkių, su kuriais susiduria prieglobstį gavę asmenys, itin svarbus psichikos sveikatos paslaugų prieinamumas. Tačiau pabėgėliai psichologų paslaugomis gali naudotis tik su vertėjų pagalba, o tai dažnai lemia jų nenorą kreiptis pagalbos.²²

Esminiai iššūkiai, užkertantys kelią sėkmingai užsieniečių integracijai, yra neigiamos visuomenės nuostatos, ksenofobija ir tiesioginė

diskriminacija kasdieniame gyvenime. Beveik pusė 2016 m. visuomenės nuostatų tyrime apklaustų lietuvių nenorėtų gyventi kaimynystėje su prieglobstį gavusiais asmenimis ar nuomoti jiems būsto, o beveik trečdalis nenorėtų dirbti su pabėgėliais vienoje darbovietėje.²³

Tarptautinės migracijos organizacijos tyrimo duomenimis, daugiau nei pusė apklaustųjų linkę vertinti pabėgėlius kaip potencialiai keliančius labai didelę grėsmę Lietuvai. Labiausiai baiminamasi dėl finansinės žalos valstybei, tariamai galinčios atsirasti dėl pašalpų pabėgėliams mokėjimo, bei nusikaltimų padaugėjimo. Dalis respondentų nuomonę, jog pabėgėlių priėmimas nebus naudingas Lietuvai, grindžia tuo, kad atvykę asmenys yra „kito tikėjimo ir kultūros žmonės“, arba kad jie atims darbo vietas iš vietinių gyventojų.²⁴ Apibendrinant tyrimų rezultatus, galima daryti išvadas, kad Lietuvoje vyrauja kitų kultūrų baimė, pabėgėliai yra stereotipizuojami bei suvokiami kaip konkurentai dėl ekonominių išteklių.

Priešiškumas prieglobstį gavusiems asmenims ypač apsunkina būsto, darbo paiešką, didina prieglobstį gavusių asmenų socialinę atskirtį ir nepasitikėjimo savimi, nevisavertiškumo jausmą. Visuomenėje, kuri yra priešiška nusiteikusi pabėgėlių atžvilgiu, sėkminga integracija yra praktiškai neįmanoma.²⁵

Tam, kad būtų užtikrintos pabėgėlių teisės Lietuvoje, yra būtinas efektyvus antidiskriminacinės politikos įgyvendinimas tiek teisėje, tiek praktikoje. Nors Lietuvoje diskriminavimas ir neapykantos kurstymas dėl tautybės, rasės, kilmės, religijos ar kitos grupinės priklausomybės yra draudžiamas pagal Baudžiamąjį kodeksą, tokio pobūdžio nusikaltimai dažnai lieka nepripažinti. Tyčiojimąsi iš asmenų dėl jų priklausymo grupei teismai retai įvertina kaip neapykantos kurstymą.²⁶

Šaltiniai:

1. JT Konvencija dėl pabėgėlių statuso, 1951 m., liepos 28 d., https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR_38F4FAD0CE84
2. Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas “Dėl Lietuvos valstybės paramos teikimo užsieniečių, gavusių prieglobstį Lietuvos Respublikoje, integracijai tvarkos aprašo patvirtinimo”, 2004 m. spalio 21 d., Nr. AI-238, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc?p_id=348692&p_query=&p_tr2=
3. Tarptautinė migracijos organizacija ir Europos migracijos tinklas, „Prieglobsčio prašančių asmenų perkėlimas į Lietuvą: migrantų patirtys, ekspertų vertinimai, Lietuvos gyventojų nuostatos“, 2016 m., 18-27 psl., http://iom.lt/images/publikacijos/failai/1480415327_IOM_leidinys_2016_2_web.pdf
4. Ibid., 18-28 psl.
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybės paramos prieglobsčio gavėjų integracijai teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, 2016 m. spalio 5 d., Nr. 998, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/5c01c030913d11e69ad4c8713b612d0f>
6. Tarptautinė migracijos organizacija, „Prieglobstį gavusių užsieniečių integracija: teisinis reguliavimas ir situacija“, 2015 m., 9 psl., http://www.iom.lt/images/publikacijos/failai/1452248149_Prieglobst%C4%AF%20Lietuvoje%20gavusi%C5%B3%20u%C5%BEsienie%C4%8Di%C5%B3%20integracija_National%20Report.pdf;
7. Tarptautinė migracijos organizacija ir Europos migracijos tinklas, „Prieglobsčio prašančių asmenų perkėlimas į Lietuvą: migrantų patirtys, ekspertų vertinimai, Lietuvos gyventojų nuostatos“, 2016 m., 21 psl., http://iom.lt/images/publikacijos/failai/1480415327_IOM_leidinys_2016_2_web.pdf
8. Lietuvos Respublikos užimtumo įstatymas, 2016 m. birželio 21 d., Nr. XII-2470, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/422c8b5042b811e6a8ae9e1795984391>
9. Lietuvos socialinių tyrimo centro Etninių tyrimų institutas, reikminių tyrimų projekto „Prieglobstį gavusių užsieniečių integracijos politikos įgyvendinimo vertinimas ir integracijos procesų stebėseną“ ataskaita, 2017 m., projektas finansuotas Lietuvos mokslo tarybos (sutarties Nr. REP2/2016), 35 psl.
10. Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymo Nr. I-621 1 ir 4 straipsnių pakeitimo įstatymas, 2017 m. birželio 15 d., Nr. XIII-446, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/ed116405b2f11e79198ffdb108a3753>
11. Lietuvos Respublikos paramos mirties atveju įstatymo Nr. I-348 5 straipsnio pakeitimo įstatymas, 2017 m. birželio 15 d., Nr. XIII-447, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/d06c84605b3011e79198ffdb108a3753>
12. Lietuvos Respublikos neįgalųjų socialinės integracijos įstatymo Nr. I-2044 1 straipsnio pakeitimo įstatymas, 2017 m. birželio 15 d. Nr. XIII-445, https://www.e-tar.lt/rs/lasupplement/dbf10470318011e78397ae072f58c508/bccca8b2318511e78397ae072f58c508/format/ISO_PDF/
13. Lietuvos Respublikos šalpos pensijų įstatymo Nr. I-675 1, 4 ir 7 straipsnių pakeitimo įstatymas, 2017 m. birželio 15 d., Nr. XIII-449, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/af1c1db05b3111e79198ffdb108a3753>
14. Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymo Nr. IX-1675 1 straipsnio pakeitimo įstatymas, 2017 m. birželio 15 d., Nr. XIII-448, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=a-82o5djt&documentId=83237c20558d11e78869ae36ddd5784f&category=TAD>
15. Lietuvos Respublikos gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymo 5, 6, 9, 10 ir 13 straipsnių pakeitimo įstatymas, 2017 m. liepos 4 d., Nr. XIII-600, <https://www.e-tar.lt/acc/legalAct.html?documentId=740ba07067b511e7827c-d63159af616c&lang=lt>
16. Lietuvos socialinių tyrimo centro Etninių tyrimų institutas, reikminių tyrimų projekto „Prieglobstį gavusių užsieniečių integracijos politikos įgyvendinimo vertinimas ir integracijos procesų stebėseną“ ataskaita, 2017 m., projektas finansuotas Lietuvos mokslo tarybos (sutarties Nr. REP2/2016), 18-19 psl.
17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas “Dėl valstybės paramos prieglobsčio gavėjų integracijai teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo”, 2016 m. spalio 5 d., Nr. 998, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/5c01c030913d11e69ad4c8713b612d0f>
18. Ibid., 28 psl.
19. Tarptautinė migracijos organizacija ir Europos migracijos tinklas, „Prieglobsčio prašančių asmenų perkėlimas į Lietuvą: migrantų patirtys, ekspertų vertinimai, Lietuvos gyventojų nuostatos“, 2016 m., 22 psl., http://iom.lt/images/publikacijos/failai/1480415327_IOM_leidinys_2016_2_web.pdf
20. Ibid., 16-23 psl., http://iom.lt/images/publikacijos/failai/1480415327_IOM_leidinys_2016_2_web.pdf
21. Lietuvos socialinių tyrimo centro Etninių tyrimų institutas, reikminių tyrimų projekto „Prieglobstį gavusių užsieniečių integracijos politikos įgyvendinimo vertinimas ir integracijos procesų stebėseną“ ataskaita, 2017 m., projektas finansuotas Lietuvos mokslo tarybos (sutarties Nr. REP2/2016), 49 psl.
22. Ibid., 51 psl.
23. Ibid., 62-65 psl.
24. Tarptautinė migracijos organizacija ir Europos migracijos tinklas, „Prieglobsčio prašančių asmenų perkėlimas į Lietuvą: migrantų patirtys, ekspertų vertinimai, Lietuvos gyventojų nuostatos“, 2016 m., 22; 41-42 psl., http://iom.lt/images/publikacijos/failai/1480415327_IOM_leidinys_2016_2_web.pdf
25. Tarptautinė migracijos organizacija, „Prieglobstį gavusių užsieniečių integracija: teisinis reguliavimas ir situacija“, 2015 m., 8-9 psl., http://www.iom.lt/images/publikacijos/failai/1452248149_Prieglobst%C4%AF%20Lietuvoje%20gavusi%C5%B3%20u%C5%BEsienie%C4%8Di%C5%B3%20integracija_National%20Report.pdf
26. „Išvadinti užsienietį „babajumi“ Lietuvoje – ne rasistinis nusikaltimas“, Europos žmogaus teisių fondas, 2017 m. gegužės 11 d., <http://manoteises.lt/straipsnis/ismadinti-uzsienieti-babajumi-lietuvoje-ne-rasistinis-nusikaltimas/>

Žmogaus teisės Lietuvoje

2016–2017

Apžvalga

Parengė ir redagavo Karolis Liutkevičius
Maketavo Mindaugas Ratkus

Tiražas 500 egz.
Išleido leidykla „Artis Esse“
Goštauto g. 8, Vilnius 01108, Lietuva
www.artisesse.lt

Žmogaus teisių
stebėjimo institutas

ŽMOGAUS TEISIŲ STEBĖJIMO INSTITUTAS

Didžioji g. 5, LT-01128 Vilnius

hrmi@hrmi.lt

www.hrmi.lt

Į TURINĮ